

66

treatises and documents

Journal of Ethnic Studies

razprave in gradivo

Revija za narodnostna vprašanja

December 2011

Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies

Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja

UDC-UDK 323.15.342.4 (058)

ISSN 0354-0286 (Print / Tiskana izdaja)

ISSN 1854-5181 (On-line edition / Elektronska izdaja)

Editor-in-Chief / Odgovorna urednica

Mojca Medvešek (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija)

Editors / Urednici

Barbara Kežar (Institute for Ethnic Studies, Slovenia / Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija)

Emma Lantschner (University of Graz, Austria, and European Academy Bozen, Italy / Univerza v Gradcu, Avstrija, in Evropska Akademija v Boznu, Italija)

Technical Board / Tehnični odbor

Romana Bešter, Mojca Medvešek (on-line edition / e-izdaja), **Sonja Kurinčič Mikuz** (indexing and sales / indeksiranje in prodaja), **Janez Stergar**

Editorial Board

Benjamin Barber (Rutgers University, N.Y., USA),
Milan Bufon (Slovenian Research Institute, Italy, and University of Primorska, Slovenia), **Sean Byrne** (University of Manitoba, Canada), **Jadranka Čačić-Kumpes** (University of Zadar, Croatia), **Fernand de Varennes** (University of Beijing, China),
Vojin Dimitrijević (Belgrade Centre for Human Rights, Serbia),
Rainer Hofmann (University of Frankfurt, Germany), **Boris Jesih** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia), **William Kymlicka** (Queen's University, Canada), **Avguštin Malle** (Slovenian Scientific Institute, Austria), **Joseph Marko** (University of Graz, Austria, and European Academy Bozen, Italy), **Francesco Palermo** (University of Verona and European Academy Bozen, Italy), **Srdja Pavlović** (University of Alberta, Canada), **Tom Priestly** (University of Alberta, Canada), **Albert Reiterer** (University of Vienna, Austria), **Petra Roter** (University of Ljubljana, Slovenia), **Sherrill Stroschein** (University College London, U.K.), **Patrick Thornberry** (Keele University and Oxford University, U.K.), **Vladimir Wakounig** (University of Klagenfurt, Austria), **Colin Williams** (Cardiff University, U.K.), **Jernej Zupančič** (University of Ljubljana, Slovenia), **Mitja Žagar** (Institute for Ethnic Studies, Slovenia).

Uredniški odbor

Benjamin Barber (Univerza Rutgers, N.Y., ZDA),
Milan Bufon (Slovenski raziskovalni inštitut, Italija, in Univerza na Primorskem, Slovenija), **Sean Byrne** (Univerza v Manitobi, Kanada), **Jadranka Čačić-Kumpes** (Univerza v Zadru, Hrvaška), **Fernand de Varennes** (Univerza v Pekingu, Kitajska),
Vojin Dimitrijević (Beograjski center za človekove pravice, Srbija),
Rainer Hofmann (Univerza v Frankfurtu, Nemčija), **Boris Jesih** (Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija), **William Kymlicka** (Univerza Queen's, Kanada) **Avguštin Malle** (Slovenski znanstveni inštitut, Avstrija), **Joseph Marko** (Univerza v Gradcu, Avstrija, in Evropska akademija v Boznu, Italija), **Francesco Palermo** (Univerza v Veroni in Evropska akademija v Boznu, Italija), **Srdja Pavlović** (Univerza v Alberti, Kanada), **Tom Priestly** (Univerza v Alberti, Kanada), **Albert Reiterer** (Univerza na Dunaju, Avstrija), **Petra Roter** (Univerza v Ljubljani, Slovenija), **Sherrill Stroschein** (Univerza v Londonu, Združeno kraljestvo), **Patrick Thornberry** (Univerza v Keeleju in Univerza v Oxfordu, Združeno kraljestvo), **Vladimir Wakounig** (Univerza v Celovcu, Avstrija), **Colin Williams** (Univerza v Cardiffu, Združeno kraljestvo), **Jernej Zupančič** (Univerza v Ljubljani, Slovenija), **Mitja Žagar** (Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija).

Published by / Založil in izdal

Inštitut za narodnostna vprašanja / Institute for Ethnic Studies

SI, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26, tel.: +386 (0)1 20 01 87 0, fax +386 (0)1 25 10 964, <http://www.inv.si>, e-mail: inv@inv.si

Legal representative / Predstavnik: **Sonja Novak-Lukanovič**

Co-financed by The Public Agency for Books of the Republic of Slovenia / Revijo sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Abstracting and indexing services / Vključitev v baze podatkov

The journal is currently noted in the following / Revija je vključena v:

CSA Sociological Abstracts, CSA Worldwide Political Science Abstract, International Political Science Abstracts (IPSA), FRANCIS, IBZ, IBSS.

Contacts / Kontakti

Editorial correspondence should be addressed to / Pošto za uredništvo revije naslovite na

Mojca Medvešek, Institute for Ethnic Studies / Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: editordt@guest.arnes.si

Ordering information / Naročila: **Sonja Kurinčič Mikuz**, Institute for Ethnic Studies / Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: sonja.kurincic@guest.arnes.si

Disclaimer / Pojasnilo

The published articles express authors' viewpoints / Objavljeni prispevki izražajo stališča avtorjev

The Journal was published as follows / Revijo smo izdajali:

1960-1986: Razprave in gradivo (Treatises and Documents) ISSN 0034-0251;

1987-1989: Revija za narodnostna vprašanja – Razprave in gradivo (Journal of Ethnic Studies - Treatises and Documents) ISSN 0353-2720;

1990-2010: Razprave in gradivo: Revija za narodnostna vprašanja (Treatises and Documents: Journal of Ethnic Studies) ISSN 0354-0286.

Institute for Ethnic Studies © Inštitut za narodnostna vprašanja (Ljubljana), <http://www.inv.si>

treatises and documents

Journal of Ethnic Studies

razprave in gradivo

Revija za narodnostna vprašanja

December 2011

Table of Contents

8	Colin H. Williams Paradigm Shifts, Geostrategic Considerations and Minority Initiatives
24	Susanna Pertot Identity Changes Among Slovenes in Italy, as Reflected in the Families of Pupils Attending Italian Schools with Slovene as the Language of Instruction
44	Rhian Siân Hodges Integrative or Instrumental Incentives? Non-Welsh-Speaking Parents and Welsh-Medium Education in the Rhymni Valley, South Wales
64	Samo Kristen The Birth of Tragedy from the Spirit of Farce: Dubious and Real Territorial Assurances by Great Britain to the Kingdom of Yugoslavia in the 1936–1941 Period
106	About the Contributors
109	Reviewers in 2011
111	Guidelines for Contributors

Kazalo

- 8** **Colin H. Williams**
Spremembe paradigem, geostrateška razmišljanja in manjšinske pobude
- 24** **Susanna Pertot**
Identitetne spremembe med Slovenci v Italiji v družinah učencev šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji
- 44** **Rhian Siân Hodges**
Integartivni ali Instrumentalni motivi? Nevaližansko govoreči starši in šolanje v valižanščini v dolini Rhymni, Južni Wales
- 64** **Samo Kristen**
Rojstvo tragedije iz duha farse: domnevna in resnična ozemeljska zagotovila Velike Britanije Kraljevini Jugoslaviji v letih 1936–1941
- 106** **O avtorjih**
- 109** **Recenzenti prispevkov v letu 2011**
- 111** **Navodila avtorjem**

COLIN H. WILLIAMS

Paradigm Shifts, Geostrategic Considerations and Minority Initiatives

Much of the analysis of ethnolinguistic minorities is case specific and concerned with the particular state or national context within which such minorities operate. This paper adopts a broad conceptual stance by focussing on how policies aimed at improving the position of ethnolinguistic minorities in Europe have been subject to broad and profound multi-level influences. These range from policies and practices which have their origin within the minority communities themselves, to the state, the European level and beyond. This paper will identify significant paradigm shifts and highlight structural tensions which derive from neo-liberal and social democratic perspectives coming into conflict as a result of closer European integration and globalization. It will conclude by identifying six salient research themes which may inform more robust policy initiatives capable of building on best practice minority policy in several EU contexts.

Key words: geostrategy, language, minority policies, multilingualism, neo-liberal, research paradigms

Spremembe paradigm, geostrateška razmišljanja in manjšinske pobude

Analiza etnolingvističnih manjšin večinoma temelji na posameznih primerih in obravnava konkretno stanje oziroma nacionalni kontekst, znotraj katerega delujejo. Članek, ki temelji na širšem konceptualnem pristopu, se osredotoča na politike, ki so usmerjene v izboljšanje položaja etnolingvističnih manjšin v Evropi, in opisuje njihovo izpostavljenost širokim in odločilnim vplivom z več ravni. Ti vplivi obsegajo tako politike in prakse, ki izvirajo znotraj samih manjšinskih skupnosti, kot tudi z državne in evropske ravni. Članek razkriva pomembne premike paradigm in osvetljuje strukturne napetosti, ki izhajajo iz konflikta med neoliberalnimi in socialnodemokratskimi perspektivami kot posledico intenzivnih evropskih integracijskih in globalizacijskih procesov. Za konec ponuja šest temeljnih raziskovalnih področij, ki utegnejo v prihodnosti zaznamovati konkretnije politike, ki bodo sposobne graditi na najboljših praksah manjšinskih politik v različnih okoljih Evropske unije.

Ključne besede: geostrategija, jezik, manjšinske politike, večjezičnost, neoliberalizem, raziskovalne paradigme

Correspondence address: Colin H. Williams, Cardiff University, United Kingdom, School of Welsh, Column Drive, Cardiff University, CF10 3EU, UK, e-mail: williamsch@cardiff.ac.uk

1. Introduction

Policies aimed at improving the position of ethnolinguistic minorities in Europe have been subject to broad and profound multi-level influences ranging from within the minority communities themselves, to the state, the European level and beyond. This paper will identify significant paradigm shifts and highlight several structural tensions which derive from both neo-liberal and social democratic perspectives coming into conflict as a result of closer European integration and globalization.¹ It will conclude by identifying six salient research themes which may inform more robust policy initiatives capable of building on best practice minority policy in several EU contexts.

One of the critical determinants of the success of minority language policies is the degree to which they could be embedded within the public sector of the local state. Thus initiatives related to bilingual or multilingual public services in the statutory education (Čok et al. 1999), health and local government spheres (Williams 2008) were launched as a result of minority pleading and civil society demands. However, language policy now has to be reformulated within a reconfigured state.² Following a series of crises from the late 1960s to the 1970s, the state reinvented and reconfigured itself along neo-liberal lines, without completely abolishing the Welfare State, with consequences along the following four dimensions which are detailed in turn: political ramifications, territorial reorganization, administrative reforms and new patterns of central-local fiscal relations (Loughlin & Williams 2007).

2. Political Ramifications

The current emphasis on localization, subsidiarity and devolved government has resulted in a decentralization of decision-making from central government to a more local level of civil society and representative government (Williams 2009). This has required minority language policy to be refashioned, less as a response to one or more interest groups' demands, and more as a public good, part of the mainstream of social and political decision-making. However, this transition is not without its problems; for inherent in the treatment of minority languages as a public good are the strictures of neo-liberalism which places a strong emphasis on market forces, competition and citizen choice.

This paradigm shift in the delivery of minority language service, obligations and rights also seeks to "free" minorities from increased government intervention

10

and control. This recalibration of the role of minority policy throws up a series of new tensions and stresses, which are rarely analyzed even if they are sometimes articulated. The standard interpretation is that parts of the state, which used to bear a large part the cost of minority language education, popular culture, representation in the media, etc., are now transferring some of the resource allocation responsibility back to the community and civil society. In consequence, several of the gains made in the past generation in relation to minority language television, communication and the media, for example, are being undermined or threatened by more cost-effective arguments calling for the removal of “artificial subsidies” and majoritarian support for minority interests in plural societies.³

As a counter to these pressures a second trend influencing policy formulation may be identified. It is related to a European political philosophy which stresses solidarity and adopts an essentially social democratic notion of the role of the state in correcting market failure through political intervention by the state to support the weakest or differentiated sections of society. In many respects this is what selected devolved governments within Europe have sought to do in relation to the treatment of their minorities. The changed political context, from state-level to national or regional-level decision making, makes the minority language policy more acute and pertinent. But it can also reduce the amount of resources available for implementing elements within the policy and making nationalist political leaders more sensitive to the non-nationalist electorate, so that when they are not in office they make extravagant claims regarding language revitalisation and the need for stronger policies which are not necessarily realised once they are in power. It can also limit the degree to which the central state takes responsibility for the fortunes and promotion of the selected minority language, which may now be under the jurisdiction of the devolved polity. In such circumstances the neo-liberal analysis demands a dramatic retrenchment in state spending and a transfer of responsibility from the central state apparatus back to the community and the voluntary sector.

Conservative politicians throughout Europe have ridiculed the left’s ability to manage the economy and to reverse spiralling unemployment, and they have presented the core of the problem as a bloated state apparatus, redefining the origins of the fiscal crisis as deriving from government overspending, high public debt and unsustainable structural deficits (Cramme & Diamond 2011). The left’s belief that it would rejuvenate support for the interventionist state has miscalculated the populist mood that it was the state itself which was the problem. As Cramme and Diamond (2011) observe, “/f/ or although voters were concerned about vested interests in the financial system and soaring inequalities driven by unregulated financial markets, their confidence in the capacity of the

state to act was at rock bottom.” Current fiscal pressures, a crisis in the Eurozone and broad swings in the international stock markets all conspire to render state intervention as simultaneously both essential and less effective than would have been predicted in calmer times. In consequence a political spin on largely economic and resource-dependent challenges renders the state’s leaders rather vulnerable to charges of impotence if not incompetence. A typical political reaction is to rein in spending on the one part of the domestic economy which the state controls, namely the public sector. This has a differential impact on minority language services, for in the period of post-war growth, many language revitalization and promotion efforts have been largely located within the public sector, forging a new inter-dependence between the fortunes of the languages and the health of the public sector segment of a state’s activity. When the public sector is threatened, almost inevitably the majority seek to reduce expenditure on “opt-out” minority policies, which may only be resisted if they are covered by robust legislation pertaining to the language régime or have been mainstreamed already as part of the collective social good.

3. Territorial Reorganization

A second structural change has been a tendency towards political decentralization, as distinct from previous administrative deconcentration. This has been accompanied by the emergence of regions as key actors: political regions in Italy, France, Spain, Belgium and, later, Sweden; administrative regions in England, Greece, Finland, Portugal and Ireland. Allied to this has been a tendency towards the quasi-federalization of regionalized systems, the emergence of the “state of autonomous communities” (*Estado de las autonomías*) process in Spain; the devolution programme of the United Kingdom and the attempts to reform the German federation (Loughlin 2009). This reorganization has profound consequences for the manner in which the local state delivers key public services such as education, public health and welfare, but it also has ramifications for the range of languages used to deliver bilingual and multilingual services and impacts on identity politics in ways hitherto unimagined, leading to the sanctioning of multiple identities and quite complex cross-cutting electoral and interest group alignments at the regional and local level.

The territorial reorganization of the European state thus simultaneously opens up new spaces for inter-regional interaction, especially across border regions long ravaged by the twin effects of continental warfare and the rise and collapse of communism, and as a consequence of increased global trade, political and

12

commercial activity and investment and humanitarian relief, including refugee processing and disaster-relief, between Southern Europe, North Africa and the Middle East. The Mediterranean focus for inter-regional co-operation across a wide and growing range of policy-initiatives augurs well at a spatial planning and commercial level, but could intensify the current host of social and humanitarian challenges which are consequent to mass migration and unregulated trade and mobility. Clearly compounding all these issues, and in part determining the scale, intensity and timing of these newer patterns of activity are the geostrategic and militaristic engagements of both imperial and regional powers in the Middle East and North Africa. Régime change, civil war, insurgency and organised terrorism act as contributory factors to global insecurity; they must also, however, be considered as causes of major patterns of displacement and migration, which in turn render the policies of receiving EU states more vulnerable and complex, as they have to cope with a much more differentiated clientele now – a clientele which can expose the underlying stresses already present in society. Moreover in a rather direct way, such new migrants can over time strengthen the languages of wider communication at the expense of the regional minority languages unless the local state is sufficiently robust and innovative in its implementation of education, health and social welfare policies in and through the target language.⁴

4. Administrative Reforms

Consequently within several officially bilingual contexts – e.g., Catalonia, Ireland, and Wales – there have very recently been administrative reforms to give salience and purchase to minority language policy. In Catalonia such reforms have resulted in a new system whereby the Parliamentary Affairs and Juridical Sections more closely scrutinise parliamentary and political activity, giving a new impetus to the Social Council for the Catalan Language and providing legal advice to the government on language policy. In addition the Language Resource Service promotes resources to facilitate the use of Catalan, viz. teaching resources for immigrants, language engineering tools, and official certificates as part of European framework of language evaluation. The Promotion of Language Use Service promotes Catalan within information and communication technologies (ICT) and media. The Information and Dissemination Service is charged with informing civil society and government circles about the work of SPL. Also the Institute of Catalan Sociolinguistics is responsible for evaluating the effectiveness of language policy. Beyond these promotional and policy-related agencies lies the *Oficina de garanties lingüístiques* which functions as a one-stop-shop for the public to enquire about language rights, and to lodge official complaints about non-

compliance with the language law. In turn the Oficina forwards complaints to the appropriate department which will carry out an inspection and if necessary levy a fine. These reforms represent a determination to make language policy work and provide additional resources to support the monitoring, evaluation and regulatory functions this implies (Puigdevall Serralvo 2006; Querol & Strubell 2009).

Administrative reforms also have to cope with larger constitutional realities, such as the recent Spanish Constitutional Court judgement on the Statute of Autonomy of Catalonia. This prohibits the use of the term “nation” to refer to Catalonia, and denies the prime role of Catalan as the “*llengua pròpia*” thus reinforcing the hegemony of Spanish (Strubell & Boix-Fuster 2011).

In Ireland, the recently adopted 20-Year Strategy for Irish Language (2011) has real implications for the language policy itself, the relationship between the main agencies of the state *Foras na Gaeilge* and *Údarás na Gaeltachta* in delivering distinct parts of the strategy, and the ethnolinguistic vitality of the native heartland of speakers within the *Gaeltacht*. However, timing is all-important, and the economic downturn threatens to curtail the adoption in full of all the measures and policy instruments outlined in the strategy.

In Wales, following the enactment of Legislative Devolution, which created a Parliament for the first time in modern Welsh history and cabinet portfolio changes since the May 2011 national election, Welsh language policy has been transferred from the Department of Culture to the Department of Education. Further the Welsh Language Board will be replaced by an Office of Language Commissioner in 2012. These are profound changes to the manner and means by which both the promotional and regulatory aspects of official language policy will be discharged.

However, in each of these cases rhetoric, instrumentalism and inconsistent implementation seem to surface as incongruent elements of language management practices.

5. New Patterns of Central-Local Fiscal Relations

The logic of the neo-liberal discourse avers that the contemporary state is an enabling agency, which by seeking to minimise citizen dependency on the state

apparatus releases the full potential of its citizenry. This is to be done by shifting a range of social responsibilities from the welfare state back to the realm of civil society. Nominally this shift is about the empowerment of civil society and the strengthening of the capacity of para-public and voluntary agencies to deliver services formally provided by the state. But deep within this new construct is a commitment to cutting public costs, to weaning minorities away from their medium-term dependency on the public purse and to state subsidy for their separate, if not necessarily equal, education provision, t.v. and broadcasting system and local authority services. But as David Marquand (2004) has demonstrated, often this logic leads to a diminution of the quality and frequency of services and the disenfranchisement of the poorer, marginal sections of society. Some aspects of minority language policy appear to be doubly disadvantaged because they are unduly dependent on the public sector and the local state and they often serve a minority within a minority. As John Walsh (2011) has asked: what price minority language rights in a recession? Key to the answering of this question is the degree to which the state is willing to underpin the resource and budgetary allocation required to sustain, if not improve, the range and quality of services contained within minority language policy.

Thus the conventional manner in which minority language policy has been conceived of since the mid-seventies faces a new set of challenges, which deserve close scrutiny as part of another cluster of variables we may designate as a second paradigm shift. This transition appears to be obviating either the primacy or the historical concern with bilingualism and promoting multilingualism as the new framework, the more inclusive and apparently democratic imperative of the day. The key parameters of this transition as identified by Gorter and Williams (2011, 16–17) within the Radein Initiative are set out below:

- ♦ bilingualism is replaced by multilingualism;
- ♦ English is the dominant language;
- ♦ migration increases linguistic diversity (regional minorities and immigrant minorities);
- ♦ revitalization is also an active process, e.g., in the case of the Basque, Frisian and Welsh languages;
- ♦ however, in city-regions, the locus of real multilingual interaction, urban governance issues often ignore or downplay the linguistic aspects and service-provision in health, education and legal affairs.

This is a major lacuna and one within which the geo-strategic implications discussed above will have their greatest impact in cities such as Barcelona, Bilbao, Dublin, Marseilles and Rome. For although regional and devolved governments clearly structure the framework of linguistic régimes, the new patterns of

contestation and resolution, together with the new discourses and narratives surrounding the question of what should be done, are animated by and played out in the larger metropolitan cores of the European space economy.

6. Significant Research Themes

In the face of these mounting problems and an economic climate which makes it more imperative that scarce resources and limited energies be expended in a manner which can be justified, it seems logical to argue for closer comparative international co-operation to systematically investigate these transformations and resultant tensions. I identify some of the more promising avenues for research as follows.

The most compelling in this field is an investigation of comparative language strategies. Research programmes should address three issues. First, a strategy for regulating language rights and responsibilities that promotes a minority language as a public good, which tackles systemic inconsistencies between policy domains and reforms by an often lacklustre local state implementation of government policy.⁵ Second, a modernisation plan which would recalibrate the relationship between the promotion and regulation aspects and instrument of minority language policy as evidenced by the creation of Language Commissioners and Regulators in selected states, such as Ireland, Wales and Finland and a probable strengthened Language Commission in Kosovo.⁶ Third, a strategy for reforming the research discourse which would take a far greater account of the needs and expectations of both regional minority (RM) and immigrant minority (IM) representative groups in tandem. Such a research strategy could build on the excellent comparative field-work investigations as outlined in Barni and Extra (2008).

The second research need would be a critical examination of the disjuncture and tension between the current European Union approach to multilingualism at an institutional level, and the apparently dwindling role which the European Union language policy attaches to indigenous minority languages. A critical strategic issue would be to identify the long-term implications of this move and the inherent consequence for the status, utility, freedom of action and sustainability of several such language communities.

The third research avenue would be a systematic analysis of the fiscal pressures in many regions which threaten the capacity of the local state and civil society

to maintain, let alone expand the range of activities which support the vitality of the minority language community and network of speakers. Fiscal uncertainty and the withdrawal of public subsidy tend to encourage the amalgamation of previously linguistic distinct social networks, out of school social activities and sports clubs in bilingual or multilingual societies, all in the name of economies and scale and serving the widest possible range of interests. From a majoritarian democratic perspective it is hard to gainsay such logic: better one well-provided swimming club for all in the community than two or three less well resourced clubs, so the argument goes. In educational circles, the refrain is often heard that it is better to provide a wider range of curriculum choice in a larger, dominant language school for the town or area, than two or three smaller and less-well provided for schools, which ultimately limits the educational experience of minority language pupils. The logic of scale, of economic efficiency and of long-term sustainability of service all come into play in such arguments and the hegemonic majority claims an exclusive monopoly on the logic of rational decision making. When minority language parents protest and seek to maintain the smaller, and perhaps less-well resourced, village school, they are accused of an emotional reaction and of risking the competitive edge which their children may derive from attending a larger multi-purpose school, albeit in a language not of their choice. Long term ideological disputes are often given urgency and currency by economic down-turns and fiscal straitening of local authority budgets, but – such is the power relationship involved – they are hardly ever conducive to the provision of new opportunities for minorities to flourish.

The fourth research theme would be an interpretation of the stress on the historical bilingual regions which have statutorily binding official language policies, which are challenged both by the majoritarian pressures of state citizens and the ever increasing immigrant demands for access to the work place and social equity; these tend on the whole to favour the state's hegemonic language. This is clearly evidenced in the health, educational and social welfare deliberations of contemporary Barcelona, for example, where attempts to maintain Catalan in the face of an increasingly diverse and growing immigrant population which encourages assimilation into a Spanish-speaking social nexus, tests both the resolve and the ingenuity of city leaders and public servants.

The fifth research theme would be a EU-wide comparative analysis of the relationship between the promotional and the regulatory aspects of minority language policy. Since the sixties many lesser-used language communities have consistently widened the range of opportunities within which their languages could be used, ranging from statutory education, through public administration and the media. In the past fifteen years or so many such communities have

pressed for an increased recognition of their language rights and have seen some success in the passage of language acts (Sandberg & Williams 2011). Today a greater emphasis is being placed on the regulation of these acquired rights and their systematic application, backed up in some cases by the establishment of Language Commissioners and more pro-active sections of a Ministry of Justice. Now we need to ascertain to what extent the balance between the promotional and regulatory aspects is being calibrated and to what extent our previous concern with input into language strengthening efforts is being matched by a systematic evaluation of the output, the results of such sustained initiatives and the provision of bilingual services in a clear and consistent manner within the local state.

The sixth theme would involve an innovative investigation of the role which ICT media and communication systems play in either reinforcing or marginalising the use of minority languages within the modern economy, society and entertainment sectors. A fascinating new development is the emergence of sustainable virtual communities of speakers, whose participants can overcome the friction of distance and realise what Webber (1963) so presciently described as “community without propinquity”. Typically such communities have been heralded for being able to sustain diaspora networks in regular contact with their source area interlocutors, but increasingly one may see the purchase of such *in situ* networks within the host area for sustaining active interest-group discussions and interactions across a range of topics. The Mercator network has a very rich data base and track record in this field while the initial enquiry instigated by the Ayuntamiento de Andoain (2011) would surely repay huge dividends if it were pursued systematically for many more minority language cases occupying e-space. Due diligence in the use of linguistically differentiated social network sites and new patterns of interaction, of gaining access to information and entertainment, all require sustained investigation, both to understand the scale and provision of such systems and to plan for their better adaptation from a multilingual perspective.

7. Policy Initiatives

Throughout Europe there are several good examples of best practice policy initiatives which have been fashioned in part as a reaction to the paradigm shifts identified at the beginning of this paper. The more significant examples, identified below, are worthy of consideration and adaptation elsewhere in Europe:

- ♦ devising efficient systems for the monitoring and implementation of language

18

- legislation: The Ministry of Justice, Finland as an example;
- ♦ the compulsory teaching of the minority language in the majority school system: Slovenia as an example;
 - ♦ the need to maintain a separation between the promotion and regulation of official language affairs: *Foras na Gaeilge* and the Irish Language Commissioner in Ireland as an example;
 - ♦ the determination to strengthen weak “rewards and sanctions” elements of regulatory instruments: both Finland and Wales (post 2012) represent good practice;
 - ♦ better co-ordination between language policy and legislation in key areas such as health care, education and community planning: Catalonia since 2005 as a prime example.

8. Conclusion

In order for these policy initiatives to be emulated elsewhere there is a need for a more systematic comparative analysis of both language policy and language strategy. This could either be undertaken at a macro-regional level, such as South-East Europe, or at an EU or Council of Europe level. It is not assumed that the principles of best practice will be adopted automatically, for all sorts of intervening variables influence the contours of policy in practice and the manner in which ethnolinguistic vitality may be sustained and interpreted (Yagmur 2011). But at a time when there is great pressure on the domestic state's economy it seems rational to look for inspiration and guidance from those contexts which have managed a certain degree of success in implementing minority policy.

The current concern with legislation, empowerment and rights suggests another paradigm shift from minority language promotion to regulation. This normative shift is seen at many levels from the international treaty obligations and conventions (de Varennes 1996, 2009, 2011), to the more rigorous application of state-level legal protection of minorities (Constantin 2010) and in the growth of Language Commissioners, Human Rights Tribunals and Constitutional Regulators of Minority or Official Language services (Williams forthcoming). While welcoming the greater specification of minority language rights it is evident that the broad scope of language vitality should not be reduced to an identifiable set of language rights alone. Neither should language acts be seen as a substitute for the more routine fundamental aspects of holistic language promotion and planning. But even when legislation may not be as robust or as empowering as minority activists expect, it may be that the spirit of legislation

could be a significant under-valued means by which Language Policy and Language Planning is promoted. So much of what passes as an official language régime depends on the articulators and implementors of policy that it is entirely possible for a rather weak legislative enactment to be made into a robust tool for policy implementation, as was the case of the Welsh Language Act (1993), and conversely for a strong piece of legislation, such as that which obtained in the Law of the Use of Languages in Kosovo (2006), to be rendered rather ineffective due to a lack of capacity and resources to implement the official languages mandate (Williams 2010).

Thus inherent in this transition, whereby minority languages are increasingly treated as a public good and embodied within a codified legal system, are the dictates of the market, where the neo-liberal emphases on choice, individualism and competition, are to be realised as social fact. So many of the problems associated with the survival and well-being of minority languages are to do with their relative scale, historical disadvantage and contemporary dependence on the public sector, that it requires fresh innovative and strategically bold initiatives to challenge this position. The ideas and the will are often not lacking; what may be lacking is the systematic comparative evidence required to convince decision-makers and policy formulators that there are alternative ways of approaching multilingualism in Europe, so that the needs of the few are not necessarily subjugated to the demands of the many.

Acknowledgements

This is a shortened version of a paper presented at the ISB8 conference, Oslo University, June 2011, made possible in part though my collaboration in the Radein Initiative and the support of the multilingualism research in the LinC group headed by Professor Pieter Muysken, co-financed by the KNAW. Professor Durk Gorter and I are currently working on a research agenda which will advance several of these themes.

20 Notes

¹ This analysis is based on a broader study of minority language policies drawing on the experiences of cases such as the Basque Country, Catalonia, Friesland, Finland, Ireland, Slovenia and Wales.

² While this concept is open to varying interpretations I interpret the reconfigured state as one which is more amenable to the twin forces of subsidiarity as sub-state governance and to cultural diversity whether in the form of an official policy of multiculturalism or of a *de facto* toleration of different ethnolinguistic groups as permanent entities within society.

³ This is certainly the case in Wales for both Welsh and English language broadcasting is facing challenges. Thus S4C's freedom of action and financial independence has been threatened by its having to work very closely with the BBC. The intervention of Mr Hunt, the UK Minister of Media Culture and Sport, has reduced S4C's funding from 2013, when its income will come from the license fee and be channeled through the BBC Trust. Osmond (2011) reports that spending by ITV 1 Wales and BBC Wales on English language television programmes fell from £37 million in 2005 to £25 million in 2010, a drop of 33 per cent in five years. The decline became more marked toward the end of the period by 13 per cent between 2009 and 2010, from £28 million in 2009 to £25 million in 2010.

⁴ This is clearly the case in Italy and in its relations with France and other neighbours. It is also a major challenge for the Spanish state, particularly acute in Catalonia and Valencia.

⁵ I am currently undertaking such a research programme on behalf of the Network for the Promotion of Linguistic Diversity. The programme looks at significant language strategies in Spain, the UK and Ireland, Canada, South Africa and New Zealand; it asks to what extent such strategies are based on long-term data collection, systematic evidence and the like and to what extent the outcomes of such strategies are measured systematically in terms of their collective impacts.

⁶ While Kosovo has since May 2007 had a Language Commission, it is severely depleted in terms of its ability to act by a shortage of finance, personnel and capacity to discharge its mandate, as determined by the Law on the Use of Languages, Article 32.

References

20-Year Strategy for Irish Language 2010–2030, 2011, <http://www.pobail.ie/en/20YearStrategyfortheIrishLanguage/Publications/20%20year%20strategy.pdf> (accessed 17 October 2011).

Ayuntamiento de Andoain, 2011. *Las lenguas no hegemónicas o de nivel medio en los medios de comunicación y en las TIC*. Irigotenazpikoa, Ayuntamiento de Andoain.

Barni, M., 2008. Mapping Immigrant Languages in Italy. In M. Barni & G. Extra (eds.) *Mapping Linguistic Diversity in Multicultural Contexts*. Mouton de Gruyter, Berlin, 217–244.

Barni, M. & Extra, G. (eds.), 2008. *Mapping Linguistic Diversity in Multicultural Contexts*. Mouton de Gruyter, Berlin.

Constantin, S., 2010. The Legal and Institutional Framework for National Minorities in Slovakia. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies* 63, 8–53.

Cramme, O. & Diamond, P., 2011. Why the Right Won Yet Again. *The Guardian Online*, 6 June 2011, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/jun/06/portugal-why-right-won-again> (accessed 17 October 2011).

Čok, L., Pahulje Furlan, M. & Mikolič Gomezel, V., 1999. Jezikovna politika in izobraževanje. *Annales – Series Historia et Sociologia* 9 (1), 69–74.

de Varennes, F., 1996. *Language, Minorities and Human Rights*. Kluwer Law International, The Hague.

de Varennes, F., 2009. Language Rights Standards in Europe: The Impact of the Council of Europe's Human Rights and Treaty Obligations. In S. Pertot, T. M. S. Priestly & C. H. Williams (eds.) *Rights, Promotion and Integration Issues for Minority Languages in Europe*. Palgrave, Basingstoke, 23–31.

de Varennes, F., 2011. Language, Ethnic Conflicts and International Law. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies* 65, 8–35.

Extra, G. & Yağmur, K., 2008. Mapping Immigrant Languages in Multicultural Cities. In M. Barni & G. Extra (eds.) *Mapping Linguistic Diversity in Multicultural Contexts*. Mouton de Gruyter, Berlin, 139–62.

Gorter, D. & Williams, C. H., 2011. Minority Language Policy. In S. Aalberse, S. et al. *Radein Initiative: Some Directions in Research on Multilingualism*, <http://multilinguaeducation.eu/files/2011/06/Radein-Ini-docu-Jun11.pdf> (accessed 5 October 2011).

Law on the Use of Languages – Law No. 02/L-37. Assembly of Kosovo, 27 July 2006, http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2006_02-L37_en.pdf (accessed 17 October 2011).

Loughlin, J. & Williams, C. H., 2007. Governance and Language: The Intellectual Foundations. In C. H. Williams (ed.) *Language and Governance*. University of Wales Press, Cardiff, 57–103.

Loughlin, J., 2009. The ‘Hybrid’ State: Reconfiguring Territorial Governance in Western Europe. *Perspectives on European Politics and Society* 10 (1), 49–66.

Marquand, D., 2004. *Decline of the Public*. Polity Press, Cambridge.

Osmond, J., 2011. *Welsh Broadcasters Struggle with Adverse Statistics*, <http://www.clickonwales.org/2011/08/welsh-broadcasters-struggle-with-adverse-statistics/> (accessed 5 October 2011).

Puigdevall Serralvo, M., 2006. *The Challenge of Language Planning in the Private Sector: Welsh and Catalan Perspectives*. Doctoral thesis. Cardiff, Cardiff University [unpublished].

Querol, E. & Strubell, M., 2009. *Llengua i reinvidicacions nacionals a Catalunya*. Editorial UOQ, Barcelona.

Sandberg, S., Ó Flatharta, P. & Williams, C. H., 2011. *From Act to Action*. Svenska kulturfonden, Helsinki.

Strubell, M. & Boix-Fuster, E. (eds.), 2011. *Democratic Policies for Language Revitalisation: The Case of Catalan*. Palgrave, Basingstoke.

Walsh, J., 2011. *Contests and Contexts: The Irish Language and Ireland’s Socio-Economic Development*. Peter Lang, Oxford.

Webber, M. M., 1963. Order in Diversity: Community without Propinquity. In L. Wingo (ed.) *Cities and Space*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 22–54.

Welsh Language Act, 1993,
http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1993/38/pdfs/ukpga_19930038_en.pdf (accessed 17 October 2011).

Williams, C. H., 2008. *Linguistic Minorities in Democratic Context*. Palgrave, Basingstoke.

Williams, C. H., 2009. European Union Enlargement and Citizen Empowerment. In S. Pertot, T. M. S. Priestly & C. H. Williams (eds.) *Rights, Promotion and Integration Issues for Minority Languages in Europe*. Palgrave, Basingstoke, 1–22.

Williams, C. H., 2010. From Act to Action in Wales. In D. Morris (ed.) *Welsh in the Twenty-First Century*. University of Wales Press, Cardiff, 36–60.

Williams, C. H., forthcoming. *Language, Law and Policy*. University of Wales Press, Cardiff.

Yağmur, K., 2011. Does Ethnolinguistic Vitality Theory Account for the Actual Value of an Ethnic Group? A Critical Evaluation. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 32(2), 111–120.

SUSANNA PERTOT

Identity Changes Among Slovenes in Italy, as Reflected in the Families of Pupils Attending Italian Schools with Slovene as the Language of Instruction

Slovenes in Italy have always paid great attention to being perceived, within the family and at school, as agents of “imagined” Slovene ethnicity (in Anderson’s sense 1983). In the last decade the increase of pupils from non-Slovene speaking families in schools with Slovene as the language of instruction has posed a challenge to this view. This article is placed within this framework and presents material recorded during interviews and workshops for parents who enrolled their children in these schools. Narratives are discussed that refer to those critical and poststructuralist theories and paradigms which consider social identity as dynamic and variable, depending upon a person’s multiple identity options. In conclusion, the article indicates that the notion of Slovene identity that is usually employed as if it were merely a matter of group belonging based on an imagined Slovenian community is nowadays irrelevant, while new meanings and identities are constructed and negotiated in social interactions linked to the current historically and culturally changed environment

Keywords: ethnic identity transmission, identity options, parents, Slovene in Italy, Slovene minority schools

Identitetne spremembe med Slovenci v Italiji v družinah učencev šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji

Slovenci v Italiji posvečajo veliko pozornosti družini in šoli, ki ju obravnavajo kot akterja prenosa “zamišljene” slovenske identitete (Anderson 1983). Danes se zaradi velikega števila učencev iz neslovensko govorečih družin, ki svoje otroke vpisujejo v šole s slovenskim učnim jezikom, aktualnost te vloge postavlja pod vprašaj. Pričujoči članek je umeščen v omenjeni okvir in sloni na intervjujih in predvsem na življenjskih zgodbah, izpričanih na delavnicah za starše otrok, ki so obiskovali šolo s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Opira se na kritične in poststrukturalistične teorije in paradigme, ki obravnavajo družbeno identiteto kot dinamično in spremenljivo glede na posameznikove številne identitetne opcije. Članek se konča z ugotovitvijo, da pojem slovenska identiteta kot označevalec pripadnosti “zamišljenemu” slovenskemu narodu ni več enoumen, saj se v družbi pojavljajo nove pomenske kategorije in identitetni konstrukti, ki so predmet pogajanj v družbenih odnosih znotraj spreminjajočih se zgodovinskih in kulturnih dimenzij.

Ključne besede: prenos etnične identitete, identitetne opcije, starši, Slovenci v Italiji, slovenska manjšinska šola

Correspondence address: Susanna Pertot, ATS/ZCZ JezikLingua, Lese/Liessa, 33049 Grmek/Grimacco, Italia, e-mail: susanna.pertot@gmail.com

1. Uvod

Šola s slovenskim učnim jezikom v Italiji je nastala in je dolga leta delovala le kot šola za pripadnike slovenske narodne skupnosti,¹ ki so predstavljali glavnino učencev. Vzgajala je predvsem v smislu ohranjanja identitete in jezika slovenske narodne skupnosti zunaj meja matičnega ozemlja kot edine možne referenčne in identifikacijske skupnosti. Danes se aktualnost te vloge zaradi velikega števila učencev iz neslovensko govorečih družin, ki svoje otroke vpišejo v šolo s slovenskim učnim jezikom, postavlja pod vprašaj. Ob vpisu v omenjeno šolo neznanje slovenščine ni omejevalni dejavnik. Letošnji kvantitativni podatki o etnični sestavi družin otrok, ki obiskujejo te šole, kažejo, da preko 30 odstotkov učencev izhaja iz neslovenskih (pretežno italijanskih) družin, 45 odstotkov iz t. i. mešanih zvez, preostalih 25 odstotkov pa iz slovenskih družin (Bogatec 2011).

Naraščajoča prisotnost otrok neslovenskih staršev v šoli s slovenskim učnim jezikom je izzvala veliko zanimanja tako v sredinah civilne družbe kot v lokalnih slovenskih in italijanskih medijih, in sicer tudi zato, ker se za to šolo odloča vedno več vidnih italijanskih osebnosti. Večanje števila otrok iz neslovenskih družin razlagajo predvsem kot posledico vstopa Slovenije v Evropski uniji (EU), češ da je ta zgodovinski dogodek pri nekaterih italijanskih starših izzval prepričanje, da je znanje slovenščine, ki si ga otrok pridobi pri pouku v slovenskem jeziku, dobra naložba za prihodnost.

Izsledki tako kvantitativnih kot kvalitativnih raziskav poudarjajo, da se slovenskim staršem tudi v na novo nastalem položaju še vedno zdi bistveno, da slovenska šola poskrbi za posredovanje slovenske identitete, medtem ko italijanskih staršev to ne zanima (Bogatec v Lokar & Pertot 2011, 49–53). Ugotavlja se tudi, da med Slovenci v Italiji ni več ene same identitetne opcije, ki se definira preko razlikovanja: ali si Slovenec ali nisi Slovenec (največkrat Italijan). Več jih je, ki se vežejo na neko nejasno opredeljeno "slovenstvo" (npr. Slovenec in Italijan, mešan, zamejec). Tudi te opcije so predmet posredovanja otrokom (Pertot 2007).

O lastni identiteti in o tem, kdo so, se pripadniki skupnosti Slovencev v Italiji sprašujejo tudi v javnih debatah, ki so presegle meje raziskovanja. Razpravljavci, ki se seveda ne sklicujejo na teoretične paradigme, iz vsakdanje izkušnje ugotavljajo, da so se pojavile nove identitete. Primorski dnevnik, dnevnik Slovencev v Italiji, je npr. v roku enega meseca objavil več člankov o novih identitetnih opcijah, kot so: slovenski Italijani ali italijanski Slovenci (Žerjal 2011, 5), novi Slovenci in stari Slovenci (Mermolja 2011, 21) in spet novi Slovenci (Tence 2011, 19).

Prav zato, ker je tudi javnost že zabeležila identitetne spremembe med Slovenci, se za razlago pojava, ki ga obravnava pričujoči prispevek, ponujajo kot najustreznejše izhodišče poststrukturalistične paradigme, ki obravnavajo družbeno identiteto kot spremenljivo in predmet družbenega pogajanja. V nadaljevanju se bom osredotočila na te teorije.

2. Teoretični okvir

2.1. O osebnih in družbenih razsežnostih identitete

Pojem identitete se na individualni ravni navezuje na sistem predstav, ki jih ima posameznik o celem nizu svojih značilnosti. Na podlagi teh značilnosti se posameznik prepozna in pričakuje, da ga bodo na enak način prepoznali tudi drugi.

Nekatere posameznikove predstave o sebi so stalne, druge pa spremenljive. Spremembam niso podvržena najgloblja čustvena stanja, individualne vrednote, najintimnejše in najpomembnejše značilnosti, ki se v življenju najprej razvijejo, in vse tisto, kar predstavlja edinstvenost posameznika. Te predstave so del t. i. osebne identitete.

Med spremenljive predstave o sebi pa spadajo vloge, ki jih posameznik prevzema v družbenem okolju, in tiste individualne razsežnosti, ki so sicer lastne celotni skupnosti, v kateri posameznik živi. Predstave, ki jih ima posameznik o sebi kot pripadnik določenih sredin oziroma družbenih skupin, postanejo del pojma t. i. družbene identitete. Nihče ni pripadnik le ene skupine. Vedno obstaja več skupin, katerim posameznik pripada in so del njegove identitete.

Za posameznika med strogo osebnimi in družbenimi značilnostmi identitete ni natančno definirane meje, saj posameznik na intrapsihični ravni doživlja različne vidike svoje identitete oziroma identitetne opcije, s katerimi razpolaga, kot med sabo skladno povezane. V vsakdanjem življenju lahko sicer doživi psihološki konflikt med zanj trenutno protislovnimi opcijami in pripadnostmi. Različne skupine v različnih situacijah namreč od njega zahtevajo različne oblike lojalnosti in vedenja in s tem pogojujejo notranje konflikte. V zameno za lojalnost, t. j. za izbiro enega izmed polov in izločitev drugega ali za njegovo umestitev na podrejeno mesto v notranji hierarhiji polov, skupine posamezniku obljubljajo pomoč ter varnost.

Novejša gledanja v okviru kritičnih in poststrukturalističnih teorij in paradigem (Hal 1990; Anderson 1983; Bourdieu 1977, 1991) presegajo dihotomijo med nasprotujočimi togimi identitetnimi kategorijami in obravnavajo družbeno identiteto kot dinamično in spremenljivo glede na posameznikove številne identitetne opcije (kot so npr. moški, oče, uradnik, Slovenec, itd.). Za te teoretike je identiteta večplastna, naključna in predmet pogajanja med različnimi konteksti (Hill 1999; Lo 1999; Blackledge & Pavlenko 2001; Blackledge 2004; Pavlenko 2004; Kinginger 2004). V različnih zgodovinskih obdobjih različne družbe ustvarijo znotraj specifičnih diskurzivnih formacij in praks določene identitetne opcije, ki so na razpolago njihovim pripadnikom. Od teh so nekatere predmet pogajanj, druge ne, lahko pa to postanejo naknadno. Medtem ko je posredovanje med različnimi vidiki identitete v nekaterih kontekstih možno, je v drugih le delno izvedljivo ali popolnoma neizvedljivo, kajti dominantne skupine lahko spravijo posameznike v položaj, ki jim onemogoča izbiranje. Posamezniki se lahko v takem primeru prilagodijo, kljubujejo ali spremenijo kalupne identitetne kategorije in tako ustvarijo nove identitetne izbire. Take so npr. hibridne, transseksualne, večetnične in večrasne identitete (Bammer 1994; Bhabha 1994; Brath 1996; Hall 1990).

Teoretiki, ki bi radi poenotili družbeno in individualno perspektivo na etnično identiteto (npr. Jasprel & Cinnirella, v tisku), razlagajo, da se na individualni intrapsihični ravni dogaja nekaj podobnega kot na družbeni ravni: v primeru konflikta lojalnosti posameznik aktivira strategije, preko katerih vzpostavi notranje ravnotežje ne le s tem, da opusti eno ali več med možnimi pripadnostmi, ampak da ju/jih uskladi v neko "mešano" opcijo, ki jo dosledno vgradi v predstavo o samem sebi. Intrapsihično dogajanje je torej fluidno, čeprav posameznik doživlja lastno identiteto kot stabilno, vsaj dokler mu povratne informacije iz okolja krepijo njegovo podobo o sebi.

2.2. O etnični identiteti in njeni hibridizaciji

V omenjeni okvir se postavlja tudi vprašanje razmerja med etnično in osebno identiteto. Teoretičnih pristopov k problemu je več. Čeprav vsak daje prednost različnim vidikom, lahko v glavnem opredelimo kot osnovni dve izhodišči: tisto, po katerem etnična identiteta izhaja izključno iz družbeno-kulturnega konteksta, in tisto, ki v etnični identiteti poudarja predvsem čustveno naravo pojava, čeprav ne zanika tudi njene družbene narave. Znotraj teh teoretičnih usmeritev je mogoče etnično identiteto opredeliti kot tip družbene identitete, ko posameznik razvije občutek pripadnosti neki skupini, katere članom so skupne rasne, teritorialne, gospodarske, verske, kulturne, estetske in jezikovne značilnosti,

a tudi kot strogo individualno razsežnost, ki je sicer lastna vsej skupnosti (De Vos & Romanucci-Ross 1975). Jones (1992) na primer trdi, da tudi na ravni posameznika etnična identiteta temelji na spremenljivih, situacijsko pogojenih in subjektivnih identifikacijah sebe in drugih, ki izhajajo iz posameznikove vsakdanjosti in iz kolektivne zgodovinske izkušnje.

Številni avtorji (npr. Hobsbawm 1992; Grillo 1989) so poudarili, da izhaja povezava med jezikom in narodnostjo ter nacionalno identiteto predvsem iz procesa nastajanja nacionalnih držav ob koncu 18. stoletja in je zato striktno povezana z modernostjo.

Anderson (1983) je mnenja, da pripadnike širše skupnosti združuje le skupno prepričanje o pripadnosti isti skupnosti, saj se jih večina med sabo sploh ne pozna. Narod/nacija je torej zamišljena skupnost, kajti pripadniki naroda se ne bodo nikoli vsi srečali med sabo, niti slišali ne bodo eden za drugega, čeprav se doživljajo kot skupnost. Narod/nacija je torej miselni konstrukt, ki izvira iz časa romantike. Narodni/nacionalni jezik učinkuje kot združevalni element med posamezniki, ker je sestavni del predstave o narodu. Ta vključuje med drugim tudi prepričanje, da je narod naravna entiteta, danost. Dejansko pa gre za človekovo izmišljotino.

Bourdieu (v Joseph 2004, 139) je pojem nadgradil in leta 1980 zapisal, da regionalne in etnične identitete niso naravne danosti, temveč arbitrarne delitve ljudi. S tega vidika res niso "realne". V trenutku, ko se v ljudeh pojavijo kot miselne predstave, pa se vendarle zelo približajo realnosti, in delujejo, kot bi bile "naravne" (ibid.).

In prav zato, ker etnične identitete niso naravne danosti, ampak konstrukt, jih poststrukturalisti obravnavajo zgolj kot družbene identitetne opcije, ki so jih družbe ustvarile v določenih zgodovinskih obdobjih in so kot take predmet družbenega pogajanja. V vsaki družbi so hkrati prisotne ustaljene, zgodovinsko starejše opcije in druge opcije, ki so še fluidne in predmet pogajanja. Po mnenju postkolonialista Bhabheja (1994) identitetno pogajanje pri manjšinskih skupnostih vključuje npr. ustvarjanje *in/between* oziroma liminalnega kulturnega prostora, se pravi "tretjega prostora", v katerem fiksne identitete tradicionalne družbene ureditve nimajo več premoči in se zato lahko izražajo in uveljavljajo hibridne identitete. Tak prostor nastane sčasoma na podlagi prisvojitve in spreminjanja kulturnih simbolov – vključno z jezikom –, ki tako pridobijo nove pomena.

V obdobju preseljevanja velikega števila ljudi pa se predpostavlja tudi nastanek različno sestavljenih transnacionalnih identitet. Obstaja tudi veliko študij o oblikovanju novih identitet, ki nastajajo znotraj odnosa med globalizirano in teritorialno definirano kulturo. Na tem mestu pa se ni mogoče posvetiti podrobnejši obravnavi vseh teh vsebin.

3. Cilj in metodologija

Moj namen je bil pojasniti identitetne spremembe med Slovenci v Italiji, kot se kažejo v družinah otrok, ki obiskujejo šolo s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Vprašala sem se tudi, kaj ti starši – Slovenci in Italijani – pričakujejo, da bo šola posredovala otrokom na področju nacionalne identitetne vzgoje. Zlasti me je zanimalo, kaj vedo o tem povedati sami starši.

S tem namenom sem se odločila, da bom uporabila gradivo, zbrano med letoma 2003 in 2011. Gre za dve vrsti gradiva: intervjuje s starši in zapisnike delavnic in srečanj za starše. Intervjuje s starši sem izvedla v sklopu dveh aktivnosti Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) v Trstu, in sicer v sklopu projekta, ki ga je sofinanciralo Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije "Vpliv dinamik interaktivnih skupin v vrtcu na jezikovni razvoj otrok" (Pertot 2004), predvsem pa v sklopu raziskave "Medgeneracijski prenos slovenskega jezika in identitete po moški liniji" (Pertot 2007). Z intervjuvanci sem se pogovarjala o njih samih in njihovih starševskih vlogah, njihovih otrocih, slovenskem in italijanskem jeziku, slovenski skupnosti v Italiji, itd. Vprašanja so bila zastavljena reflektivno in krožno, na način, ki se uporablja v psihoterapiji. Moja vprašanja ali posegi so izhajali iz odgovora na začetno vprašanje in iz vsebin, ki mi jih je intervjuvani posredoval. Zastavljeni so bili tako, da so v posamezniku spodbudili razmišljanje o sebi na različnih pomenskih in izkustvenih ravneh in pa razmišljanje o odnosih med temi ravnmi. Razgovore sem posnela, dobesedno prepisala in jih nato smiselno uredila.

Drugi sklop gradiv je iz zapisnikov delavnic za starše, ki imajo otroke v slovenski šoli, na temo otroštva v večjezičnem okolju, ki sem jih vodila od leta 2003 do danes – število izvedenih delavnic presega število 40 – na območju, kjer v Furlaniji Julijski krajini delujejo slovenske šole. V tem primeru ne gre za transkripcijo registriranih pogovorov. Razgovore, ki so potekali na nekaterih delavnicah, je zapisala in smiselno uredila kolegica, ki je prisostvovala v vlogi opazovalke. Zapisnike drugih delavnic pa sem sestavila in uredila po spominu na podlagi svojih zapiskov, kot je to v rabi pri psihoanalitičnih opazovanjih po

modelu *Tavistock* (Miller idr. 1989) in za katere sem opravila trening. Starši, ki se prijavijo na te delavnice, največkrat pričakujejo predavanje, so pa povabljeni, da se najprej predstavijo in povedo, na katero vprašanje so prišli po odgovor. Iz tega se potem razvijejo najrazličnejše identitetne pripovedi. Vodja take delavnice nudi spodbude za nadaljnje razmišljanje, hkrati pa tudi posreduje strokovne vsebine s področja večjezičnega razvoja. Te delavnice potekajo v italijanščini.

Uporabila sem tudi gradivo, zbrano na srečanjih za starše na temo počutja otrok v vrtcu. Ta srečanja so bila umeščena v sklop projekta "Za dobro počutje naših malčkov", ki ga je Sklad Libero in Zora Polojac financiral in izvedel v sodelovanju z Večstopenjsko šolo pri Sv. Jakobu v Trstu (več o tem Polojaz 2011) in so se odvijala na šoli, v kateri sva sestanke s starši vodili psihologinji Veronika Lokar in Suzana Pertot. Zbrane zapiske je pripravila vsaka zase, nato pa sva jih združili, uredili in poenotili (več o tem v Lokar & Pertot 2011). Srečanja so želela nuditi podporo staršem in neposredno tudi njihovim otrokom pri uvajanju v vrtec in splošneje v šolsko okolje, hkrati pa tudi ovrednotiti šolsko strukturo s slovenskim učnim jezikom. Na začetku vsakega srečanja sta psihologinji povabili starše, naj se predstavijo in naj svobodno spregovorijo o svojih otrocih v slovenskem vrtcu. Naloga psihologinj je bila v prvi vrsti ta, da bi lajšali in spremljali pogovor, poleg tega pa sta prevajali posege iz italijanščine v slovenščino, in obratno.

Podlaga pričujočega dela so torej v različnih kontekstih zbrane "identitetne pripovedi" staršev otrok, ki obiskujejo vrtec oziroma šolo s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Pri njihovi interpretaciji sem upoštevala Andersonov (1983) pojem zamišljene skupnosti (*imagined community*) ter pojma *habitus* in simbolična oblast, kot ju je definiral Bourdieu (1991). Uporabljam tudi pojem tretji prostor (*third place*), ki si ga je zamislil Homi Bhabha (1994). Pojmi so sintetično obrazloženi, ko se prvič pojavijo v tekstu.²

4. Rezultati in diskusija

4.1. O starih starših in njihovih pogledih na jezik in šolo vnukov

Nekateri teoretiki (Deridda v Hall 1996, 5; Jenkins 1997) poudarjajo, da identiteta doseže svoj izraz le preko negativnega, zato je pri obravnavi identifikacij in identitet treba upoštevati pojem razlikovanja. To pa ni nikoli vrednostno nevtravno, ampak je implicitni ali eksplicitni izraz socialnih razlikovanj in izključevanj, skratka produkt produkt dinamik oblasti.

Zgodovinsko so se Slovenci po drugi svetovni vojni potrjevali znotraj meja Slovenije in jugoslovanske zveze republik, medtem ko se je slovenska narodna skupnost v Italiji kot manjšinska skupnost spet znašla v političnem in družbenoekonomskem kontekstu druge države, Italije. V tej se je morala soočiti s svojo številčno majhnostjo, s potrebo po obnovi svoje – v obdobju fašizma zrahljane – kulturne in gospodarske identitete ter z asimilacijskimi pritiski. Od tod potreba po strnjenih vrstah in točno določenih zamišljenih mejah ter potreba po uveljavljanju principa, po katerem ni predvideno, da se te meje prestopijo. Po tem principu biti Slovenec izključuje možnost biti hkrati tudi Italijan.

Primer 1 (razgovor v slovenščini): (...) Moj nono je bil tistih ... trdih Slovencev ... zagrizen Slovec ... ni maral Taljanov, ker ko je bil otrok, jih je slišal od fašistov. (...) Zastran mojga nonota tudi moj oče inšoma ... se je čutil trd Slovec, istočasno tudi jaz zastran mojega očeta se čutim Slovec. (...)

Pripadnost torej urejajo nenapisana pravila. Taka nenapisana pravila se po Bourdieuju (1991) izražajo v habitusu, nizu nenapisanih navad, zaradi katerih akterji delujejo in se odzivajo na določen način. Ta nezapisana pravila se vtisnejo v ljudi v otroštvu in tako nastanejo navade, ki so norma, čeprav jih ne ureja noben predpis. Tudi De Vos in Romanucci-Ross (2006, 378) sta mnenja, da se pravila, ki normirajo pripadnost skupnosti, prepletajo z oblikovanjem posameznikove identitete, v katero se vgradi tudi nenapisan spisek sankcij za obnašanja, ki šibijo kohezijo skupine.

Primer 2 (razgovor v slovenščini): Pripadnost eni narodnosti je en del tvoje intimnosti, en del ... sebe, razumeš? In če ga zatajiš, zatajiš en del samega sebe. Če hočeš ali nočeš, se rodiš in pripadaš eni skupnosti, enemu narodu in se čutiš več ali manj to. To je naravno. Če zatajiš, si izdajalec naroda in enega dela sebe. To me je naučil moj oče in to učim jaz svojega sina.

Kot "izdajstvo" so Slovenci v Italiji dolgo obravnavali zakon med Slovincem/ko in pripadnikom/ico druge narodnosti (v prvi vrsti italijanske).

Primer 3 (razgovor v italijanščini): Moj oče bi umrl od žalosti, če bi poročila Italijana. In tudi zato jaz nisem Italijanov nikoli niti vzela v poštev.

Primer 4 (razgovor v slovenščini): Moj nono je mojo mamo stepu [pretepel] s pasom, ko je začela hoditi s Taljanom, mojim očetom.

Etnocentrično stališče, po katerem je treba otroke vzgojiti izključno za pripadnike lastne skupnosti, je seveda veljalo tudi za Italijane. In marsikateri Slovenec ali Slovenka, ki je v preteklosti stopil v zvezo z Italijanom/ko, je opustil rabo slovenskega jezika v družini. Starejše generacije Slovencev v Italiji so se podobno

kot starejše generacije med Slovenci na Koroškem (Priestly & Comanaru 2009) različno identificirale, etnične identifikacije v starejših generacijah so bile namreč "jasno polarizirane" (Vavti 2011, 30). Biti Slovenec je izključevalo biti hkrati tudi kaj drugega. Kljub temu pa so nekateri otrokom, čeprav jih niso naučili slovenskega jezika, vendarle posredovali neko vez s slovensko narodno skupnostjo. In tako so se ti otroci, ko so sami postali starši, odločili, da vpišejo lastnega otroka v slovensko šolo.

Primer 5 (razgovor v italijanščini): V meni se je naenkrat prebudila slovenska kultura, želja po tem, da bi jo kdo prenesel hčerka. Ne vem, od kod se mi je porodila ta želja. Tako smo deklico vpisali v slovenski vrtec.

Prenos jezika se torej v nekaterih družinah lahko prekine za eno generacijo in v tem obdobju ne igra več vloge identifikacijskega simbola z referenčno skupnostjo. Lahko bi postavili hipotezo, da nekateri od tistih Slovencev v Italiji, ki so jezik opustili, niso sprejeli nase identitete "odpadnika", "izdajalca naroda", ki jim jo je manjšinska skupnost pripisala, in so implicitno prispevali k oblikovanju opcije, ki predvideva možnost de-asimilacije potomcev in "popravljalnega" povratka v skupnost. V spremenjenih razmerah njihovi vnuki obiskujejo danes slovensko šolo in se locirajo na obrobje manjšinske skupnosti, kjer nastajajo nove identitetne opcije, vezane na nova pravila.

Primer 6 (razgovor v italijanščini): Jaz ne govorim slovensko, čeprav bi o sebi rekla, da sem Italijanka slovenskega porekla. In teh je v Trstu res dosti. Moja hči pa se pogovarja v slovenščini z babico.

Primer 7 (razgovor v italijanščini): [K izbiri slovenskega vrtca] je naju spodbudil dedek, ki govori slovensko. Z možem ne govoriva slovenščine.

Ti starši šoli zaupajo vlogo, ki ji doma niso kos, ali se bojijo, da bi ji ne bili kos (Colja 2001). Vendar se ne zavedajo, da jih šola ne more povsem nadomestiti pri tistih funkcijah, ki so se jim odpovedali.

Primer 8 (razgovor v italijanščini): Tudi mi imamo enega slovenskega dedka, po očetovi strani, ki je doma na Krasu in ni hotel govoriti slovensko, sedaj pa se je z vnukom odprl in je z njim spet začel govoriti slovensko.

Šola naj bi torej nadomestila družino pri posredovanju slovenskega jezika in slovenskega kulturnega izročila, zato ji starši priznavajo velik pomen pri ustvarjanju razmer za ohranitev in nadaljnji razvoj slovenstva. Pripisujejo ji neko "simbolno moč" (Bourdieu 1991) pri prenosu jezika in identitete, saj kaže, da vrednost slovenščine izhaja iz pooblastila, ki mu jo med drugim dodeljuje prav

ta institucija.

Kaj pa menijo o šoli stari starši Neslovinci (pretežno Italijani), ki se pojavljajo v slovenskih vrtcih in šolah sorazmerno s povečanjem števila učencev iz neslovenskih družin? Nekateri med njimi ne razumejo razlogov za vpis vnukov v slovenski vrtec/šolo. Ker ne poznajo ne ciljev ne ustroja te šole, nekateri težko sprejmejo, da je jezik sporočanja in sporazumevanja z družino slovenščina in da se npr. prireditve kot posebna oblika javnega stika z družinami odvijajo v slovenščini.

Primer 9 (razgovor v slovenščini): Slovenščina je problem za njegove [moževe] starše, ker se oni čutijo izključeni in moja tašča se kar naprej opravičuje, ko pride po otroka v vrtec, ker ne razume, kaj piše na razobešenih obvestilih.

Primer 10 (razgovor v italijanščini): Zakaj so prireditve samo v slovenščini? Bojim se, da babica ne bo prišla na zaključno prireditev, ker jo zelo moti, da je vse po slovensko. Kaj bo še, ko ji bomo povedali, da bo tudi prvo obhajilo v slovenščini.

Primer 11 (razgovor v italijanščini): Na nekaterih slovenskih šolah pošiljajo staršem obvestila v italijanščini. Zakaj se tega ne dela povsod?

García in drugi (2006, 30) trdijo, da se jezik, v katerem so zapisani učni načrti in učbeniki in ki ga učitelji uporabljajo v razredu, uvršča le na drugo mesto v hierarhiji jezikov, ki se uporabljajo v šoli. Na prvem mestu je jezik sporočanja in sporazumevanja z družino, ki je jezik tistih, ki zasedajo prvo mesto v družbeno-ekonomski hierarhiji.

Ko slovenska šola izbere italijanščino kot jezik sporočanja in sporazumevanja, prevzema torej nenapisana pravila, Bourdieujev habitus italijansko govoreče dominantne skupnosti, in spoštuje hierarhijo jezikov, ki je veljavna znotraj te skupine. Tu je seveda italijanščina na prvem mestu. S to izbiro šola reproducira razmerja v družbi prisotnih moči in oblasti.

Kadar pa šola izbere slovenščino, prevzame parametre Slovencev v Italiji, ki pričakujejo, da bo šola odigrala poglobljeno vlogo pri usvajanju slovenskega jezika in sooblikovanju slovenske identitete in bo ravnala po principu razlikovanja in izključevanja, v tem primeru italijanščine. Če šola v odnosih z družinami izbere izključno slovenščino, poustvarja asimetrijo med jezikoma, ki je funkcionalna centripetalnim silam znotraj manjšine oziroma reprodukciji fiksne tradicionalne identitete Slovenca.

34 3.3.2 Starši o lastni identiteti ter o identiteti otrok in šole

Slovenski starši. Starši, ki govorijo slovensko in se imajo za Slovence, izražajo in uveljavljajo pripadnost neki zamišljeni skupnosti (Anderson 1983), ki je bolj ali manj "slovensko obarvana". Zato je v identitetah, o katerih govorijo, "slovenskost" bolj ali manj prisotna. Med opcijami, ki so jih starši navedli, najdemo npr. Slovenec, Slovenec iz Italije/zamejec, Slovenec in Italijan, ipd. To nam daje vedeti, da so danes na družbeni ravni prisotni fiksna identitetna opcija Slovenec, ki je kronološko starejša, in hkrati tudi sodobnejši hibridi. Vse opcije starši posredujejo svojim otrokom, kajti te so na intrapsihični ravni prisotne prav v vseh posameznikih kot variante možnih identifikacij. Po Chouliarakiju (2003, 204) pa je proces identifikacije posledica diskurzivnih praks, ki niso na razpolago v vseh kontekstih enako, ker jih pogojujejo družbeno-kulturna specifika soudeleženih družbenih subjektov.

Primer 12 (razgovor v slovenščini): Jaz sem Slovenec in pripadam slovenskemu narodu.

Primer 13 (razgovor v slovenščini): Italijan sigurno nisem, ma niti prav se ne istovetim popolnoma z enim Slovincem, recimo iz Slovenije, razumeš? (...) Bi rekel, da sem Slovenec iz Italije, zamejce inšoma.

Primer 14 (razgovor v slovenščini): V meni sta prisotna dva svetova, slovenski in italijanski. Sicer prej slovenski.

Ti starši so mnenja, da gre prenos slovenske identitete po neki "naravni" poti, čeprav jo je treba do neke mere tudi gojiti.

Primer 15: Naša naloga je, da otroci ohranijo jezik in pripadnost Slovincem in da to prenesejo na svoje otroke. Tako se ohrani en narod.

Slovenski starši tudi v današnjih razmerah pričakujejo, da bo šola podkrepila njihovo vlogo pri medgeneracijskem prenosu slovenskega jezika in posledično tudi identitete. Ko se jezik veže na narodno identiteto, mu ljudje pripisujejo simbolni pomen, ki presega rabo jezika samega. Ni torej simbol, kot sta npr. zastava, himna, ipd., ampak nekaj več. Simbolni status jezika se namreč definira znotraj spleta pretežno diskurzivnih predstav o narodu, ker se z njimi prepleta (Anderson 1983).

Primer 16: Če si Slovenec, želiš, da tvoj otrok dobro govori slovensko, zato ga pošlješ v slovenski vrtec. In tudi zato, da bo Slovenec.

Starši v partnerskih zvezah med Slovincem/ko in pripadnikom/ico druge narodnosti (v prvi vrsti italijanske). Zvezo med Slovincem/ko in pripadnikom/ico druge narodnosti (v prvi vrsti italijanske) so Slovenci v Italiji – kot rečeno – dolgo obravnavali kot “izdajstvo”. V zadnjih desetletjih se je odnos spremenil, negativno obarvana naravnost pa je še prisotna, saj se mešani zakoni še vedno prištevajo med tiste erozijske dejavnike, ki jih ni mogoče nadzirati. Znotraj slovenske narodnostne skupnosti obstaja nihanje med naravnostjo, ki priznava otrokom iz mešanih zakonov dvojno narodnostno in dvojno jezikovno pripadnost oziroma neko tretjo, hibridno identiteto, ter etnocentričnim stališčem, ki je zgodovinsko starejše in bolj ukoreninjeno, po katerem je treba otroke iz mešanih zakonov povsem posloveniti. Če so otroci poslovenjeni, mešanih družin preprosto ni. Zanika se torej njihov obstoj.

Težko se je sprijazniti z dejstvom, da otroci medetničnih zvez niso pripadniki ene same od skupnosti, niso pa niti seštevki obeh, so “nekaj tretjega”. To identiteto, ki bi jo lahko opredelili kot hibridno identiteto, pa starši Slovenci še vedno sprejemajo le na racionalni ravni.

Primer 17 (razgovor v slovenščini): Otroci v tem mojem mešanem zakonu ... kaj bi oni rekli, da kaj so? Mah ... oni so vzgojeni in normalno bi rekli tisto, kar mislimo mi Slovenci. Ja, inšoma, mičkeno se več počutijo Slovenci. Ja, niso ... niso prou Italijani, dejmo reč.

Drugi starši slovenskega porekla v etnično mešanih zvezah pa svojim otrokom priznavajo dvojno identiteto in jih vzgajajo v tem smislu.

Primer 18 (razgovor v slovenščini): Moj sin je oboje [Slovenec in Italijan]. To mu pravimo od rojstva, zato tudi on o sebi reče, da je oboje.

V mešanih zvezah slovenski/ka partner ali partner/ica želi marsikdaj preprečiti “nevarnost” izgube slovenskih korenin, česar se neslovenski parter ali partnerica dozdnevno zaveda. Nekateri starši Neslovenci v mešanih zvezah to sprejmejo in upoštevajo pri identitetni vzgoji svojih otrok.

Primer 19 (razgovor v italijanščini): Odločitev, da bi ga naučili tudi slovenščino, je namenjena očetu, zelo mu je do tega. Jaz sem razumela to željo svojega moža in koliko je to zanj pomembno.

Primer 20 (razgovor v italijanščini): Moj mož in njegovi starši so vztrajni in želijo govoriti slovensko. (...) Mislim, da je prav, da se [slovenščina] ohrani.

V medetničnih družinah pa je odločitev za vpis otroka v slovenski vrtec/šolo lahko čustveno zahtevna zadeva. Včasih jo starši sprejmejo šele po dolgih in

napornih pogajanjih. Zakonec, ki ni Slovenec, lahko doživlja izbiro manjšinskega vrtca kot odločitev za prihodnjo izključno slovensko identiteto otroka. Zato se boji, da bo njegova nacionalna identiteta (največkrat je to italijanska) zapostavljena.

Primer 21 (razgovor v slovenščini): Jokala sem dva tedna, potem se me je mož usmilil. Ja, prav usmilil se me je in mi iz usmiljenja dovolil, da sem ga [otroka] vpisala v slovenski vrtec. Boji se, da ne bo znal italijansko; morda ni samo to. Boji se, da [sin] ne bo več Italijan in bo samo Slovenec.

Neslovenski starši. Za družine, kjer sta oba starša Neslovenca, pa izbira slovenskega vrtca/šole nikakor ni problem identitete. Podobno kot starši, ki drugod po svetu za svoje otroke izberejo dvojezično šolo (King & Folge 2006), tudi neslovenski starši menijo, da se bo otrok v šoli naučil enega jezika več, da je to predvsem iz ekonomskih razlogov dobra naložba za prihodnost, in se ne "bojijo", da bi otrok postal Slovenec. Za te starše slovenska šola ne igra nobene medgeneracijske vloge pri prenosu identitete. Doživljajo jo kot "italijansko državno dvojezično šolo", ki nudi poleg pouka italijanščine in tujega jezika še pouk jezika sosednje države, t. j. pouk slovenskega jezika. Možnosti vpisa neslovensko govorečih otrok ne razlagajo kot posledico spremenjenih družbenih razmer, ampak jo pripisujejo "zamišljenemu dejstvu", da so Slovenci v Italiji "na pragu izumrtja" (Lokar & Pertot 2011, 109).

Primer 22 (razgovor razgovor v italijanščini):

Od kdaj se lahko v slovenske šole vpišejo tudi italijanski otroci? Nekoč ni bilo tako. (...) Še v sedemdesetih letih ni bilo mogoče [vpisati italijanskih otrok v slovensko šolo], danes pa Slovencev ni več, zato je to mogoče.

Kam pa so se porazgubili Slovenci, kam so izginili? (...)

V šestdesetih letih v kraju X ni bilo Italijanov v slovenskih šolah, ker jih niso sprejemali ...

V kraju X je bila šola samo za otroke slovenskega materne jezika, šola ni bila dvojezična, kot je danes.

Lo Bianco (2008, 54) je mnenja, da so za ohranjanje manjšinskega jezika (*heritage language*) iz generacije v generacijo potrebni institucionalna podpora, etnična lojalnost, ideološko prepričanje o upravičenosti konstrukta narod – država – posameznik in udejanjanje take manjšinske jezikove politike, ki se mora razlikovati od vseh drugih oblik jezikovnega izobraževanja. Ker pa je modernost povezana s potrošništvom, kapitalom in z individualizmom, se po mnenju avtorja (2008, 67) zna zgoditi, da se smisel posredovanja manjšinskega jezika v času spremeni. In prav to se danes dogaja s posredovanjem slovenščine v šolah s slovenskim učnim jezikom v Italiji in z identiteto te institucije, ki se spreminja.

Italijanski starši so prepričani, da je za otroka dobro, da usvoji slovenski jezik predvsem iz ekonomskih razlogov, ki se vežejo na dejstvo, da ni več meje med Italijo in Slovenijo. Sklicujejo se na podatek, da se v slovensko-italijanskem obmejnem pasu tako službena kot stanovanjska čezmejna mobilnost dejansko že uveljavljata (Jagodić 2011), in pravijo takole:

Primer 23 (razgovor v italijanščini): K uspešnosti komunikacije v gospodarstvu odločilno pripomore poznavanje jezika sogovornika in ne samo angleščine, sogovornik pa je pri nas največkrat iz Slovenije, zato naj se otrok nauči slovensko.

Primer 24 (razgovor v italijanščini): Gospodarska kriza vodi v mobilnost, ta zahteva večjo tolerantnost in sprejemanje krajevne jezikovne rabe, če bo otrok znal slovensko, bo lažje dobil službo.

Primer 25 (razgovor v italijanščini): Ker so v Sloveniji nepremičnine in stanovanjski stroški veliko cenejši in se Italijani vedno več selijo v obmejne kraje v Sloveniji, otrok mora biti pripravljen na selitev [načrtovano ali hipotetično].

Morda je prav tako gledanje vzrok, da si slovenski vrtec predstavljajo kot prostor za usvajanje slovenskega jezika, ne pa slovenske kulture. V nadaljevanju navajam pogovor, ki to dobro ponazarja (Lokar & Pertot 2011, 65).

Primer 26 (razgovor v italijanščini):

Psihologinja 1: A ta vrtec se ne razlikuje samo po jeziku, v tem primeru ima tudi vlogo pri prenosu slovenske kulture. Ali ste to opazili?

Mama A: V kakšnem smislu? Kako se lahko v vrtcu prenaša kultura, v vrtcu se to ne dogaja, morda pozneje v šoli, tukaj pa ni programa, ki bi vodil k temu. [Program seveda obstaja.]

Psihologinja 2: Slovenska kultura je prisotna tudi na simbolični ravni, gre za slovenski vrtec, pomislite na primer na ime vrtca.

Mama A: A programa vendar ni, otroci nimajo nobene percepcije o tem.

Mama B: V šoli je jasnejše: tam imajo predmete, pouk slovenščine in italijanščine, književnost.

Mama C: A, tako je? Imajo pouk slovenščine in italijanščine, tam se poučuje književnost?

...

4. Zaključek

Bhabha (1994) pravi, da se v manjšinski skupnosti ustvari nek "tretji prostor", ko fiksne identitete (v našem primeru slovenska in italijanska) tradicionalne družbene ureditve – ki so na družbeni ravni sicer lahko še vedno prisotne – nimajo več premoči in se lahko izražajo in uveljavljajo hibridne identitete. Jasno je, da se pogajanja odvijajo v družbenih odnosih znotraj družbenih procesov, ki

imajo zgodovinske in politične dimenzije. T.i. tretji prostor nastane torej s časom na podlagi prisvojitve in spreminjanja kulturnih simbolov, vključno z jezikom, ki tako pridobijo nove pomena.

Navedeno po mojem mnenju vodi v spoznanje, da je danes med Slovenci v Italiji več identitetnih opcij, ki se vežejo na neko bolj ali manj opredeljeno "slovenstvo". Gotovo je v družbi na razpolago hibridna identitetna opcija "Slovenec iz Italije/zamejec", ki se je začela izoblikovati v dinamiki identitetnega pogajanja znotraj manjšine že v prvih povojnih letih. Na novo nastajajo hibridne opcije, ki so se pojavile že v letih pred vstopom Slovenije v EU, ko se je na obmejnem območju med Italijo in Slovenijo povojno ostro politično vzdušje polagoma ublažilo (Slovenec in Italijan, italijanski Slovenec, slovenski Italijan, ipd.). Izboljšanje odnosov je privedlo do manj etnocentrične in paranoidne države slovenske skupnosti v Italiji, ki dopušča nastanek ne povsem slovenskih identitetnih opcij, ker se čuti manj ogroženo. Ni padla le meja med Slovenijo in Italijo, ampak so se zrahljale tudi meje med manjšinsko, slovensko skupnostjo, in večinsko, italijansko skupnostjo. Na obrobju prihaja do nastanka novih identitetnih opcij, mešanih in hibridnih, ki pa niso še povsem jasno izoblikovane (vsaj jaz tega ne vidim). Vse opcije so posamezniki ponotranjili in so zato tudi na intrapsihični ravni prisotne prav v vseh. Ena identitetna opcija je po navadi v ospredju, medtem ko druge ostajajo v zakulisju, dokler se v dialogu ne aktivirajo. To pomeni tudi, da omenjene kategorije sploh niso rigidne in da ena ne izpodbija druge, saj so v stalni interakciji.

Razne pomenske kategorije, vezane na nove identitetne opcije, so danes še predmet pogajanja v družbenih odnosih znotraj družbenih procesov, vendar ne gre več izključno za dinamiko oblasti, ki sledi principu izključevanja: ali večina ali manjšina, ali italijansko ali slovensko. Vse to poteka drugače kot v preteklosti, kot pričajo pogajanja za identiteto šole s slovenskim učnim jezikom: je to slovenska šola ali je to dvojezična šola? Vzgaja k slovenstvu ali k čemu drugemu? Pogajanja so v teku še prej na implicitni kot na eksplicitni družbeni ravni. Na ravni posameznikov, staršev v našem primeru, rezultati kažejo, da so nekateri starši vsebine identitetne vzgoje, ki jo nudijo svojim otrokom, predelali, dopolnili ali razvili skladno z novejšimi identitetnimi opcijami, ki so na razpolago v družbi. Pri drugih pa ostajajo v ospredju kronološko starejše opcije, ki pa so v družbi prav tako še vedno prisotne.

Opombe

39

¹ Slovenska skupnost v Italiji živi v treh pokrajinah Furlanije Julijske krajine (FJK), in sicer na Tržaškem, Goriškem in v obmejnem pasu Videmske pokrajine. Slovenci v Italiji živijo v Furlaniji Julijski krajini vzdolž meje med Italijo in Slovenijo ter delno Avstrijo. Slovenci v FJK so dvojezični slovensko-italijanski govorci. Italijani, ki bivajo na tem območju, v glavnem slovenščine ne znajo, čeprav zanimanje za slovenski jezik narašča. Italijanska država priznava slovenski narodni skupnosti nekaj pravic; med tiste, ki se izvajajo, spada tudi pravica do šolanja v slovenskem jeziku. Slovenci v FJK razpolagajo s šolami, ki so kot "državne šole s slovenskim učnim jezikom" vključene v italijanski šolski sistem in so odvisne od ministrstva za šolstvo. Obiskuje jih lahko vsak otrok, ne glede na njegove jezikovne veščine, se pravi, da ob vpisu neznanje slovenščine ni omejevalni dejavnik. V Trstu in Gorici se je mogoče šolati v slovenščini od vrtca do mature, v Videmski pokrajini pa učno-vzgojne dejavnosti v slovenskem jeziku potekajo od vrtca do 8. razreda osnovne šole v dvojezični šoli v Špetru. Učno-vzgojne dejavnosti, ki potekajo v slovenščini oziroma v Špetru v slovenščini in italijanščini, temeljijo na istih smernicah, ki so veljavne za vse državne šole v Italiji. Slovenski jezik kot kurikularni predmet na italijanskih šolah ni predviden. Od leta 1999, ko je stopil v veljavo Zakon 482 (več o tem Vidali 2011), lahko italijanske šole uvedejo slovenščino kot izbirni predmet, vendar ta izbira še ni zelo pogosta. Otrok neslovenskih staršev z ničnim znanjem slovenščine pa je v šolah s slovenskim učnim jezikom vedno več. V šolskem letu 2010/11 je obiskovalo te vrtce in šole skupno 4.144 otrok oziroma dijakov (Bogatec 2010, 7–15).

² V nadaljevanju predstavljam le izsek pogovorov. Govorčeve pavze so označene s tremi pikicami ..., izpuščeni deli teksta pa s tremi pikicami v okroglem oklepaju (...). V oglatem oklepaju [] so moja dopolnila.

40 Viri in literatura

Anderson, B., 1983. *Imagined Communities*. Verso, London.

Bammer, A., 1994. *Displacements – Cultural Identities in Question*. Indiana University Press, Indianapolis.

Bhabha, H., 1994. *The Location of Culture*. Routledge, London, New York.

Blackledge, A., 2004. Constructions of Identity in Political Discourse in Multilingual Britain. V A. Blackledge & A. Pavlenko (ur.) *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*. Multilingual Matters, Clevedon, 68–92.

Blackledge, A. & Pavlenko A., (ur.), 2001. Negotiation of Identities in Multilingual Contexts. *International Journal of Bilingualism* 5(3), 243–259.

Bogatec, N., 2010. Izobraževanje v slovenskem jeziku v Italiji. V *Jadranski koledar 2010*, 2–18.

Bogatec, N., 2011. *Projekt ŠOLA 2010: O spremljanju narodnostnih in jezikovnih značilnostih populacije slovenskih vrtcev in šol v Italiji in dvojezičnega šolskega centra v Špetru*. Predstavitev rezultatov. SLORI, Ravnatelj slovenskih šol v Italiji in dvojezičnega centra v Špetru, Trst, <http://www.slori.org/pdf/predstavitevSOLA2010.pdf> (dostop 25. oktober 2011).

Bourdieu, P., 1977. The Economics of Linguistic Exchanges. *Social Science Information* 16, 645–668.

Bourdieu, P., 1991. *Language and Symbolic Power*. Polity Press, Cambridge.

Colja, T., 2001. *Trasmissione culturale e identitaria nei matrimoni misti: Analisi di una realtà concreta*. SLORI, Trst.

Chouliaraki, L., 2003. Mediated Experience and Youth Identities in a Post-traditional Order. V J. K. Androutsopoulos & A. Georgakopoulou (ur.) *Discourse Constructions of Youth Identities*. John Benjamins, Amsterdam, 303–331.

De Vos, G. A. & Romanucci-Ross, L., 2006. Conclusion: Ethnic Identities: A Psychocultural Perspective. V L. Romanucci-Ross, G. A. De Vos & T. Tsuda (ur.) *Ethnic Identity: Problems and Prospects for the Twenty-first Century*. Altamira Press, Lanham, 375–400.

De Vos, G. & Romanucci-Ross, L., 1975. *Ethnic Identity – Cultural Continuities and Change*. Mayfield Publicity, Palo Alto.

García, O., Skutnabb-Kangas, T. & Torres-Guzmán, M. E., 2006. Weaving Spaces and (De)constructing Ways for Multilingual Schools: The Actual and the Imagined. V O. García, T. Skutnabb-Kangas & M. E. Torres-Guzmán (ur.) *Imaging Multilingual Schools: Languages in Education and Globalization*. Multilingual Matters, Clevedon, 3–47.

Grillo, R. D., 1989. *Dominant Languages: Language in Hierarchy in Britain and France*. Cambridge University Press, Cambridge.

Hall, S., 1990. Cultural Identity and Diaspora. V J. Rutherford (ur.) *Identity: Community, Culture, Difference*. Lawrence and Wishart, London, 222–237.

Hall, S., 1996. Introduction: Who Needs “Identity?” V S. Hall & P. Du Gay (ur.) *Questions of Cultural Identity*. SAGE Publication, London, 1–17.

Hill, J., 1999. Styling Locally, Styling Globally: What Does it Mean? *Journal of Sociolinguistics* 3(4), 542–556.

Hobsbawm, E., 1992. *Nation and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press, Cambridge.

Jagodic, D., 2011. Mobilità residenziale transfrontaliera nel contesto dell’Unione europea: Il caso del confine italo-sloveno. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies* 65, 60–87.

Jaspal, R. & Cinnirella, M., v tisku. The Construction of Ethnic Identity: Insights from Identity Process Theory. *Ethnicities*,
<https://sites.google.com/site/rusijaspal/publications/pdfs/TheconstructionofethnicidentityJASPALANDCINNIRELLA.pdf?attredirects=0>
(dostop 2. november 2011).

Jenkins, R., 1997. *Rethinking Ethnicity: Arguments and Exploration*. SAGE Publication, London.

Joseph, J. E., 2004. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York.

King, K. & Fogle, L., 2006. Bilingual Parenting as Good Parenting: Parents' Perspectives on Family Language Policy for Additive Bilingualism. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 9(6), 695–712.

Kinginger, C., 2004. Alice Doesn't Live Here Anymore: Foreign Language Learning and Identity Reconstruction. V A. Blackledge & A. Pavlenko (ur.) *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*. Multilingual Matters, Clevedon, 219–242.

Lo Bianco, J., 2008. Policy Activity for Heritage Language: Connections with Representation and Citizenship. V D. Brinton, O. Kagan & S. Bauckus (ur.) *Heritage Language Education: A New Field Emerging*. Routledge, New York, London, 53–70.

Lokar, V. & Pertot, S., 2011. Predstavitev in izsledki projekta "Za dobro počutje naših malčkov / Presentazione e risultati del progetto Per il benessere dei nostri bambini." V M. Kravos & V. Polojaz (ur.) *Projekt Mozaik. Za dobro počutje naših malčkov / Progetto Mosaico. Per il benessere di nostri bambini*. Sklad Libero in Zora Polojaz, Večstopenjska šola pri Sv. Jakobu, Trst, 21–113.

Mermolja, A., 2011. Slovenci v Italiji leta 2021. *Primorski dnevnik* 224, 21. september, 21.

Miller, L., Rustin, M. & Shuttleworth, J., (ur.) 1989. *Closely Observed Infants*. Gerald Duckworth & Co. Ltd, London.

Pavlenko, A., 2004. The Marking of an American: Negotiation of Identities at the Turn of Twentieth Century. V A. Blackledge & A. Pavlenko (ur.) *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*. Multilingual Matters, Clevedon, 34–67.

Pertot, S., 2004. Otroci govorite slovensko? Vpliv narodnostno mešane družine na jezikovni razvoj otroka. V S. Pertot (ur.) *Otroci in starši na poti do slovenščine*. SLORI, Trst, 13–52.

Pertot, S., 2007. V imenu očeta: Medgeneracijski prenos slovenskega jezika in identitete po moški liniji. V M. Košuta (ur.) *Živeti mejo*. Slavistično društvo, Trst, 255–266.

Priestly, T. & Comanaru, R., 2009. Identity among the Minority Slovenes of Carinthia, Austria. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies* 58, 7–23.

Polojaz, V., 2011. Introduzione / Uvod. V M. Kravos & V. Polojaz (ur.) *Za dobro počutje naših malčkov. Vloga otroškega vrtca s slovenskim učnim jezikom pri razvoju otroka v večkulturnem okolju: projekt Mozaik / Per il benessere di nostri bambini. Il ruolo della scuola dell'infanzia con lingua d'insegnamento slovena nello sviluppo del bambino in un ambiente multiculturale: progetto Mosaico*. Sklad Libero in Zora Polojaz, Večstopenjska šola pri Sv. Jakobu, Trst, 8–19.

Tence, S., 2011. "Novi" Slovenci in naša identiteta v odnosu do Rima in Ljubljane. *Primorski dnevnik* 226, 24. september, 19.

Vavti, Š., 2011. Med angažmajem in odhajanjem: Identitetni tipi pri mladih Slovencih in Slovenkah na dvojezičnem avstrijskem Koroškem. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies* 64, 8–35.

Vidali, Z., 2011. Družbeno-politična in ideološko-kulturna opredelitev elementov italijanske nacije in vprašanje narodnih manjšin v Italiji. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies* 65, 36–59.

Žerjal, I., 2011. Naj se imamo za slovenske Italijane ali za italijanske Slovence? *Primorski dnevnik* 210, 4. september, 5.

RHIAN SIÂN HODGES

Integrative or instrumental Incentives? Non-Welsh-Speaking Parents and Welsh-Medium Education in the Rhymni Valley, South Wales

The linguistic resurgence of the Welsh language in Wales can largely be attributed to the success of Welsh-medium education. The demand for Welsh-medium education, especially in predominantly non-Welsh-speaking areas of South Wales, is greater than ever. Welsh-medium education is at the very epicentre of the National Assembly for Wales' vision to create "a truly bilingual Wales" (WAG 2003, 1). This paper examines parental educational incentives, asking why non-Welsh-speaking parents choose Welsh-medium education for their children in the Rhymni Valley, South Wales, a post-industrial locality where the social use of Welsh is comparatively low. Qualitative research methods were drawn upon; in-depth interviews were conducted to gather information from parents from the *meithrin* (Welsh-medium nursery),¹ primary and secondary school sectors. The main parental incentives were cultural, educational, economic and personal. The findings of this study indicate that parents in the Rhymni Valley emphasised integrative incentives such as culture and nationhood whereas the conclusions of past studies have tended to emphasise instrumental incentives such as increased social mobility and economic prestige.

Keywords: language planning, parental educational incentives, sociology of education, sociology of language, Welsh-medium education.

Integrativni ali Instrumentalni motivi? Nevaližansko govoreči starši in šolanje v valižanščini v dolini Rhymni, Južni Wales

Jezikovni preporod valižanščine v Walesu lahko v veliki meri pripišemo uspešnosti šolanja v tem jeziku. Povpraševanje po šolanju v valižanščini, še zlasti v pretežno nevaližansko govorečih predelih Južnega Walesa, je večje kot kdajkoli. Šolanje v valižanščini ima osrednji pomen v prizadevanjih Narodne skupščine Walesa, da bi ustvarila "resnično dvojezični Wales" (WAG 2003, 1). Pričujoči članek, ki obravnava starševske vzgojno-izobraževalne motive, postavlja vprašanje, kakaj bi nevaližansko govoreči starši za svoje otroke izbrali šolanje v valižanščini, in to v dolini Rhymni – postindustrijskem območju, kjer je socialna raba valižanščine relativno nizka. Uporabljene so bile kvalitativne raziskovalne metode, izvedeni so bili globinskih intervjuji s starši, katerih otroci obiskujejo vrtec ter osnovno in srednjo šolo. Osnovni motivi staršev za to odločitev so bili izobraževalne, ekonomske, kulturne in osebne narave. Sodeč po zaključkih raziskave dajejo starši otrok iz doline Rhymni prednost integrativnim motivom, kot sta kultura in narodna pripadnost, medtem ko so pretekle študije bolj poudarjale instrumentalne razloge, na primer povečano socialno mobilnost in ekonomski položaj.

Ključne besede: jezikovno planiranje, sociologija izobraževanja, sociologija jezika, šolanje v valižanskem jeziku

Correspondence address: Dr. Rhian Siân Hodges, School of Social Sciences, Bangor University, Ffordd y Coleg, Bangor, Gwynedd. LL57 2DG. Wales, U.K., e-mail: r.s.hodges@bangor.ac.uk

1. Introduction

Undoubtedly minority language transmission through the medium of education is at the forefront of contemporary language planning infrastructures. European minority language education is arguably instrumental in what Fishman (1991, 57) calls reversing language shift. Baker (2004, 1), too, emphatically accentuates the crucial link between minority language education and language revitalisation and reversal. Furthermore, minority language immersion education is also closely related to identity and maintenance of ethnic group identity (Vavti 2009). Welsh-medium education is seen as an effective language planning tool for transmitting the Welsh language, especially within localities with a low social usage of the language (Hodges 2006, 2009, 2010). Furthermore, Lewis (2006) and Williams and Morris (2000) underline the value of the Welsh-medium education system for those from a non-Welsh-speaking background, especially as 98 per cent of its pupils across post-industrial South-East Wales (including the Rhymni Valley itself) are from this particular linguistic background.² C. H. Williams (2000, 25) describes Welsh-medium education as the main language transmission sphere, especially in the years since the secularisation of an increasingly urban and post industrial society. Therefore the success of Welsh-medium education, especially within South-East Wales, is a timely and much debated topic for academics and policy makers alike.

Welsh-medium education has grown rapidly since its establishment over half a century ago in 1947, in Llanelli, West Wales. During its infancy parents fought for Welsh-medium education in the South Wales valleys, the Rhymni Valley being no exception (Williams 2003). Their crusade was one of passionate protest and pioneers campaigned furiously to establish Welsh-medium schools, especially in mainly non-Welsh-speaking localities. A mark of its success is that the majority of Welsh-medium primary schools are oversubscribed whereas numbers are dwindling in certain English-medium primary schools. This is particularly evident in Cardiff, Wales' capital city.³

This paper hopes to provide an insight into the main incentives of parents (most of whom are non-Welsh-speaking), who chose Welsh-medium education for their children in one valley locality in South Wales, the Rhymni Valley, Caerffili. A plethora of research questions emerged. Were instrumental or integrative incentives (Gardner & Lambert 1972) specifically prioritised by this particular research sample? As illustrated by these authors, instrumental incentives include an emphasis on economic and social mobility gains from minority language education, whilst integrative incentives include an emphasis

on culture, nationhood and belonging. Further research questions included the following: What were the parental educational incentives? Had these incentives evolved since the establishment of Welsh-medium schools? Had devolution affected parental incentives? Far-reaching language planning questions were also of importance, such as the following question by Gruffudd (2000, 180): “Is language transmission through education likely to produce future parents who will transmit the language at home?” Is Welsh-medium education, as a language planning tool, strong enough to sustain the Welsh language within the South Wales valleys by providing sustainable new speakers (O’Rourke 2011) and also is the system able to compete with the considerable influence of national European languages (Nečák Lük 2001)?

Furthermore, this study is an attempt to fill the existing literature gap regarding the contribution of the Rhymni Valley to the research of Welsh-medium education. Most of the notable research has been conducted in nearby locations, the Rhondda Valley (Williams et al. 1978), Gwent (Bush 1979; Bush et al. 1981), Cardiff (Aitchison & Carter 1988; Packer & Campbell 1997, 2000) and South East Wales generally (Thomas 2007). Despite specific research on the benefits of bilingual education (Shore 1993) and historical educational research (Williams 1998, 2004; Williams 2003) within the Rhymni Valley, there remains an existing lacuna in the field of parental educational incentives and Welsh-medium education in South Wales, a lacuna this paper attempts to fill.

2. Background to the Study

The current resurgence of the Welsh language needs to be contextualised with respect to recent political changes in Wales. A significant milestone was the adoption of the Education Reform Act (HMSO 1989), which preceded the establishment of the National Curriculum for Wales in 1988, ensuring that Welsh would be a compulsory subject for school pupils. The Welsh Language Act (HMSO 1993) was of utmost significance, for it provided the legal basis for the equality of the Welsh and English languages within the public sector. Arguably the most influential development yet was the establishment of a devolved government, the National Assembly for Wales, in 1999. The current political climate in Wales highlights a clear commitment to a “truly bilingual Wales”; this is seen specifically in *Iaith Pawb: A National Action Plan for a Bilingual Wales* (WAG 2003, 1). For the first time in its history, Wales has seen a Welsh-medium Education Strategy (WAG 2010), which highlights a clear vision for cradle-to-grave Welsh-medium provision for all *meithrin* (nursery), primary, secondary

and higher education students. The most recent development is the publication of the Welsh Language Measure (WAG 2011), which calls for the appointment of a Welsh Language Commissioner to be responsible for language planning. Moreover, these significant political developments have resulted in the Welsh-medium education receiving substantial investment (Welsh Language Board 2004).

This substantial investment seems justified as the family's role in achieving Fishman's intergenerational language transmission (Fishman 1991) is arguably dwindling in Wales, because "Welsh-speaking households are fractured" according to Aitchison and Carter (2000, 332). Furthermore, as families' linguistic backgrounds become more diverse, there is a concern amongst language planners that the Welsh language is not being readily transmitted at home. Recent research by Morris and Jones (2005, 1) notes this precarious situation: "Many Welsh-speaking parents were not transmitting the language to their children. This is particularly the case in families where only one parent speaks Welsh."

Academic research and policy documents alike suggest young people in South Wales are more likely than their parents to be able to speak Welsh, although the issue of language use is a concern amongst policy makers in Wales and this is also evident at a European level (European Commission 2011).⁴ On a micro level, there is also evidence that former Welsh-medium pupils in South Wales do not speak the language outside the school, especially those from a non-Welsh-speaking background (Hodges 2006, 2009, 2010). The Welsh Language Board's Youth Strategy (2006, 9–10) describes the juxtaposition between language ability and language use in South Wales' communities thus: "The demand for Welsh-medium education continues, especially in the more Anglicized areas of South Wales, such as Rhondda, Cynon and Rhymni Valleys and in Cardiff, where the community use of Welsh is relatively low."

We now turn to the Rhymni Valley field work. This was carried out over an intensive one-year period, and its target was to investigate the aforementioned issues in more depth.

2.1. Study Location

The Rhymni Valley is 16 miles long, extending from Rhymni in the north to Caerffili in the south, 8 miles north of Cardiff. According to the 2001 Census,

12.7 per cent of all primary school pupils and 10.6 per cent of all secondary school pupils receive Welsh-medium education in Caerffili (Welsh Language Board 2004, 100). Despite being a comparatively Anglicised area, the Welsh language was historically prominent in this valley as the language of heavy industry, such as coal mines and iron works (Williams 1998, 2004). The Rhymni Valley is a prominent part of Caerffili County Borough, the fifth largest local authority of the twenty two in Wales. Caerffili is amongst the counties with the highest numbers of Welsh speakers in South Wales (Caerffili County Borough Council 2009, 9). Table 1 shows that 27,228 people have an understanding of the Welsh language, but more importantly, 13,916 people are competent in all three linguistic skills of speaking, reading and writing in Welsh.

Table 1: 2001 Census Welsh Speakers in Caerffili County

Percentage and number of Caerffili inhabitants who:	Per cent	Number
Understand oral Welsh only	2.8	4,617
Speak but do not read / write Welsh	1.7	2,814
Speak and read Welsh, but do not write Welsh	0.7	1,095
Speak, read and write Welsh	8.5	13,916
Are competent in other linguistic combinations	2.9	4,786
Understand Welsh (at least one linguistic skill)	16.7	27,228
Total population of Caerffili	100	169,519

Source: Aitchison & Carter (2004, 38–39).

The number of Welsh speakers in Caerffili has substantially increased since the 1991 Census when 9,714 people spoke Welsh (Aitchison & Carter 2004, 50). However, these percentages are relatively low compared to the wider context of Welsh speakers in Wales. What is not mentioned, however, is the number of speakers *using* the Welsh language (unlike the Ofercat system in Catalonia)⁵; this has key language planning implications for the future of the Welsh language.

3. Aims, Objectives and Hypothesis of the Rhymni Valley Study

The aim of this study is to provide an overview of Welsh-medium education in this one South-Wales valley. This paper attempts to decipher the complex and multi-dimensional field of parental education incentives and assess specifically

why parents (mostly non-Welsh speaking, but Welsh by nationality) choose Welsh-medium education for their children in the Rhymni Valley. In order to successfully achieve these aims, the target group that was chosen consists of parents from the *meithrin* (nursery), primary and secondary Welsh-medium sectors located in various communities throughout the locality.

It is hoped that the study can re-asses and re-evaluate parental incentives for Welsh-medium education three decades after Williams and colleagues' (1978) seminal research on bilingual education in the Rhondda Valley, which emphasised the importance of instrumental incentives and greater geographical and social mobility. A pertinent research question is to ask whether there has been an attitudinal shift during this thirty year period or whether parents still value the same educational incentives as previous generations. The role of parental incentives in Welsh-medium education remains a relatively unexplored field (Garcia & Baker 1995, 160), and therefore the aim of the research is to fill an existing literature gap and to further inform language planning and policy decisions in Wales.

The hypothesis of this study is that non-Welsh-speaking parents chose Welsh medium education for their children primarily because of instrumental incentives, mainly the social mobility implications of this choice; this reflects research by Williams and his colleagues (1978) in the Rhondda. For those, who are bilingual in Wales, there are increased occupation opportunities and the National Assembly for Wales and Welsh Assembly Government are at the forefront of these developments. It is these increased opportunities which make the prospect of Welsh-medium education such an attractive and purposeful choice for parents in this valley and countless other valleys throughout South Wales.

4. Theoretical Underpinning

The main theoretical underpinning of the Rhymni Valley study is gleaned from seminal research by Williams and his colleagues (1978) on bilingual education in the Rhondda Valley. This research drew upon Watson's (1964) concept of parents as "burghers" and "spiralists" that was clearly adapted to bilingual education in the locality. The focus of the research was the status and prestige of bilingual education and how it offered its pupils higher social mobility and key resources to succeed within their specific language-based communities, networks and social practices, possibly reminiscent of Bourdieu's "class habitus"

(1987). Williams and colleagues' (1978) research, despite being published over thirty years ago, is vitally important as this essentially heralded the beginning of the so-called sociology of language discipline in Wales and is the classic reference point for all future study.

Williams and his colleagues (1978) clearly distinguished between parents as "burghers" or "spiralists" depending on their preferred language of education for their children. Burghers were parents who valued learning the Welsh language because they envisaged their children's futures in Wales and thought they would benefit occupationally from speaking Welsh. However, spiralists were parents with largely European perspectives who valued learning "useful" European languages such as French, Spanish and German. Their children's futures would most definitely involve a life outside Wales and its language was therefore deemed unnecessary. This research suggests parents' economic aspirations for their children – such as entry to the "minority language economy" (Williams 2000, 120) – are the most important factors in selecting Welsh-medium education. Moreover, this study is a very useful research tool indeed when discussing contemporary parental incentives in the South Wales valleys especially. This study is used effectively to compare the development and evolvement of parental educational incentives over the last quarter of a century in these valleys. Furthermore, this comparison is all the more relevant as both the Williams and colleagues' study (1978) and the Rhymni Valley study (Hodges 2010) span an important period of wider social, political, economic and demographic change in Wales, which needs to be documented and further analysed.

"Le Capital Culturel" (Bourdieu & Passeron 1974) was also drawn upon for the discussion of parental incentives and Welsh-medium education in the Rhymni Valley. According to Bourdieu (1987) cultural capital can be defined as the skills, knowledge and information, education and essential advantages that individuals possess in order to gain a higher hierarchical and cultural status within society. Parents transmit cultural capital to their children by providing the essential cultural information needed to succeed in the educational system and within the greater society. It may be argued that parents who choose Welsh-medium education in the Rhymni Valley are in fact recreating and reproducing this cultural capital for their children. Parents transmit a unique Welsh language cultural capital to their children in order for them to succeed in the system and to gain access to a wider culturally and linguistically orientated community. They want their children to possess higher social and cultural mobility and place a value and prestige on the educational system in order to achieve this. However, is this possibly less evident today, as Welsh-medium education is seen as increasingly mainstream in the Rhymni Valley?

Indeed, cultural capital with respect to the Rhymni Valley study is also heavily associated with cultural and social prestige (Baker & Brown 2009). Bourdieu himself (1986, 248) claims that education is defined as a “certificate of cultural competence”. Essentially, pupils require educational success in order to gain a prominent status within the cultural hierarchy of society. This may possibly explain parents’ motives for choosing Welsh-medium education in the Rhymni Valley. Their children were granted access to specific cultural practices and social networks of language communities not available unless they possessed knowledge of the Welsh language gained through education. It may be argued that Welsh-medium education in this district afforded like-minded parents membership of a common interest group or community where shared norms and values in relation to Welsh-medium education were upheld. This particular Welsh-medium education community may be likened to any minority language community, because of its high regard for similar cultural practices and unique behavioural patterns. According to Fishman (1991, 26)

[t]o really know a language well, one must know its associated culture (indeed even the history of that culture) /.../ as well as the cultural specifics and behavioural goals /.../ every bit as much as it is necessary to know the associated language if one wants to know a culture well.

5. Methodology

The Rhymni Valley study drew upon the interpretative perspective epitomised by Max Weber. The purpose and function of sociological research, according to this perspective, is to understand individuals within society in order to understand society at large, rather than researching the society in order to understand the individuals within it. According to Weber (1964) we should understand social acts by studying the deep and complex meanings and incentives behind social behaviour. This philosophical standpoint is used effectively to gain insight into parental educational incentives of Rhymni Valley parents choosing Welsh-medium education.

This qualitative study drew upon deep, rich social data gathered from 50 in-depth interviews with parents of the Welsh-medium *meithrin* (see above), primary and secondary school sectors in the Rhymni Valley. A sample of parents from all sectors was successfully selected (using non-probability sampling to create a representative sample of research participants) from communities throughout the Valley, based on differing linguistic and socio-economic backgrounds. Consequently, linguistic background distinctions were made, namely: non-

Welsh-speaking (families where neither parent spoke Welsh), mixed language families (families where one parent spoke Welsh and the other spoke English or another language) and Welsh-language families (families where both parents spoke Welsh). Due to the linguistic composition of this particular location, the vast majority of parents were non-Welsh-speaking parents and their national identity may be described as Welsh (a small percentage of parents were English). This qualitative research strategy was chosen to reflect the passion, enthusiasm and strong viewpoints of parents in relation to Welsh-medium education.

Participants were afforded opportunities to elaborate upon their views in a dynamic style, which adequately reflected the nature of the research field whilst adhering to strict ethical guidelines of the 1998 Data Protection Act, the British Sociological Association, and the Bangor University Ethics Committee. A small scale pilot study was used prior to final research strategies in order to operationalize key concepts within the interview schedule. The software package “NVivo 2” was used to code and create themes from the interview data. This tool was effectively used to analyse the main primary research patterns of this study.

6. Primary Data Results

Following successful data collection over an intensive one-year period, four main categories of parental incentives emerged from the Rhymni Valley study, viz., cultural, educational, economic and personal incentives (Hodges 2010). Table 2 highlights the main incentives of parents, who chose Welsh-medium education for their children in this study:

Table 2: Main Parental Incentives and Welsh-medium Education in the Rhymni Valley

First incentive Welsh-medium education	Per cent	Number
Cultural	50	25
Educational	34	17
Economic	8	4
Personal	8	4

Table 2 demonstrates that the main parental incentives were cultural ones. Half the Rhymni Valley research sample chose this kind of integrative incentive, including an emphasis on identity, nationhood and belonging. This disproved any hypothesis involving Williams and his colleagues’ (1978) instrumental

incentives. There appears to have been an attitudinal shift between 1978 where instrumental incentives came to the forefront, and 2010 where integrative incentives clearly dominate the research. This attitudinal shift could possibly highlight the development of a devolved government in Wales and its commitment to a “fully bilingual Wales” (WAG 2003, 1). This finding corroborates research by Packer and Campbell (1997, 2000) and Thomas (2007). In order to highlight the complexity and multi-layered nature of this research field, parents were asked to provide their top three reasons for choosing Welsh-medium education. Educational and economic incentives came to the forefront when providing a second and third incentive respectively. These findings suggest that instrumental incentives were an additional feature or bonus of the system, rather than the main driving force for the Rhymni Valley sample. However, it may be argued that integrative incentives for choosing a minority language education are strongly supplemented by instrumental incentives in countries where devolved governments fully support minority language education, such as is the case in Wales. The Rhymni Valley parents’ incentives will be discussed in further detail according to specific sub-categories below.

6.1. Cultural Incentives

The main reasons parents chose Welsh medium education for their children in the Rhymni Valley were cultural or other integrative incentives (Gardner & Lambert 1972). Moreover, half the sample (50 per cent, $n=25$) made this particular choice. This disproves the hypothesis based on research by Williams and his colleagues (1978), which highlighted economic reasons as the main incentive for bilingual education in the Rhondda. On the other hand, this finding confirms research by Thomas (2007) that acknowledges the prominence of reasons based on cultural identity in South Wales and could also be likened to Bourdieu’s “cultural capital” (Bourdieu & Passeron, 1974) and also the concept of education as “cultural competence” (Bourdieu 1986). Incorporated within these reasons was the intrinsic value of the Welsh language and the pride associated with learning the mother tongue of Wales: “We are proud to be Welsh and have our own language” (Interview 4, 14). Parents clearly stated the importance of nationhood, identity and belonging. A crucial aspect of these integrative incentives was the significance associated with traditional elements of local Welsh language culture, such as the Eisteddfod.⁶ Moreover, this primary data result suggests parents in the Rhymni Valley are burghers (Watson 1964; Williams et al. 1978) in nature as their focus is on local, Welsh-speaking, Welsh identity and belonging/contributing to the local community.

54

One of the most prominent integrative incentives was the concept of the “lost generation” (Hodges 2010). The Welsh language had skipped two generations in the Rhymni Valley and therefore parents were eager for their children to learn their mother tongue, an opportunity not afforded to them personally. This finding heralded this generation of young people in the Rhymni Valley as “new” Welsh speakers reminiscent of recent research by O’Rourke (2011) in Ireland and Galicia. There was a deep sense of loss and regret and parents felt their Welsh identity was somewhat “incomplete and inadequate” (Interview 52, 67), because they were unable to speak the Welsh language or – as Bourdieu (1991, 67) noted – “possess the code of the message” in order to succeed. Moreover, they adamantly wanted the Welsh language to have an equal status to the English language, and this may be an argument for the influence of the Welsh Language Act 1993, which calls for an equal status for the two languages. The following quotation epitomises parents, who chose Welsh medium education for cultural reasons: “We both believe it is important for our children to learn their own language, they are born in Wales, they are Welsh, and have the opportunity to learn, speak and use Welsh” (Interview 4, 99–101).

6.2. Educational Incentives

Educational reasons themselves were the second most prominent motivating force for the choice of Welsh-medium education. The following themes were prominent among the educational reasons given by parents in the Rhymni Valley study. It was apparent that Welsh-medium schools achieved high academic success; their results were equal to, if not higher, than local English-medium schools, and this corroborates Reynolds and colleagues’ research (1998). The good reputation of the schools was a major factor for the choice of this educational sector, and this supports Bush and colleagues’ research (1981); further, Welsh medium success were reported by word of mouth within the communities of the Rhymni Valley. A significant number of respondents thought that Welsh-medium education simply provided a better education than English-medium education. Moreover, a small minority – who tended to be English by national identity – chose a Welsh-medium school for their children, because it was similar in ethos to a private school. “It is almost like having a public school education in the national system the way that the teachers behave with children and their expectations” (Interview 33, 135).

Comments like these are reminiscent of Bourdieu’s (1991) “cultural capital” and how the education system is a microcosm of upper class cultural and educational

norms and values, and therefore favours pupils from higher social economic backgrounds rather than pupils from lower ones. Parents commented on the range of extra-curricular activities available and the emphasis on pastoral care was a clear selling point; this in turn supports research by Thomas (2007). Parents described Welsh-medium schools as being family-orientated and personal institutions, where teachers knew each pupil and worked hard on their behalves. Other reasons given were the sense of discipline reminiscent of the old grammar school system and the expectation, placed on the pupils, which again was not too dissimilar to a public education system. A number of respondents chose Welsh education because of the clear advantages of being bilingual in Wales.

6.3. Economic Incentives

Respondents from the Rhymni Valley chose economic reasons, i.e., instrumental incentives (Gardner & Lambert 1972) as the third most popular incentive to choose Welsh-medium education. Individuals in the research sample hoped their children would have “better occupations and extended opportunities” (Interview 12, 233) after having attended a Welsh-medium school, and this supports research by Williams (2000, 120) on the “minority language economy” and that of Williams and colleagues (1978), the theoretial underpinning of the Rhymni Valley study itself. A significant number of parents said they chose Welsh-medium education for their children because of the National Assembly for Wales’ vision to create a fully bilingual Wales and that they would have better opportunities to do well for themselves in a bilingual country if they could speak Welsh. Respondents stated that bilinguals have considerable advantages over monolinguals and they placed these advantages within the current economic climate of recession.

Parents were mainly burghers (Watson 1964), who placed high value and prestige on Welsh medium education, because they saw their children’s futures in Wales. They would stay and be employed in Wales; therefore the ability to speak Welsh would be essential. This confirms Williams and colleagues’ (1978) study on the Rhondda and more recent research by Giggs and Pattie (1992). Parents in our study were aware of Welsh language prestige within the workplace, especially the public sector, and chose Welsh-medium education for their children accordingly.

6.4. Personal Incentives

A small percentage of Rhymni Valley parents chose this particular educational system for their children for personal reasons. A select few stated their friends' children attended Welsh-medium schools and they simply followed those choices. Certain respondents noted the influence of extended families and partners, like the following father:

My wife has been fully educated through the medium of Welsh – nursery, primary and [secondary] education. She was the driving force behind sending the children through Welsh medium education most definitely. I supported that as I'm a passionate Welshman (Interview 20, 100–102).

If the partner or extended families spoke Welsh they were more likely to choose Welsh-medium education for their children. Welsh-medium education afforded opportunities for grandparents to speak Welsh to their grandchildren in the Rhymni Valley; this reflects research by Baker and Prys Jones (1998) that bilingual education bridges generations of minority language speakers. As one Welsh-speaking mother notes: "My father is very proud that his grandchildren can speak to him in Welsh" (Interview 48, 23). Respondents chose the educational system if they thought the system would suit their child's particular educational and individual needs.

7. Conclusions

This research highlights the success of Welsh-medium education as a language planning strategy in the Rhymni Valley, South Wales. This educational sector is a highly respected educational choice for non-Welsh-speaking parents in this locality. Evidently, parents – most of whom are non-Welsh-speaking – in this valley chose Welsh-medium for their children due to a plethora of multi-layered incentives ranging from integrative to instrumental and, no doubt, a combination of these incentives. This research clearly shows the importance of Welsh-medium education as a powerful language planning tool both at the micro level of the Rhymni Valley and at a macro level of Wales. Indeed, it supports the value of minority language education on a European level. An important finding from the Rhymni Valley study is that integrative incentives were at the forefront of these specific parental incentives. This highlights an attitudinal shift from the prominence of instrumental incentives in past studies, such as the seminal research by Williams and his colleagues (1978). What is promising in terms of future language development and reversal of language shift (Fishman 1991)

is that the majority of parents chose the educational sector due to integrative incentives rather than instrumental incentives (Gardner & Lambert 1972), as stated in our original hypothesis, which suggests a sustained platform for the future of the Welsh language in Wales (Crookes et al. 1991; Ellis 1994, 1997). The emphasis on integrative rather than instrumental incentives also suggests a heightened awareness of educational implications on the future of the Welsh language.

It is pertinent to suggest some reasons behind this attitudinal shift of parents over the thirty year period, from the seminal research by Williams and colleagues (1978) to the current Rhymni Valley study (Hodges 2010); and, while it impossible to provide definitive answers, we can suggest some contributory factors. We need to return to the political changes in Wales noted earlier. Undoubtedly, the political landscape today in Wales is rather different from that of the late 1970s when Wales said “no” to devolution in the 1979 Referendum. Wales is now a country with devolved powers, ever since the establishment of the National Assembly for Wales in 1999, and it may be argued that there has been a heightened sense of Welsh identity since this development. Specifically, the development of *Y Cwricwlwm Cymreig*⁷ (the Welsh dimension of the National Curriculum) may also offer an insight into this heightened awareness of Welsh identity and respect for the Welsh language. The Welsh Language Act (1993) mentioned previously also called for equality between Welsh and English within the public sector in Wales, securing an effective minority language economy (Williams 2000, 120). Furthermore, the recent Welsh Language Measure (WAG 2011) has also ensured that the Welsh language will be afforded greater legislative powers in the form of a Welsh Language Commissioner, and this may possibly influence public perceptions of the Welsh language.

However, the educational sector by itself cannot sustain the Welsh language and further initiatives from the National Assembly for Wales from the Welsh Language Commissioner and Community Language Initiatives such as *Mentrau Iaith*⁸ are much needed in order to increase the profile and prestige of Welsh in all other language transmission spheres such as the family, the community and also the workplace. Education, however, is still arguably the current “language rescuer” (Fishman 1991, 57) in the Rhymni Valley at the start of the twenty first century, and this emphasis on integrative rather than instrumental incentives should definitely be a significant finding for the planning of the future development of Welsh-medium education both in the Rhymni Valley and in Wales, the micro and the macro environments.

58 Notes

¹ Mudiad Meithrin is a voluntary organisation that was set up in 1971 with the aim of giving every young child in Wales the opportunity to benefit from early years services and experiences through the medium of Welsh (Mudiad Meithrin 2011).

² “Although 98% of the pupils come from a non-Welsh-speaking background, the success of the school is notable in securing to a large degree a strong feeling of Welshness amongst pupils of the school” (HMI Ysgol Gyfun Cwm Rhymni 2004).

³ “Welsh-medium education is growing at such a pace in the west of Cardiff that the current provision cannot cope with the demand as it stands” (The Guardian 2010).

⁴ “The study identified the social and institutional variables that provide the context for the continuing use of a language, and which create the conditions for expanding its use” (European Commission 2011).

⁵ ‘Ofercat’ is “an instrument that measures the presence of the Catalan language in a population. The results obtained by this means are the necessary complement to data on knowledge and use of the language provided by the censuses and voting lists, the questionnaire surveys and other studies” (Romagosa et al. 2003, 1).

⁶ “The Urdd National Eisteddfod is one of Europe’s largest cultural youth festivals, attracting thousands of competitors and visitors every year” (Eisteddfod yr Urdd 2011).

⁷ “The ‘Curriculum Cymreig’ is part of the National Curriculum and is / ... / designed to develop a sense of belonging and heritage, and an awareness of the importance of language and literature in the history and life of Wales” (BBC News 2007).

⁸ “Mentrau Iaith” or language initiative is a local organisation, which offers support to communities to increase and develop their use of the Welsh language. A “Menter” will offer advice and assistance to individuals, organisations and businesses, and will organise activities to raise the profile of the Welsh language (Mentrau Iaith 2011).

References

Aitchison, J. & Carter, H., 1988. *Yr Iaith Gymraeg yn Ardal Caerdydd: Arolwg o Blant Ysgol a'u Rhieni*. Adroddiad a baratowyd ar gyfer Y Byd ar Bedwar (HTV Cymru). Uned Ymchwil Arolygon Gwledig, Adran Ddaearyddiaeth, Prifysgol Aberystwyth.

Aitchison, J. & Carter, H., 2000. *Language, Economy and Society: The Changing Fortunes of the Welsh Language in the Twentieth Century*. University of Wales Press, Cardiff.

Aitchison, J. & Carter, H., 2004. *Spreading the Word: The Welsh Language 2001*. Y Lolfa, Talybont.

Baker, C., 2004. Editorial. *Welsh Journal of Education* 13(1), 1–7.

Baker, C. & Prys Jones, S. (ed.), 1998. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Multilingual Matters, Clevedon, Toronto, Outario, Johannesburg.

Baker, S. & Brown, B., 2008. Habitus and Homeland: Educational Aspirations, Family Life and Culture in Autobiographical Narratives of Educational Experience in Rural Wales. *Sociologia Ruralis* 28(1), 57–72.

BBC News, 2007. *The School Gate for Parents in Wales*, <http://www.bbc.co.uk/wales/schoolgate/aboutschool/content/curriculumprimary.shtml> (accessed 9 July 2011).

Bourdieu, P., 1986. The Forms of Capital. In J. G. Richardson (ed.) *Handbook for Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, London, 241–258.

Bourdieu, P., 1987. What Makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups. *Berkeley Journal of Sociology* 32, 1–18.

Bourdieu, P., 1991. *Language and Symbolic Power*. Edited by J. Thompson, translated by G. Raymond and M. Adamson. Polity Press, Cambridge.

Bourdieu, P. & Passeron, J. C., 1974. Cultural Reproduction and Social Reproduction. In R. K. Brown (ed.) *Knowledge, Education and Cultural Change*. Tavistock, London, 71–112.

Bush, E., 1979. *Bilingual Education in Gwent: Parental Attitudes and Aspirations*. Unpublished M.Ed. thesis. University of Wales, Cardiff.

Bush, E., Atkinson, P. & Read, M., 1981. *A Minority Choice: Welsh-medium Education in an Anglicised Area-Parents' Characteristics and Motives*. Sociological Research Unit, Department of Sociology, University College, Cardiff.

Caerffili County Borough Council, 2009. *Advisory Draft Welsh-medium Education 2010–2014*. Caerffili County Borough Council, Tredomen.

Crookes, G. & Schmidt, R., 1991. Motivation: Reopening the Research Agenda. *Language Learning* 41, 469–512.

Eisteddfod yr Urdd, 2011. *Welcome to the Urdd National Eisteddfod*, <http://www.urdd.org/en/eisteddfod/welcome-urdd-national-eisteddfod> (accessed 7 July 2011).

Ellis, R., 1994. *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford University Press, Oxford.

Ellis, R., 1997. *Second Language Acquisition*. In Oxford Introductions to Language Study. Oxford University Press, Oxford.

European Commission, 2011. *Euromosaic Study*, http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc145_en.htm (accessed 7 July 2011).

Fishman, J. 1991. *Reversing Language Shift*. Multilingual Matters, Clevedon.

Garcia, O. & Baker, C. (eds.), 1995. *Policy and Practice in Bilingual Education: Extending the Foundations*. Multilingual Matters, Clevedon.

Gardner, R. C. & Lambert, W. E., 1972. *Attitudes and Motivation Second Language Learning*. Newbury House, Rowley.

Giggs, J. & Pattie, C., 1991. *Croeso i Gymru, Welcome to Wales: But Welcome to Whose Wales?* Department of Geography Working Paper. University of Nottingham, Nottingham.

Gruffudd, H., 2000. Planning for the Use of Welsh by Young People. In C. H. Williams (ed.) *Language Revitalisation and Language Planning*. University of Wales Press, Cardiff, 173–207.

HMI Ysgol Gyfun Cwm Rhymni (Rhymni Valley Comprehensive School), 2004, <http://www.cwmrhymni.com/newyddion/Hanes%20yr%20arolwg.htm> (accessed 1 May 2010).

HMSO [Her Majesty Stationery Office], 1989. *Education Reform Act 1988*, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/40/pdfs/ukpga_19880040_en.pdf (accessed 10 November 2011).

HMSO, 1993. *Welsh Language Act 1993*, http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1993/38/pdfs/ukpga_19930038_en.pdf (accessed 10 November 2011).

Hodges, Rh., 2006. *Cymoedd y De: Defnydd o'r Gymraeg ar ôl Cyfnod Ysgol? Astudiaeth o Bobl Ifanc yng Nghwm Rhymni*. Unpublished M. A. Thesis. University of Wales, Bangor.

Hodges, Rh., 2009. Welsh Language Use among Young People in the Rhymni Valley. *Contemporary Wales* 22, 16–35.

Hodges, Rh., 2010. *Tua'r Goleuni: Addysg Gymraeg yng Nghwm Rhymni – rhesymau rhieni dros ddewis addysg Gymraeg i'w plant*. Unpublished PhD. School of Social Sciences, Bangor University, Bangor.

Lewis, W. G., 2006. Addysg gynradd Gymraeg: her a chyfle yr unfed ganrif ar hugain. In C. Redknap, W. G. Lewis, S. Rh Williams & J. Laugharne (eds.) *Addysg Cyfrwng Gymraeg a Dwyieithog*. Ysgol Addysg Prifysgol Cymru, Bangor.

Mentrau Iaith, 2011, <http://www.mentrau-iaith.com/saesneg/bethywmenter.php> (accessed 25 January 2011).

Morris, D. & Jones, K., 2005. *Welsh Language Socialization within the Family*, <http://www.npld.eu/Documents/Welsh%20Language%20Socialisation%20in%20the%20Family.pdf> (accessed 10 November 2011).

Mudiad Meithrin, 2011, <http://www.mym.co.uk/index.cfm?language=en> (accessed 25 January 2011).

Nečák Lük, A., 2001. European Plurilingualism from a National Language Perspective. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies* 38–39, 6–25.

O'Rourke, B., 2011. *Galician and Irish in the European Context: Attitudes towards Weak and Strong Minority Languages*. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York.

Packer, A. & Campbell, C., 1997. *Pam for Rhieni yn dewis Addysg Gymraeg i'w Plant? Astudiaeth Ansoddol o Agweddau Rhieni, wedi ei chynnal o fewn Dalgylch Ysgol Gymraeg ei Chyfrwng, mewn Ardal Seisnigedig*. Undeb Cenedlaethol Athrawon Cymru, Aberystwyth.

Packer, A. & Campbell, C., 2000. Parental Choice in the Selection of Welsh-medium Education. In P. T. Thomas & J. Mathias (eds.) *Developing Minority Languages: The Proceedings of the Fifth International Conference on Minority Languages*. July 1993, Cardiff, Wales. Gwasg Gomer, Llandysul.

Reynolds, D., Bellin, W. & ab Ieuan, R., 1998. *Mantais Gystadleuol: Pam Fod Ysgolion Cyfrwng Cymraeg yn Perfformio'n Well? Y Sefydliad Materion Cymreig*, Caerdydd.

Romagosa, M., López, P. & Fabà, A., 2003. Ofercat. Indicators of the Availability of Catalan: An Instrument at the Service of Language Planning. *Noves SL. Revista de Sociolingüística*, http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm03estiu/a_roma.pdf (accessed 7 July 2011).

Shore, A., 1993. *Mesur llwyddiant Ysgol Gyfun ddwyieithog (Cwm Rhymni)*. Traethawd M.A heb ei gyhoeddi. Prifysgol Caerdydd, Caerdydd.

The Guardian, 2010. *Welsh-medium Schools Take Working Conditions to Carwyn Jones*, <http://www.guardian.co.uk/cardiff/2010/jun/28/ysgol-treganna-class-outside-senedd> (accessed 7 July 2011).

Thomas, H., 2007. *Brwydr i Baradwys? Y Dylanwadau ar dwf Ysgolion Cymraeg De-Ddwyrain Cymru*. Traethawd PhD heb ei gyhoeddi. Ysgol y Gymraeg, Prifysgol Caerdydd, Caerdydd.

Vavti, Š., 2009. Problems of Ethnic Identification – Young Slovenes at Southern Carinthia (Austria). *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies* 60, 40–61.

WAG [Welsh Assembly Government], 2003. *Everyone's Language: A National Action Plan for a Bilingual Wales*. The Welsh Assembly Government, Cardiff.

WAG, 2010. *Welsh-medium Education Strategy*. The Welsh Assembly Government, Cardiff.

WAG, 2011. *Welsh Language Measure*. The Welsh Assembly Government, Cardiff.

Watson, W., 1964. Social Mobility and Social Class in Industrial Communities. In M. Gluckman & E. Devons (eds.) *Closed Systems and Open Minds*. Oliver and Boyd, London, 129–156.

Weber, M. 1964. *The Theory of Social and Economic Organization*. Translated by A. Henderson and T. Parsons, edited by T. Parsons. Free Press, Glencoe.

Welsh Language Board, 2004. *Strategy for Welsh-medium and Bilingual Education and Training*. The Welsh Language Board, Cardiff.

Welsh Language Board, 2006. *Welsh Language Board Youth Strategy*. The Welsh Language Board, Cardiff.

Williams, C. H. (ed.), 2000. *Language Revitalization: Policy and Planning in Wales*. University of Wales Press, Cardiff.

Williams, G. & Morris, D., 2000. *Language Planning and Language Use: Welsh in a Global Age*. University of Wales Press, Cardiff.

Williams, G., Roberts, E. & Isaac, R., 1978. Language and Aspirations for Upward Social Mobility. In G. Williams (ed.) *Social and Cultural Change in Contemporary Wales*. Routledge and Kegan Paul, London, 193–205.

Williams, S. Rh., 1998. Y Gymraeg yn y Sir Fynwy Ddiwydiannol c. 1800–1901. In G. H. Jenkins (ed.) *Iaith Carreg fy Aelwyd: Iaith a Chymuned yn y Bedwaredd Ganrif ar Bumtheg*. Gwasg Prifysgol Cymru, Caerdydd, 197–223.

Williams, S. Rh., 2004. Pentref mwyaf Cymreig Sir Fynwy: Rhymni a Chyfrifiad Iaith 1891. In H. T. Edwards (ed.) *Cyfres y Cymoedd: Ebwy, Rhymni a Sirhywi*. Gwasg Gomer, Llandysul, 137–161.

Williams, W. I. (ed.), 2003. *Our Children's Language: The Welsh-Medium Schools of Wales 1939–2000*. Y Lolfa, Talybont.

SAMO KRISTEN

The Birth of Tragedy from the Spirit of Farce: Dubious and Real Territorial Assurances by Great Britain to the Kingdom of Yugoslavia in the 1936–1941 Period

Through the prism of the crisis of liberal régimes and the ascent of the European fascist constellation, this article discusses the issue of British territorial assurances to Yugoslavia, beginning with the first “rumours” in the mid-1930s (i.e., the time of the war in Ethiopia and inefficient sanctions by the League of Nations in Geneva against Fascist Italy) and ending with the actual offer by Great Britain made in spring of 1941 with the intention of preventing Yugoslavia joining the Tripartite Pact. If the first rumours about the British promise with respect to “Zadar, Reka, Istria and Trieste as far as the Soča river” appeared at the time of “Mediterranean agreements” – when Great Britain with its allies still disposed of sufficient military power to restrain Fascist aggression – the power constellation of early 1941, when the Kingdom of Yugoslavia actually received a rather generically formulated British territorial offer, was of course completely changed. The Axis was then at the climax of its power, while Great Britain had been not only expelled from the continent but was also forced into a struggle for its own survival. Although the British territorial offer to the Yugoslav government reopened the entire complex of the “Adriatic question”, its specific weight was therefore too small to exert a stronger impact upon the further course of events.

Key Words: World War II, 1941, Kingdom of Yugoslavia, Italy, Great Britain, territorial assurances, Julian March, Trieste

Rojstvo tragedije iz duha farse: domnevna in resnična ozemeljska zagotovila Velike Britanije Kraljevini Jugoslaviji v letih 1936–1941

Prispevek skozi prizmo krize liberalnih režimov in vzpona evropske fašistične konstelacije obravnava vprašanje britanskih ozemeljskih zagotovil Jugoslaviji od prvih govoric sredi tridesetih let – torej iz časa vojne v Abesiniji in neuspešnih sankcij ženevskega Društva narodov proti fašistični Italiji – pa do dejanske ponudbe Velike Britanije, podane spomladi 1941 z namenom, da z njo prepreči jugoslovanski pristop k Trojnemu paktu. Če so se prve govorice o britanski obljudi “Zadra, Reke, Istre in Trsta vse do Soče” pojavile v času sklepanja “mediteranskih sporazumov”, ko je Velika Britanija s svojimi zavezniki še razpolagala z vojaško močjo, ki bi zadostovala za zajezitev fašistične agresije, je bila konstelacija moči v času, ko je Kraljevina Jugoslavija dejansko prejela dokaj generično formulirano britansko ozemeljsko ponudbo, povsem spremenjena; sile Osi so bile tedaj na vrhuncu moči, Velika Britanija pa ne le izrinjena s kontinenta, temveč prisiljena v boj za lastno preživetje. Kljub temu, da je bil torej z britansko ozemeljsko offerto jugoslovanski vladi v resnici na novo odprt celoten kompleks jadranskega vprašanja, je bila njena specifična teža premajhna, da bi lahko pomembneje vplivala na nadaljnji potek dogodkov.

Ključne besede: druga svetovna vojna, 1941, Kraljevina Jugoslavija, Italija, Velika Britanija, teritorialna jamstva, Julijska krajina, Trst

Correspondence address: Samo Kristen, Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: samo.kristen@inv.si.

Tretjega septembra 1939, dva dni po nemškem napadu na Poljsko, se je v Londonu v fazi preloma znašla prva izdaja knjige, ki je nosila času primeren naslov *The Twenty Years' Crisis 1919–1939*. Njen pisec, britanski politični mislec in zgodovinar Edgar Hallet Carr, jo je v pričakovanju neizogibne katastrofe posvetil tvorcem prihodnjega miru. V njej je z rahlo mero cinizma opravil s "hipotezo človeške zlobe" profesorja Arnolda Toynbeeja, "hipotezo neumnosti" profesorja Alfreda Zimmerna in hipotezami drugih uglednih profesorjev. Njihova razlagalna moč naj bi bila minimalna. E. H. Carr je poglobitni razlog za krizo evropskega liberalizma in demokratičnih institucij prepoznal v skoraj popolnemu zanemarjanju faktorja moči, nevarnem defektu, ki je usodno zaznamoval razmišljanje akademskih elit v angleško govorečih deželah v obdobju med obema vojnama.

Med tistimi primeri, s katerimi je mogel najbolje ilustrirati svojo tezo, je E. H. Carr (1978, 113) posebej navedel zlasti neuspešno uvedbo gospodarskih sankcij proti fašistični Italiji sredi tridesetih let. Če bi ženevsko Društvo narodov jeseni 1935 pod vodstvom Velike Britanije prešlo z gospodarskih na vojaške sankcije, je zapisal, nikakor "ne bi bilo mogoče omejiti kampanje zgolj na izgon italijanskih sil iz Abesinije" (ibid.). Vojne operacije proti Italiji, podvzete skupaj s strani Velike Britanije, Francije, Jugoslavije, Grčije in Turčije, bi tako rekoč po lastni dinamiki in sami logiki razmer nujno privedle do zasedbe Dodekaneza s strani Grčije, Turčije ali obeh, italijanskih vzhodnoafriških kolonij s strani Velike Britanije in Francije ter Trsta, Reke in Albanije s strani Jugoslavije. Hkrati bi bili razglašeni tudi vojni cilji, s katerimi bi bila z različnimi utemeljitvami onemogočena vrnitev teh ozemelj Italiji. Nauk tega sporočila je bil jaseen: "[o]zemeljske ambicije so lahko prav tako nasledek kot tudi vzrok neke vojne" (Carr 1978, 113).

E. H. Carr je torej tik pred izbruhom druge svetovne vojne hipostaziral situacijo, ki se ni uresničila. Toda po napadu fašistične Italije na Abesinijo 3. oktobra 1935 in uvedbi gospodarskih sankcij Društva narodov proti agresorju so se v Londonu resnično začeli pripravljati na možnost nenadnega izbruha vojne s fašistično Italijo, s stopnjevanjem napetosti pa so v difuzni atmosferi strahu vzniknile tudi prve govorice o domnevnih ozemeljskih obljubah Kraljevini Jugoslaviji. Tako je podtajnik italijanskega zunanjega ministrstva, Fulvio Suvich, ki je bil kot Tržačan v tem pogledu še zlasti občutljiv, že konec leta 1935 dobil informacije, po katerih bi Nemčija v primeru grozečega vojnega spopada med Veliko Britanijo in Italijo stopila na britansko stran, nemški kancler Adolf Hitler pa naj bi jugoslovanskemu regentu, knezu Pavlu Karadjordjeviću, že obljubil Istro (Vinaver 1985, 304).

Toda že nekaj mesecev po tej vesti so se pojavile tudi prve govorice o domnevnem britanskem ozemeljskem jamstvu, predvidenm prav tako za primer

66

vojnega spopada z Italijo, v katerem bi Jugoslavija stala na strani Velike Britanije. Po nekakšni ironiji se je drobna zabeležka o tovrstni domnevni britanski obljubi ohranila v osebnih zapiskih dr. Anteja Trumbića, prvega zunanjega ministra Kraljevine Srbov, Hrvatov in Srbov (v nadaljevanju Kraljevine SHS), ki je novembra leta 1920 z italijanskim zunanjim ministrom, grofom Carlom Sforzo, podpisal Rapalski sporazum, zdaj pa se je, malo pred smrtjo, razočaran zaradi velesrbske hegemonije znašel na pozicijah hrvaške državnosti.

Dr. Ante Trumbić si je 3. avgusta 1936 zabeležil zanimivo izjavo, pripisano hrvaškemu ministru javnih del v Stojadinovićevi vladi, dr. Marku Kožulu. Po njej naj bi Velika Britanija Kraljevini Jugoslaviji v zameno za njeno aktivno zaveznitvo v primeru izbruha vojne z Italijo že zagotovila "Zadar, Reko, Istro in Trst vse do Soče" (Trumbić v Boban 1974, 447). To je bilo seveda celotno narodno ozemlje, ki ga je dr. Ante Trumbić na mirovni konferenci v Parizu s sklicevanjem na Wilsonov princip narodne samoodločbe zahteval za Kraljevino SHS, ne da bi ga glede na obstoj tajnega Londonskega pakta, s katerim je bilo isto ozemlje obljubljeno Italiji, seveda mogel dobiti. S to Kožulovo izjavo naj bi bil že konec junija ali v začetku julija seznanjen tudi voditelj *Hrvatske seljačke stranke* (HSS), dr. Vladimir Maček, posredoval pa mu jo je osebni odposlanec ustaškega voditelja Anteja Pavelića, polkovnik Adolf Sabljak (Boban 1974, 447).

Vest o domnevni britanski obljubi tistega ozemlja, ki se mu je moral sam s podpisom Rapalske pogodbe v imenu Kraljevine SHS odpovedati, da bi z njegovo izgubo rešil vsaj Dalmacijo, je torej do Trumbića pripotovala po kanalih, segajočih tudi v hrvaško separatistično podzemlje, poosebljeno v teroristični organizaciji Mussolinijevega varovanca dr. Anteja Pavelića. Že zaradi tega, ker mu je bila posredovana iz druge ali tretje roke, je obstajal tudi močen razlog za morebiten dvom v njeno resničnost. Toda to še ni nujno pomenilo, da je ne bi bilo treba vzeti resno. Že samo dejstvo, da je zakrožila po političnih kuloarjih, je imelo specifično politično težo.

Komaj dvajset dni zatem, ko si je zabeležil domnevno Kožulovo izjavo o prav tako domnevni britanski obljubi Zadra, Reke, Istre in Trsta vse do Soče Kraljevini Jugoslaviji, je dr. Ante Trumbić kot izletnik na krovu luksuznega jugoslovanskega parnika Kraljica Marija priplul v Palermo in se tam na skrivaj sestal z organizatorjem marsejskega atentata na kraljičinega moža, jugoslovanskega kralja Aleksandra I. Karadjordjevića. Dr. Ante Pavelić mu je ob tej priložnosti potrdil, da so se v decembru 1935 v Rimu resno pripravljali na spopad z Veliko Britanijo in Jugoslavijo, ki ju je takrat povezoval mediteranski sporazum. 23. avgusta 1936 si je torej Trumbić zabeležil: »vojna zanesljivo, mediteranski pakt« (Boban 1974, 447–448). Benito Mussolini naj bi ustaškemu voditelju konec minulega

leta tudi sporočil, da bo že v treh naslednjih tednih sprejeta odločitev o vojni. Na Trumbićevem pisemskem papirju z vtisnjenim emblemom "Jugoslovenski Lloyd, S/S Kraljica Marija" je bilo Mussolinijevo navodilo ustašem povzeto takole: "Če pride do konflikta, vi prvi; če ne bo vojne, znamenje, da je M[ussolini, dodal avtor] zmagal. Zrušiti Afriko, tisto vašo stvar pa učinkovito podpreti" (Mussolini v Boban 1974, 405).

V osebnih zapiskih nekdanjega jugoslovanskega zunanjega ministra, nastalih po razgovoru z voditeljem hrvaških separatistov v Palermu, je bil tako rekoč hkrati z vojno izrecno omenjen tudi "mediteranski pakt". Je bila torej tudi domnevna britanska ozemeljska obljuba Jugoslaviji, omenjena v Trumbićevih zapiskih, v neposredni zvezi s tako imenovanimi mediteranskimi sporazumi, ki jih je Velika Britanija tedaj sklenila z vladami v Parizu, Atenah, Ankari in Beogradu?

Vsekakor naj bi britanski predstavnik v Društvu narodov, sir Anthony Eden, jugoslovanskemu kolegu Božidarju Puriću v Ženevi še maja 1935 zatrjeval, da Velika Britanija ne misli na vojno z Italijo. Purić, ki je bil z Edenom v prijateljskih odnosih, je nato dokaj preroško odvrnil, da bo tovrstna politika neodločnosti na koncu pripeljala do tega, da bo Velika Britanija izgubila Francijo, Francija Veliko Britanijo, "vsi preostali pa bomo morali izbirati med Berlinom in Rimom, če ne celo Moskvo" (Purić v Hoptner 1972, 87). Ali res misli, da lahko Italija postane nevarna Britancem v Afriki in Jugoslovanom na Balkanu, naj bi zatem Eden nejeverno vprašal Purića (Hoptner 1972, 87), ne da bi slutil, da bo on sam še pred koncem istega leta prav po zaslugi abesinskega konflikta postal britanski zunanji minister.

Prvi indici vojne nevarnosti so se pojavili že poleti,¹ toda po 3. oktobru 1935, ko je Italija napadla Abesinijo, je po razkritju pakta Hoare-Laval tudi zaradi pritiska britanskega javnega mnenja nastopilo stanje tolikšne napetosti, da se je zdela vojna med Veliko Britanijo, glavno pobudnico gospodarskih sankcij Društva narodov, in fašistično Italijo že skoraj neizogibna (Hoptner 1972, 80). Tedaj je britanska vlada zaradi nevarnosti, da Italija udari po britanski floti v Sredozemlju, pričela sklepati varnostne sporazume z zavezniškimi državami ob Mediteranu. Glede na to, da je obstajala nevarnost, da žrtev fašistične agresije postane še kaka druga država, izvajalka sankcij, bi po britanskem stališču takšna agresija pomenila napad za celotno Društvo narodov, vse njene članice pa bi bile napadeni članici dolžne priskočiti na pomoč.

Potem ko je francoska vlada, konzultirana v oktobru 1935, na britansko vprašanje v tej zvezi odgovorila pozitivno in Veliki Britaniji podala ustrezna vojna jamstva, je britanski poslanik v Beogradu, sir Ronald Campbell, v prvih dneh decembra

1935 jugoslovanskemu ministrskemu predsedniku dr. Milanu Stojadinoviću predal *aide-mémoire*. V dokumentu je bilo ugotovljeno, da obstaja resna možnost italijanskega napada na Veliko Britanijo, London pa je Beogradu svetoval, naj Rimu poda javno demaršo z izjavo, da bo Jugoslavija v tem primeru na strani Velike Britanije (Avramovski 1968, 50).

Dr. Milan Stojadinović, ki je takrat zasedal tudi položaj zunanjega ministra, se je na britanski predlog odzval dokaj previdno. 5. decembra 1935 je poslaniku Campbellu zagotovil, da je jugoslovanska vlada pripravljena izpolniti vse obveznosti, ki jih nalaga 16. člen Pakta Društva narodov.² Prav tako mu je zagotovil, da jugoslovanska vlada v celoti deli stališče vlade Njegovega Veličanstva in francoske vlade glede uvedbe sankcij proti Italiji. Toda glede vojaške pomoči jugoslovanska vlada ne more precizirati vrste pomoči, ki bi jo nudila, brez predhodne konzultacije z Grčijo in s Turčijo, na kateri je vlada Njegovega Veličanstva nasloвила podobno vprašanje, a tudi s Češkoslovaško in z Romunijo, torej članicama Male antante, ki ji je pripadala tudi Jugoslavija (Avramovski 1986, 340).

Še bolj je bil Stojadinović previden v zvezi z britanskim predlogom o javni demarši Rimu. Menil je, da v danem trenutku ni primerno izzivati Italije, kajti vse kaže, da so skupni napor britanske in francoske vlade usmerjeni na prijateljsko rešitev italijansko-etioopskega spora. Takšna poteza bi lahko jugoslovansko stran izpostavila italijanskemu maščevanju, javne izjave pa vlada v Beogradu tudi ne more podati brez predhodnega posvetovanja z državami Balkanskega pakta. Stojadinović je zatem kot poslednji, a ne najmanj važen razlog, zaradi katerega Jugoslavija ne namerava podati javne demarše Rimu, Britancem priklical v spomin pol milijona Jugoslovanov v Istri, na jadranskih otokih, na Reki in v Zadru. Teh pol milijona rojakov bo zelo močna utež v trenutku, ko se bo Jugoslavija dejansko odločala za ali proti Italiji, je sporočil Campbellu, nato pa 9. decembra 1935 o takem odgovoru obvestil tudi regenta Pavla (Hoptner 1972, 81).

Ministru vojske in mornarice je Stojadinović še istega dne poslal pismo in v njem načel vprašanje morebitnega vojnega sodelovanja z Veliko Britanijo.³ Glede na britansko prošnjo, naj bo vednost o njenem koraku omejena le na ozek krog odločujočih oseb, sprva ni navedel neposrednega razloga za svoje vprašanje; torej obstoja britanske spomenice. Omejil se je zgolj na informacijo, da je britanska vlada konzultirala francosko vlado, kako bi se Francija odzvala na italijanski napad na kako članico Društva narodov, ki sodeluje v sankcijah proti Italiji, in izrazil domnevo, da lahko podobno britansko vprašanje v kratkem pričakuje

tudi jugoslovanska vlada. Jugoslovanski odgovor ne bi mogel biti drugačen od francoskega, je ugotovil, to pa naj bi veljalo tudi za vladi Turčije in Grčije. Vojnemu ministru je zatem naročil, naj generalštab jugoslovanske vojske pripravi vse potrebno za nadaljnja pogajanja z Londonom. Poudaril je tudi, da bo treba vse britanske predloge in jugoslovanske nasprotne predloge pretehtati tudi s stališča eminentnih političnih interesov, kar bo seveda narekovalo ustrezno koordinacijo med jugoslovanskim vojnim in zunanjim ministrstvom (Avramovski 1964, 23).

Jugoslovanski generalštab je na tej podlagi že kmalu zatem končal posebno študijo in v njej obdelal različne aspekte vojne udeležbe v primeru uvedbe vojnih sankcij proti Italiji (Avramovski 1964, 23). V njej je bilo ugotovljeno, da ima Jugoslavija opraviti z nevarnim sovražnikom, ki se lahko razmeroma hitro po koncu operacij v Afriki opomore in se obrne proti svoji sosedbi. Toda v študiji je bil upoštevan tudi drugačen, ugoden scenarij. Uvedba vojnih sankcij bi lahko Italijo privedla tudi v izjemno težaven položaj, v kakršnem se verjetno nikoli več ne bo znašla.⁴ Tak razvoj dogodkov bi za Kraljevino Jugoslavijo, nenehno soočeno z nevarnostjo italijanskega napada, pomenil enkratno priložnost. Če bi jo v polni meri izkoristila, bi lahko s pomočjo Velike Britanije in drugih zavezniških držav do te mere oslabilo savojsko kraljevino, da bi jo potisnila z balkanskega polotoka in ji odvzela kraje, kjer žive Slovenci in Hrvati – torej Istro, Gorico, otoke ob dalmatinski obali in Zadar (Avramovski 1964, 23).

V študiji jugoslovanskega generalštaba je bilo nadalje poudarjeno, da je pred vstopom v vojno treba skleniti ustrezen vojni sporazum z Veliko Britanijo in Francijo in precizirati ne le jugoslovanske obveznosti, temveč tudi natančno opredeliti obseg kompenzacij; torej vprašanje o tem, kaj bo Jugoslavija z gotovostjo dobila kot nadomestilo za svoje sodelovanje v vojni akciji (Avramovski 1964, 25). Avtorji študije zaradi odsotnosti psiholoških predpriprav sicer niso povsem izključevali možnosti presenečenj, do katerih bi lahko prišlo zaradi "stanja duha v hrvaških krajih, podložnih vplivu škodljive propagande", vendar so kljub temu sodili, da bi bila vojna proti Italiji dokaj popularna, še zlasti, če bi Kraljevini Jugoslaviji pred tem uspelo pridobiti dovolj trdne garancije, s katerimi bi ji bila zajamčena vsa tista narodna ozemlja, ki so po prvi svetovni vojni pripadla Italiji (Avramovski 1964, 24).

Tej ugodni perspektivi pa je jugoslovanski generalštab dodal tudi celo vrsto pomislekov. Poleg težko predvidljive drže sosednjih, ozemeljsko revizionističnih držav, je kot posebni dejavnik tveganja izpostavil vprašanje, do katere stopnje intenzivnosti bodo vojne sankcije sploh izvedene; zelo pomembno je namreč bilo, ali bi bila Italija ob koncu vojnih operacij do te mere oslabiljena, da se Jugoslaviji ne bi mogla več maščevati. Kraljevina Jugoslavija, je bilo ocenjeno, tudi ne bi mogla zdržati velikih finančnih in materialnih stroškov vojne z Italijo, če ji

velike sile različnih izgub ne bi bile pripravljene nadoknaditi. Analiza trenutne jugoslovanske vojne pripravljenosti je v celoti potrjevala tako pesimistično napoved. Sprejeta je bila torej ocena, da bi morala Jugoslavija v primeru pristanka na udeležbo pri vojnih sankcijah proti Italiji svoje sodelovanje odložiti do poletja 1936.

Načelnik generalštaba, general Ljubomir Marić, je študijo poslal v vednost regentu Pavlu ter predsedniku vlade in zunanjemu ministru dr. Milanu Stojadinoviću. V dodatni informaciji, namenjeni regentu, je bila še enkrat podčrtana nujnost, da je treba pred slehernim jugoslovanskim vojaškim posegom razjasniti vprašanje "protiuslug in rekompensacij" (Avramovski 1964, 28). Hkrati je bilo ponovljeno stališče, da je jugoslovanski vojski treba dati primeren odlog za pripravo na vojne operacije.⁵ Francoska pripravljenost sodelovati v kopenskih operacijah je bila ocenjena kot *conditio sine qua non* za sleherni jugoslovanski poseg v vojno na strani Velike Britanije in Francije (Avramovski 1964, 26, 28).

Neposredno zatem, ko so predstavniki Grčije, Turčije in Jugoslavije v Ženevi o odgovoru na vprašanje, s katerim se je na njihove države obrnila vlada Njegovega Veličanstva, 20. decembra 1935 seznanili francoskega zunanjega ministra Laval, je po zaslugi pisanja časopisja za obstoj mediteranskih sporazumov izvedela tudi širša mednarodna javnost. S tem je seveda postalo odveč priporočilo vlade Njegovega Veličanstva glede popolne tajnosti, ki je vse dotlej zaznamovala pogajanja med Londonom, Beogradom, Ankaro in Atenami.

Konec leta 1935 je italijanska vlada, ki se je v resničnost časopisnih vesti prepričala preko svojih predstavnikov v evropskih prestolnicah, uradno protestirala v Ankari in Atenah, vendar ne tudi v Beogradu. Da tega ni storila, je bila verjetno posledica dejstva, da z Jugoslavijo ni imela sporazuma o prijateljstvu, kakršnega je že prej sklenila z Grčijo in s Turčijo. Italijanski poslanik se je zadovoljil z ustno intervencijo pri predsedniku vlade Stojadinoviću, ta pa mu je resničnost vesti, objavljenih v tisku, v celoti potrdil (Avramovski 1986, 340–341).

Čeprav v časopisnih vesteh o sporazumu, ki ga je Velika Britanija sklenila z Jugoslavijo, ni bilo namigov na obstoj kakih tajnih protokolov z dodanimi teritorialnimi klavzulami, je že sama vest o sporazumu pod Italijo vzbudila velika pričakovanja med slovenskim prebivalstvom – k temu so vsekakor pripomogli letaki z napisom "V kratkem bo ves Jadran jugoslovanski" (Kacin Wohinz 1997, 134–135) – pa tudi v organizacijah slovenskih in hrvaških emigrantov iz Italije, živčih v Jugoslaviji.

Eden najvidnejših izrazov tega na novo vzbujenega upanja je bil vsekakor uvodnik, ki ga je 1. februarja 1936 na prvi strani objavila Istra, dvojezično, v Zagrebu izhajajoče glasilo Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine. V njem je s kraticama T. P. podpisani avtor pod značilnim naslovom “*Ako bi ...*” predvidel dva možna scenarija, po katerih bi se lahko razpletla trenutna huda kriza med Veliko Britanijo in fašistično Italijo. Po prvem bi v sami Italiji prišlo do padca fašističnega režima, oblast pa bi prevzeli predstavniki italijanske antifašistične emigracije. V tem primeru, ko bi prišlo do zgolj internih sprememb, je menil pisec uvodnika, bi nova vlada v Rimu slovenskemu in hrvaškemu prebivalstvu Julijske krajine podelila administrativno in kulturno avtonomijo in s tem izpolnila obljube, ki so jih predstavniki italijanske antifašistične emigracije že večkrat dali. Po drugem, veliko bolj radikalnem scenariju, pa bi po “nekem še nepredvidenem obračunu” – pisec je imel v mislih vojno med veliko Britanijo in fašistično Italijo, v kateri bi bila Jugoslavija na strani Velike Britanije – celotna Julijska krajina ali pa njen del pripadla Kraljevini Jugoslaviji. Kakršenkoli bi že bil razplet krize, je bilo rečeno v sestavku, jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine ne bi smel doleteti nepripravljenih. V obeh primerih bi bilo treba imeti na razpolago dovolj veliko število prosvetnih in administrativno-nadzornih kadrov, te pa je mogoče rekrutirati le med učitelji iz vrst emigrantov, ki dobro poznajo oba jezika in lokalne razmere.

Karikatura, objavljena na isti strani, je bila zgovoren komentar k uvodniku. Na prvi strani lista, ki je izhajal s finančno pomočjo jugoslovanske vlade, je bil zarisana zemljevid Julijske krajine (z oznako Istra, pogosto uporabljano kot sinonim za slovenski in hrvaški del Julijske krajine), na njem pa je bilo dokaj nazorno prikazano, kako si v uredništvu časopisa predstavljajo posledice britansko-jugoslovanskega vojnega zavezništva v primeru konflikta z Italijo. V spodnjem delu karikature je arhetipski John Bull pometal “črnosrajčnike” z istrskega polotoka, v zgornjem vogalu pa je bilo pri podobno drastičnem opraviilu videti del škornja, ki je nedvomno pripadal jugoslovanskemu zavezniku.

Le dvanajst dni po objavi omenjenega uvodnika je bilo vprašanje konkretne jugoslovanske udeležbe pri morebitnih vojnih sankcijah proti Italiji prvič obravnavano tudi na skupnem sestanku načelnika jugoslovanskega vrhovnega generalštaba in britanskih vojnih predstavnikov. Toda iz odgovorov britanske strani je bilo mogoče sklepati, da bo Kraljevina Jugoslavija v primeru vojne z Italijo na obalni fronti prepuščena sama sebi, ne da bi ji Britanci mogli nuditi kakršnokoli pomoč, razen tiste iz hidroavionskih oporišč v Albaniji. Britanski vojaški predstavniki so Jugoslovanom sicer zatrdili, da je Francija v primeru vojnega spopada z Italijo pripravljena angažirati tudi kopenske sile, a so hkrati tudi morali priznati, da v tej zvezi ni bil sklenjen medsebojni sporazum. Vsekakor

Franciji zaradi snega v Alpah tega ne bi bilo mogoče storiti pred aprilom 1936, je bilo rečeno. Podobno kot vojaški sporazumi z Grčijo in s Turčijo naj bi se namreč tudi obstoječi vojni sporazum s Francijo nanašal le na skupne pomorske in letalske operacije (Avramovski 1964, 30).

V jugoslovanskem generalštabu so natančno analizirali britanske odgovore in iz vsega navedenega potegnili sklep, da sodelovanje Jugoslavije v vojnih sankcijah proti Italiji ne bi bilo mogoče, če Francija ne bi bila pripravljena angažirati svojih kopenskih sil. Le v primeru aktivnega francoskega sodelovanja bi se vojnim sankcijam pridružila tudi jugoslovanska kraljevina, vendar v najbolj ugodnem trenutku zanjo in seveda šele zatem, ko bi vojne operacije proti Italiji dosegle določeno intenzivnost in obseg. Načelnik generalštaba je namreč upošteval tudi možnost, da bi Jugoslavija zaradi prehitrega vstopa v vojno zašla v tako težak položaj, da bi bila prisiljena zaprositi za britansko in francosko pomoč. V tem primeru bi stanje njene popolne odvisnosti od obeh zavezniških sil v končni posledici moglo zmanjšati obseg njenega deleža pri razdelitvi morebitnega dobička ali pri poravnavi zaradi vojnih operacij nastale škode (Avramovski 1964, 31).

Šele po prejemu stališča generalnega štaba je Milan Stojadinović zaprosil vlado Njegovega Veličanstva za britansko zagotovilo pomoči v primeru italijanskega napada na Kraljevino Jugoslavijo. Britanski poslanik v Beogradu, sir Ronald Hugh Campbell, je izročil odgovor svoje vlade 10. marca 1936. Na njegovi podlagi je premier Stojadinović naslednjega dne obvestil ministra vojske in mornarice, 14. marca 1936 pa tudi načelnika jugoslovanskega generalštaba, da bo britanska pomoč Jugoslaviji obsegala vse, kar bo v danem trenutku mogoče in potrebno zagotoviti v materialu, enotah in denarju, a s pomembno rezervo, da je glede na spremenjeni položaj v Evropi o celotni zadevi za sedaj prezgodaj govoriti. Vlada Njegovega Veličanstva namreč skladno s tako spremenjenim položajem ne bi hotela ukreniti ničesar, s čimer bi lahko izzvala Italijo (Avramovski 1964, 32; Avramovski 1968, 61; Avramovski 1986, 451).

V čem so bile tako imenovane bistveno spremenjene okoliščine, zaradi katerih je britanska vlada v letu 1936 postopoma odpovedala vse aranžmaje z Beogradom? Odgovor na to vprašanje se je skrival v Berlinu: 7. marca 1936, le tri dni pred britanskim odgovorom Stojadinoviću, je nemški kancler Adolf Hitler enotam *Reichswehra* ukazal, naj tako rekoč za hrbtom mednarodnih gospodarskih sankcij proti Italiji vkorakajo v demilitarizirano Porenje. Z remilitarizacijo Porenja je Nemčija prekršila določila versajskega mirovnega sporazuma, v čigar podpis je bila bolj ali manj prisiljena, a tudi določila sporazuma iz Locarna, ki se mu je pridružila prostovoljno. Francoskemu sistemu zavezništev v Srednji in

Jugovzhodni Evropi je bil s tem dejanjem vojaškega in političnega *bluffa* v enem samem dnevu zadan smrtonosni udarec. Le tri dni po tem dogodku, ki je na široko odprl vrata v naslednjo vojno, je Velika Britanija z implicitnim sklicevanjem na klavzulo *rebus sic stantibus* jugoslovanskemu političnemu in vojaškemu vodstvu sporočila, da vojne sankcije proti fašistični Italiji ne pridejo več v poštev. London je Beogradu sicer v načelu zagotovil zahtevano pomoč, a se je pri tem skliceval na bistveno spremenjene okoliščine. Skliceval se je torej na tisto klavzulo v mednarodnem pravu, ki jo *tacite* vsebujejo vsi mednarodni sporazumi.

V aprilu 1936 je jugoslovanski predstavnik v Ženevi, dr. Božidar Purić, britanskemu državnemu sekretarju Edenu izrazil globoko zaskrbljenost zaradi položaja, ki bi lahko nastal v Evropi, če bi bilo Italiji dovoljeno zmagati v Abesiniji, in ga vprašal, zakaj britanska flota ni zaprla Sueškega prekopa (Avramovski 1986, 452). V juniju je tudi regent Pavle poslaniku Njegovega Veličanstva izrazil bojazen, da bi Jugoslavija v primeru, da se “abesinska afera” konča z opravičilom agresije in se Grčija in Turčija pogodita z Italijo, ostala brez prijateljev in izpostavljena italijanskim agresivnim nameram (ibid.).

Poslanik sir Ronald Hugh Campbell je v tej zvezi jugoslovansko vlado opozoril na Edenovo, 18. junija 1936 podano izjavo pred Spodnjim domom, da “obljube, ki jih je vlada Njegovega Veličanstva dala nekaterim mediteranskim državam, ne bodo prenehale z ukinitvijo sankcij”, ampak bodo trajale, dokler bo trajala negotovost, ki nujno sledi prenehanju uporabe 16. člena Ustanovne listine (Avramovski 1986, 452). Cilj in pomen izjave o trajnosti obljube je Eden zatem osebno pojasnil Puriću, ki pa ni hotel izvedeti le, ali je ta izjava napoved neke vrste mediteranskega pakta in ali se namerava vlada Njegovega Veličanstva “umakniti / ... / v kakršnikoli meri z Mediterana”, temveč tudi, “ali bi v primeru italijanskega ali nemškega napada na Jugoslavijo Skupščina Društva narodov priskočila tej državi na pomoč” (Avramovski 1986, 452–453). Eden je Puriću zatem podal nekoliko tavitološko pojasnilo, po katerem “njegova izjava pomeni natanko to, kar pomeni” (Eden v Avramovski 1986, 453). Čeprav je malo verjetno, da bi bilo treba uporabiti kakšne ukrepe proti Italiji, je vlada Njegovega Veličanstva želela s svojo izjavo pokazati “svoj interes za Sredozemlje in za neposredno prihodnost držav, ki so z njo sodelovale v težkem času” (ibid.). Eden med njenimi cilji je bil tudi v tem, da se zavržejo govorice o nameri Velike Britanije, da se umakne iz Sredozemlja (ibid.).

Ko je 11. julija 1936 britanski ambasador v Rimu, sir Eric Drummond, obvestil italijanskega zunanjega ministra, grofa Galeazza Ciana, da so se britanske ladje, ki so bile poslane v Sredozemlje, vrnile v matične luke in izrazil začudenje, ker ta poteza ni navedla italijanske vlade in tiska k bolj naklonjeni drži do Velike

Britanije, ga je grof Ciano opozoril na podaljšanje veljavnosti obljubam o medsebojni podpori, ki jih je britanska vlada izmenjala z vladami Jugoslavije, Grčije in Turčije ob koncu leta 1935 (Avramovski 1986, 453). Drummond mu je zatem pojasnil, da bilateralni karakter teh obljub ni več v veljavi, iz Edenovega sporočila pred parlamentom pa je razvidno, da se je britanska vlada omejila le na enostransko obvezo, da bo pomagala omenjenim trem državam, če bodo napadene zaradi predhodne države, zavzete v času sankcijske krize. Ko se je grof Ciano pritožil tudi zaradi nadaljnega vzdrževanja te unilateralne obljube, je sir Eric Drummond na lastno roko predlagal, da Velika Britanija odstopi od obljube, če se italijanska vlada svečano zaveže jugoslovanski, grški in turški vladi, da jih ne namerava napasti. Kmalu zatem je italijanska vlada ravnala skladno s tem predlogom.

“Jugoslovanska vlada je vzela na znanje prijateljsko izjavo italijanske vlade, ni pa sprejela njenega nasveta, naj o svojem zadovoljstvu z izjavo obvesti vlado v Londonu”, je v letnem poročilu za leto 1936 zapisalo britansko poslaništvo v Beogradu in nadaljevalo:

Čeprav ni predpostavljala, da ji preti neposredna nevarnost s strani Italije, je imela premalo zaupanja v njene izjave prijateljstva, da bi si drznila vladi Njegovega Veličanstva sporočiti kakršnokoli mišljenje o vrednosti italijanskega sporočila. Sporočilo državnega sekretarja v Spodnjem domu, s tekstom italijanskih prijateljskih sporočil vladam Grčije, Turčije in Jugoslavije, in izjavo, da vlada Njegovega Veličanstva ne vidi več potrebe po podaljšanju veljavnosti obljub, podanih vladam treh omenjenih držav, je bilo 27. julija dostavljeno jugoslovanski vladi, ki ga je verjetno z olajšanjem sprejela (Avramovski 1986, 454).

Tovrstna zagotovila so morda na kratki rok zvenela pomirjujoče, na daljši rok pa je bila njihova vrednost skrajno majhna. Od 7. marca 1936 preprosto ni bilo več mogoče sanirati strateško izredno dalekosežnih posledic nemške remilitarizacije Porenja. Po formulaciji generalnega sekretarja v francoskem ministrstvu za zunanje zadeve Alexisa Legera je Adolfu Hitlerju tega dne uspelo postaviti neke vrste “kitajski zid”, ki bo že v kratkem oddelil Francijo in Veliko Britanijo od držav Srednje in Vzhodne Evrope, povzročil polom zamisli o kolektivni varnosti in skrb za varnost sleherne države v tem delu celine prepustil njej sami (FRUS 1936 I, 268).

Raymond Aron (1983, 188) je pozneje v svojih spominih zapisal, da si je Francija pot v vojaški poraz v letu 1940 sicer tlakovala sama, da pa je velik del odgovornosti zanj nosila tudi Velika Britanija:

Javno mnenje je pripravilo vlado v Londonu do tega, da je prvič vzela zares doktrino kolektivne varnosti in jo hotela uporabiti proti Italiji, zapleteno v kolonialno avanturo v

času, ko se je kolonialna era nagibala h koncu, nemška moč pa naraščala. Francija britanski vladi ni sledila. Ko je Hitler raztrgal pakt iz Locarna /.../ in z enim samim udarcem spremenil evropsko ravnotežje, so Britanci Francozom vrnili v njihovem lastnem denarju; na remilitarizacijo Porenja se niso odzvali niti z vojaškimi ukrepi niti z gospodarskimi sankcijami. Pokazali so svojo ravnodušnost do usode francoskih zaveznikov v Srednji in Vzhodni Evropi in tri leta pozneje vstopili v vojno, da bi priskočili na pomoč Poljski, ki je zahodne demokracije od 7. marca 1936 dalje niso mogle več zaščititi. Britanska diplomacija si zasluži prav tako malo prizanesljivosti kot francoska /.../.

Britanska diplomacija je nesporno nosila velik delež odgovornosti za nastali evropski položaj. Toda po drugi strani je treba priznati, da se po strateški napaki s Porenjem, s katero je bil nemški gospodarski in politični penetraciji odprt prazen prostor moči v Jugovzhodni Evropi, njen arzenal diplomatskih metod in zastraševanja preprosto ni več mogel kosati z nemškim. Adolf Hitler je imel – kot je dobro ugotovila britanska zgodovinarica Elisabeth Barker (1978, 24) – pri izvajanju svoje dinamične politike na razpolago izredno močno politično orožje, po katerem se Britanci niso drznili poseči, ali točneje; v primeru, da bi se odločili zanj, bi morali kmalu ugotoviti, da je preveč nevarno vztrajati pri njem. Nemčijo je vzpostavil kot revizionistično silo, ki naj popravi resnične in namišljene krivice, povzročene z mirovnimi pogodbami v Versaillesu, Trianonu in Neuillyu. To mu je dajalo skoraj nepremagljivo moč, da z ozemlji podkupi revizionistično Madžarsko in Bolgarijo in hkrati zastraši ozemeljsko saturirane države, ki so se bale teritorialnih izgub, še zlasti Romunijo (ibid.).

Na nemško trgovino z ozemlji so se v Londonu lahko odzvali le z nekim drugim, nič manj tveganim protiorožjem, čigar uporaba je bila poleg vsega v popolnem nasprotju z dotedanjo britansko politiko do tega dela sveta. Šlo je za podeljevanje vojnih garancij posamičnim državam v primeru nemškega napada nanje. Britanski pisec Gathorne-Hardy (1952, 485–486) je zelo nazorno pojasnil, zakaj se je britanska politika po nemški zasedbi Sudetov odločila za tako tvegan korak:

Če bo torej bralec v nadaljevanju opazoval dajanje vojaških garancij eni vzhodnoevropski državi za drugo, bo morda sprva osupnil nad domnevno nedoslednostjo. To je tako, si bo morda mislil, kot da bi zavarovalna družba, ki je doslej zavračala vsa tveganja na določenem območju, naenkrat začela izdajati zavarovalno polico za vsako hišo v soseski, in to ravno v trenutku, ko je izbruhnil resen požar. Razlaga za tovrstno ravnanje je v okoliščini, da je tradicionalna politika primerna samo tako dolgo, dokler se je možno pogajati; postavljena pred grožnjo vojne, Anglija, tako kot vsaka druga velika sila, vedno poskuša soočiti svojega mogočega nasprotnika z najbolj silno in zastraševalno kombinacijo izmed vseh mogočih.

Velika Britanija je torej konec tridesetih let morala opustiti tisto tradicionalno politiko do Srednje in Jugovzhodne Evrope, ki ji je bilo razmeroma dolgo najbolje ustrezno z vzdrževanjem svobode nepristranskega posredovanja in

s posledičnim abstiniranjem od prevzemanja trajnih obveznosti. V to je bila dejansko prisiljena v tistem trenutku, ko se je z nemškim vkorakanjem v Prago v marcu 1939 povsem jasno pokazalo, da Hitler ne namerava spoštovati ničesar od tistega, kar je s predhodnim sklicevanjem na princip narodne samoodločbe z neprekosljivo demagogijo obljubljal. Toda tisto, kar je predstavljalo bistveni deficit nove paradigme, je bilo dejstvo, da britanska politika konec tridesetih in v začetku štiridesetih let preprosto ni imela več na razpolago dovolj vojaške moči, da bi svojim vojnim garancijam podelila tudi ustrezno verodostojnost. Britanska zgodovinarica Elisabeth Barker (1978, 23) je skladno s tem zgodovino britanskih odnosov z Jugovzhodno Evropo v obdobju krize liberalnih sistemov in upada britanske moči označila za zgodovino improvizacij v poslednjem trenutku in prevzemanje obligacij ob pomanjkanju sredstev, s katerimi bi bilo mogoče te obveznosti izpolniti. Od tedaj britanske politike do tega dela sveta ni več označevala svoboda delovanja, ampak je bila v največji meri pogojena z negativnimi dejavniki: sprva s strahom, da se ne razjezi Mussolinija, zatem s strahom, da se ne izzove Hitlerja, še pozneje – v letih, ko se je že znašla v vojni z obema – pa z bojaznijo, da ne razdražijo Stalina.

Gospodarske sankcije Društva narodov proti Italiji so se torej izkazale za neučinkovit ukrep, s katerim ni bilo mogoče ustaviti ali zajezi fašistične agresije. Še slabše, zunanjepolitični ekspanzivnosti Mussolinijevega režima so prilile olja na ogenj. Njihov polom pa je imel še eno, nadvse usodno posledico za evropsko ravnotežje. Fašistična Italija se je namreč leta 1936, neposredno po neuspehu gospodarskih sankcij, zunanjepolitično zblížala s Hitlerjevo Nemčijo, ki je skozi celotno obdobje blokade neomejeno trgovala z njo. *Duce* italijanskega fašizma, ki je še leto prej na konferenci v Stresi ustanavljal francosko-britansko-italijanski blok proti nemški ekspanziji, je zdaj užaljeno podal roko zavezništva dotlej zaničevanemu, vendar ideološko sorodnemu nemškemu diktatorju. "Fronta iz Strese" se je v enem samem letu spremenila v makulaturo, namesto nje pa je bila v novembru leta 1936 rojena os Rim-Berlin. Poseg obeh diktatorjev v špansko državljansko vojno je še istega leta tudi s krvjo zapečatil sklenjeno zavezništvo. Kakršnakoli misel na to, da bi Velika Britanija za svojo kombinacijo proti Italiji pridobila Nemčijo (ali obratno) je bila od tedaj iluzorna, pa čeprav je bilo o tovrstnih koalicijah, pri katerih naj bi sodelovala tudi Jugoslavija, slišati še v oktobru 1936.⁶

5. maja 1936 je italijanska vojska zavzela Adis Abebo. Postavljeno pred izvršeno dejstvo je ženevsko Društvo narodov 15. julija 1936 tudi formalno priznalo neuspeh gospodarskih sankcij in jih s privoljenjem Velike Britanije in Francije tudi popolnoma odpravilo. Že kmalu zatem so prenehale veljati tudi vse obveznosti, sprejete v zvezi s pripravi na uvedbo vojnih sankcij. Od tod do

diplomatskega priznanja novega *statusa quo* v severni Afriki prav tako ni bilo več daleč. V decembru leta 1936 sta Francija in Velika Britanija umaknili svoja veleposlanika iz Adis Abebe in na njuni mesti imenovali generalna konzula. Helvska republika je bila prva, ki je tudi *de iure* priznala italijansko priključitev Etiopije (Avramovski 1968, 64). "Fašistični imperij" je bil kljub hudim porodnim mukam rojen.

Jugoslovanski premier dr. Milan Stojadinović je iz nedoslednosti in popuščanja zahodnih demokracij Italiji in Nemčiji potegnil ustrezne konsekvence. Ne le, da je po meri svojega temperamenta okrepil avtoritarne poteze svojega režima, na zunanje političnem področju je pričel ekvilibrirati med Rimom in Berlinom, Londonom in Parizom. Znova je odprl pot procesu izboljševanja odnosov z Italijo, pri čemer že leta 1935, a prekinjenem s sankcijsko krizo. Za Veliko noč 25. marca 1937 sta grof Ciano in dr. Milan Stojadinović v Beogradu podpisala sporazum o prijateljstvu. Italija se je v njem zavezala, da bo bolje ravnala s slovenskim in hrvaškim prebivalstvom v Istri in se odpovedala nadaljnjim teritorialnim zahtevam do Jugoslavije. Stojadinović (1970, 442) se je pozneje v svojih spominih celo hvalil, da se je Italija s tem sporazumom prvič po Londonskem paktu iz leta 1915, s katerim ji je bil obljubljen del Dalmacije, definitivno odrekla pretenzijam na jugoslovansko ozemlje, in zatrjeval, da bi v primeru, če bi krmilo državne politike ostalo v njegovih rokah, ne bilo "ne pakta ne vojne". Toda na vrhuncu uspehov je vitalistični balkanski premier postal žrtev lastnega *Hybrisa*; ne le Londonu, tudi knezu Pavlu se je zdelo, da je šlo njegovo balkansko kolo z Nemci in Italijani odločno predaleč. Konec leta se je knez Pavle iz vrste zunanje političnih in notranje političnih razlogov odločil, da ga postavi v politično karanteno.⁷

Medtem so se mednarodne razmere vztrajno slabšale. "Marčnim idam" nemškega diktatorja na Dunaju leta 1938 so sledile "marčne ide" nemškega diktatorja v Pragi naslednje leto. A če je bila kapitulacija Francije in Velike Britanije v Münchnu leta 1938 popolna in sramotna, so se v Londonu na Hitlerjevo vkorakanje v Prago in razglasitev Češko-moravskega protektorata odzvali s podelitvijo vojne garancije sosednji Poljski. Odločitev je bila znotraj britanskega zunanjega ministrstva, ki ga je takrat vodil lord Halifax, sprejeta 27. marca 1939, vladni kabinet pa se je zanj odločil po dveh dneh. Od 31. marca 1939 je torej moral Adolf Hitler pri uresničevanju svojega ozemeljskega programa računati z britanskim posegom v vojno, vse do sklenitve pakta o nenapadanju s Stalinom pa tudi na morebitno vojno na dveh frontah. Prvega septembra leta 1939 je Hitler z ravnokar sklenjenim paktom Ribbentrop–Molotov v žepu napadel Poljsko in prvič naletel na odločno Veliko Britanijo, ki je opustila politiko "popuščanja" (*appeasement*) in bila pripravljena spoštovati vojno garancijo, podano Varšavi.

3. septembra 1939 ob enajsti uri dopoldne se je iztekel britanski in francoski ultimat Nemčiji. "Dvajsetletna kriza" (Carr 1978) je z britansko in zatem tudi s francosko napovedjo vojne Nemčiji dosegla vrhunec, toda v njem je bila že skrita klica prihodnje rešitve.

10. maja 1940, na dan nemškega napada na Francijo, je na čelo britanske vlade stopil Winston Churchill. 16. maja je na Benita Mussolinija naslovil svečani apel, naj ne začne vojne, in mu sam zagotovil, da je Velika Britanija nikoli ne bo začela. Odgovor *Duceja* na britansko ponudbo je bil kratek. Churchilla je že na samem začetku spomnil na britansko iniciativo za organiziranje ženevskih sankcij proti Italiji in ga nato opozoril na podrejeni status Italije na njenem lastnem morju. Sklicevanje na svetost prevzetih obveznosti je prihranil za konec:

Če je Vaša vlada napovedala vojno Nemčiji, da ne omadežuje Vašega podpisa, potem boste razumeli, da natanko isti občutek časti in spoštovanja do obveznosti, prevzetih z Italijansko-nemškim sporazumom usmerja italijansko politiko, tako danes kot jutri, ne glede na to, kaj vse nas še čaka (Mussolini v Churchill 1966, 108–109).

10. junija 1940 je z balkona Beneške palače v Rimu napovedal vojno Veliki Britaniji in smrtno ranjeni Franciji, plutokratskima in reakcionarnima demokracijama Zahoda, ki sta, kot je dejal, ogrožali obstoj italijanskega naroda in Italijo nenehoma zaustavljali na njenem pohodu, ob vzdiklanju množice pa tudi spomnil na sankcijsko "obleganje", ki ga je bila Italija deležna s strani dvainpetdesetih držav, članic Društva narodov, v času Abesinske krize.

Povsem drugače kot ob napadu na Francijo, ko je Hitlerju na ljubo počakal za pet dni, je *Duce* ravnal štiri mesece pozneje. Hitlerja, ki Mussolinija o začetku vojnih operacij proti Norveški ni predhodno obvestil, je 28. oktobra 1940 postavil pred izvršeno dejstvo in mu šele na dan napada med srečanjem v Firencah sporočil novico, da je svojo vojsko poslal proti Grčiji.

Mussolini, ki je že Francijo napadel na dan italijanske vojne mornarice, si je tudi za ta napad izbral simbolični datum; devetnajsto obletnico pohoda na Rim. A ker je diktatorski režim živel od obletnic, je histrionični *Duce* v rimskem Hadrijanovem gledališču natanko ob peti obletnici uvedbe sankcij Društva narodov proti Italiji pokrajinskim funkcionarjem fašistične stranke zagotovil, da bodo italijanski regimenti Grkom že v kratkem "strli rebra" (De Risio 1981, 95). Toda skoraj hkrati se je zgodilo nekaj, česar se je najbolj bal Adolf Hitler – Grki so prešli v ofenzivo in potisnili Italijane daleč v Albanijo. 24. marca 1941, dan pred jugoslovanskim podpisom Trojnega pakta, je svojemu adjutantmu zlovoljno dejal, da morajo biti zaradi nujnosti nemške intervencije v Grčiji preloženi vsi veliki

cilji, napad na Sovjetsko zvezo pa v drugi polovici maja ni več mogoč. "Nekaj tednov prej ali pozneje sicer še ne bi bilo tako usodnih, a se je treba na vsak način izogniti ruski zimi. Najbolj zgođen termin je zdaj konec junija, nihče pa ne ve, kdaj bo konec poletja. Za vso to neumnost se žal lahko zahvalimo Italijanom" (Engel & Kotze 1974, 98).

Nemški diktator, ki je še v oktobru 1939 spodbujal Mussolinijeve ambicije v zvezi s Hrvaško, si je poleti in jeseni leta 1940 želel predvsem umiritve položaja na Balkanu. Zdaj, ko je zagospodoval evropskemu kontinentu do sovjetskih meja, ni mogel dopustiti minornemu italijanskemu partnerju, da zaradi nekakšnega prestiža dvigne pokrov Pandorine skrinje, pod katerim so ležale balkanske države. Od poletja leta 1940, ko se je Rdeča armada z zasedbo Besarabije nevarno približala Ploestiju in so se tudi Britanci pripravljali na pomoč Grkom, ga je vedno bolj preganjala vizija gorečih romunskih naftnih polj, nujno potrebnih za pripravljajoči se obračun s Stalinom.

Hkrati je bil italijanski napad na Grčijo v oktobru 1940 tudi tista odločilna cezura, ki je na dolgi rok privedla do začetka britanskega dolgotrajnega ukvarjanja z jugoslovanskimi zadevami, na kratki rok, v vsega naslednjih treh mesecih, pa prav v zvezi z Grčijo definitivno obrnila pogled britanskega zunanjega ministrstva na vprašanje Istre, Julijske krajine in morebitnih ozemeljskih jamstev Kraljevini Jugoslaviji.

Velika Britanija se je namreč po 28. oktobru 1940 zavedla enkratne priložnosti, ki bi jo nastanek balkanske fronte proti Nemčiji lahko pomenil za njen strateški položaj v Sredozemlju in na Bližnjem vzhodu. Ker Grčiji ni mogla ponuditi efektivne vojaške pomoči, je pričela pritiskati na anglofilskega jugoslovanskega regenta, naj skupaj z Grki in s Turki vzpostavi skupno vojaško in diplomatsko fronto na Balkanu. Pet let po propadli zamisli o vojnih sankcijah Društva narodov proti Italiji, ko so prvič zakrožile govorice o britanski obljubi "Zadra, Reke, Istre in Trsta vse do Soče", je nenadoma znova oživela zamisel vojne in diplomatske alianse z Beogradom, Atenami in Ankaro. Toda izkušnja z britansko in s francosko neodločnostjo iz let 1935/36 je še vedno prinašala negativne dividende. Če je jugoslovanski generalštab leta 1936 jugoslovanski vstop v vojno proti Italiji na strani Velike Britanije, Francije, Grčije in Turčije pogojeval s francosko obvezo, da vodi proti Italiji kopenske operacije, so imeli ti pomisleki po popolnem vojaškem zlomu Francije toliko večjo težo. Jugoslavija je bila z vseh strani obkrožena s silami Osi in z njihovimi sateliti, Stalin je avgusta 1939 postal Hitlerjev "zaveznik", ameriški predsednik Roosevelt pa kljub veliki materialni in moralni podpori Veliki Britaniji takrat še ni bil pripravljen popeljati Združenih držav iz udobne izolacionistične pozicije in zakoračiti v vojno.

Ko je spomladi leta 1940 Nemčija zasedla Norveško in Dansko, je Mussolini začel opozarjati Hitlerja, da je treba preventivno prehiteti morebitne francoske in britanske poteze na Balkanu z ustrezno protiakcijo. Hitler, ki ni hotel nepotrebnih zapletov na tem območju, je tudi tokrat obrzdal Mussolinijevo nestrpnost. Kljub temu so si v Beogradu srečanje nemškega in italijanskega diktatorja na Brennerju razlagali v najbolj temnih barvah in pričakovali skorajšnji italijanski napad na Jugoslavijo. Jugoslovanska vlada je sprožila živahno diplomatsko aktivnost v evropskih prestolnicah, regent Pavle pa je v času nemških vojnih operacij v Skandinaviji poklical k sebi svetnika britanskega poslanstva v Beogradu Armina Dewa in mu dejal, da ne more razumeti obotavljanja zahodnih sil, ki se jim ponuja enkratna priložnost zadati smrtni udarec Nemčiji. Pokazal je globoko nezaupanje do italijanskih namenov in dejal, da je prihodnje ravnanje Italije na jugovzhodu v veliki meri odvisno od razvoja vojnih dogodkov na severu Evrope. Armina Dewa je tudi obvestil, da je izvedel mobilizacijo sil na severozahodni meji in mu zastavil vprašanje, ali je Velika Britanija pripravljena nuditi pomoč Jugoslaviji v primeru italijanskega napada (Breccia 1978, 252).

V Whitehallu so se neposrednemu odgovoru izmaknili – med drugim tudi zaradi ocene, da je regent pretiraval s pomenom mobilizacije. Knezu Pavlu so sporočili, da se britanska politika izogiba kakršnikoli potezi, ki bi lahko izzvala ali razžalila Italijo, hkrati pa mu je London zanikal tudi govorce, da poskuša na držo Italije v potekajočem spopadu z Nemčijo vplivati s koncesijami na račun Jugoslavije in njenih ozemelj (Breccia 1978, 253). Toda podsekretar v zunanjem ministrstvu R. A. B. Butler je dal jugoslovanskemu poslaniku dr. Ivanu Subbotiću 23. aprila 1940 vendarle dokaj jasno vedeti, da Velike Britanije nikakršna vojna garancija ne obvezuje na pomoč v primeru italijanskega napada na Jugoslavijo, potem, ko mu je podobno sporočilo dan prej v britanskem zunanjem ministrstvu podal tudi sir Orme Sargent (ibid.). Le v primeru, da bi italijanski napad na Jugoslavijo privedel do splošnega konflikta na Balkanu, bi Velika Britanija iz “razlogov splošne politične in moralne narave” lahko stopila na jugoslovansko stran, je Subbotiću dejal Butler (ibid.).⁸ Od te izjave knez Pavle ni več gojil iluzij, da bi Britance lahko prepričal v nujnost preventivne akcije proti Italiji ali celo zgolj prejel pomoč v primeru italijanskega napada na njegovo državo.

A če je bila Jugoslavija v prvih mesecih leta 1940 še vedno na obrobju britanskih strateških interesov, so po porazu Francije, ko je šlo že tudi Veliki Britaniji za lastno kožo, jugoslovanskemu regentu začeli iz Londona sporočati, da v spopadu, od katerega bo odvisna prihodnja podoba sveta, ni več prostora za nevtralce. Za dušo in telo balkanske kraljevine se je vnela silovita diplomatska bitka med Veliko Britanijo, vojaško izrinjeno s kontinenta (a še vedno trdno zasidrano v Sredozemskem morju, na Bližnjem vzhodu in s šibkimi silami tudi v Grčiji) in

Hitlerjevo Nemčijo, ki je že skoraj vsej Evropi, od Narvika do Pirenejev in od Atlantika do Baltika vsilila svojo *Pax Germanica*. Jugoslovanski regent, čigar državniška modrost je temeljila na vzdrževanju ravnotežja moči, temelječem na spretnem izigravanju nasprotujočih si interesov na Balkanu – z imenovanjem dr. Milana Gavrilovića v Moskvo je ta potomec Demidovih leta 1940 v tvegano igro vključil tudi povsem nepredvidljivo sovjetsko neznanko – se je kljub svojemu izrazitemu anglofilstvu zavedal težavnosti položaja; London mu razen lepih besed namreč ni mogel zagotoviti tistega, kar je bilo zanj v tistem trenutku vsekakor najvažnejše – namreč učinkovite vojaške pomoči.

Položaj Jugoslavije je bil že konec leta 1940 zelo kočljiv, toda neprimerno boljši kot spomladi naslednjega leta, ko se je jugoslovanska kraljevina dejansko znašla na robu prepada. Hitler, ki si je pred odločilnim napadom na Sovjetsko zvezo moral zavarovati hrbet na Balkanu, je Jugoslavijo “iz lastnih sebičnih pobud”, kot naj bi priznal regentu Pavlu (v Jukić 1974, 51) – potreboval v enem kosu kot domnevno idealno se dopolnjujočo gospodarsko celoto. Za njen pristop k Trojnemu paktu je bil pripravljen nataktni uzde italijanskim apetitom, zagotoviti nedotakljivost jugoslovanskih meja in Kraljevini na jugu za povrh navreči še Solun. V pogajanjih z Beogradom je pokazal vztrajnost in potrpežljivost, ki sta bili zanj povsem neobičajni.

Po sodbi izraelskega zgodovinarja Martina Van Crevelda (1973, 79) je imel jugoslovanski regent takrat v rokah še vedno močne adute, ki jih je v svoji bitki za čas znal tudi uspešno izigrati. “Zavarovana pred napadom z generalom Zimo, snubljena s strani dveh največjih sil v Evropi in s ključem v rokah, od katerega je bil odvisen uspeh ali neuspeh vojne Osi proti Grčiji / ... /, je bila jugoslovanska pozicija pravzaprav izjemno močna” (ibid.).

Toda z nastopom novega leta 1941 je knezu Pavlu in Jugoslaviji, stisnjeni med mlinska kolesa nemške in britanske kontinentalne strategije, začelo vse bolj zmanjkovati časa. Še pred kratkim je tako Nemcem kot Britancem ustrezala jugoslovanska nevtralnost, zdaj pa sta Berlin in London od Beograda ultimativno zahtevala, naj se ji odpove. Medtem ko je Churchill (v Colville 1987, 337) v pismu Edenu kneza Pavla primerjal z nesrečnikom, zaprtim v tigrovi kletki, ki upa, da zveri ne bo razdražil, čeprav se ura obeda nezadržno približuje, je Pavlov zunanjepolitični svetovalec, minister Dvora Milan Antić, uporabil primerjavo, ki je bila prav tako ustrezna: kot je poročal R. I. Campbell (v Knoll 1986, 46), je jugoslovansko državno vodstvo primerjal s potniki v kočiji, ki jih preganjajo lačni volkovi, ti pa jim vsake toliko odvržejo kako kost za pod zob, da bi pridobili na času in prispeli na varno.

Regent Pavle, ki je po zaslugi vojaškega atašeja v Berlinu Vladimirja Vauhnikarja vedel za pripravljajoči se nemški napad na Sovjetsko zvezo, je s približevanjem pomladi leta 1941 vse bolj spominjal na bledega princa iz Shakespearove drame, od čigar pravilne ali nepravilne odločitve je odvisno uničenje ali obstoj Kraljevine. 4. marca 1941 je bil med tajnim obiskom v Berchtesgadenu izpostavljen večurni Hitlerjevi mešanici groženj in prepričevanj. Tako na nemški kot na italijanski poskus podkupovanja s ponudbo grškega Soluna se je odzval z očitnim odporom. 20. marca 1941 je na večerji pri ameriškem poslaniku Bliss-Laneu dejal, da bo tako ali tako samo še nekaj mesecev skrbnik kralja Petra. V poslednjih mesecih skrbništva bi rad storil vse, da bi državo nedotaknjeno predal v roke mlademu kralju in se pred tem izognil sleherni potezi, ki bi privedla do prelivanja krvi. Bliss-Lane ga je poskušal prepričati, da je njegova dežela v ugodnem geostrateškem položaju. Napad naj bi ne bil verjeten; Italijani ne želijo, da bi Nemci zavladali nad jugoslovanskim ozemljem, Nemci pa prav tako nočejo italijanske dominacije nad istim ozemljem. Dejstvo, da Nemci sprejemajo vsak jugoslovanski predlog, dokazuje, da je takšno razmišljanje pravilno. Američanova logika regenta ni prepričala; če bi Nemčija napadla prva, mu je odgovoril, bi po Jugoslaviji takoj planile Italija, Madžarska in Bolgarija, vse tri z namenom, odtrgati si kos ozemlja. Ko je Američan vztrajal pri svojem, mu je knez Pavle resignirano odvrnil: "Z vami, velikimi narodi, je težko. Govorite o naši časti, a ste daleč" (Hoptner 1972, 235).

Celo Benito Mussolini, ki je tolikokrat stregel po življenju sosednji kraljevini, je v položaju jugoslovanskega regenta prepoznal elemente elizabetinske drame. Pavlovemu tajnemu odposlancu dr. Vladislavu Stakiću je dne 24. februarja 1941 s hlinjeno empatijo dejal:

Po Vaših besedah sodeč, Pakt predstavlja za Vašo deželo in predvsem za princa Pavla shakespearejansko tragedijo. Toda vsaka Shakespearova tragedija ima prolog in pet dejanj, dokler na koncu ne pade zastor. Ta zastor predstavlja Pakt. Naredite zdaj prvi korak, ki bo predstavljal prolog. Prvi korak je zavezništvo z Italijo / ... / (Mussolini v Breccia 1978, 481).

Tovrstno zamisel je v pogovoru s Stakićem navrgel že 4. februarja 1941. Po njegovem bi bilo mogoče z novim sporazumom nadgraditi velikonočni sporazum o prijateljstvu iz leta 1937. Da bi dokazal resnost svoje ponudbe, je Mussolini Beogradu ponudil preureditev italijansko-jugoslovanskih odnosov na enak način, kot so bili urejeni italijansko-nemški odnosi. Po zgledu rešitve vprašanja nemške manjšine s sporazumom na Brennerju bi bilo z novim sporazumom rešeno tudi vprašanje jugoslovanske manjšine v Italiji. V zameno za tak sporazum bi privolil,

da Jugoslavija dobi Solun, je zagotovil Stakiću, nato pa nastopil še z naslednjim predlogom:

Jugoslaviji ponujam zamenjavo prebivalstva v Istri z albanskim prebivalstvom v Jugoslaviji. To je velikega pomena za vas Srbe, kajti na ta način boste srbizirali vaše Kosovo, čigar prebivalstvo je po večini albansko, za vas Srbe pa ima velik zgodovinski in nacionalni pomen (Mussolini v Breccia 1978, 443–444).

Ko je Stakić o Mussolinijevem predlogu pet dni pozneje obvestil kneza Pavla, grški zet, ki je na različne načine pomagal v vojno z Italijani zapletenim Grkom, ni hotel niti slišati o ponudbi Soluna. Dejal je tudi, da Slovenci in Hrvati naseljujejo Istro že več kot tisoč let. Jugoslavija jih zaradi zamenjave z Albanci ne namerava seliti, prav tako pa Istre ne namerava dokončno prepustiti Italijanom (Breccia 1978, 214).

Čeprav si torej niti Stakić niti knez Pavle nista delala iluzij o vrednosti Mussolinijeve ponudbe, pa je dr. Ilija Jukić (1965, 137) pozneje v svojih spominih vendarle obžaloval, da jugoslovanski regent ni do kraja izkoristil njenega zavlačevalnega učinka v času, ko je bil italijanski vojaški položaj katastrofalen. Na ta način bi Beli dvor morda lahko upočasnil ali celo odložil prihod nacističnega "Fortinbrasa", čigar uničujoča sila se je že kmalu zatem zgrnila nad Sovjetsko zvezo.⁹

Jukić (1965, 137) je nadalje sodil, da je jugoslovanski regent s perspektive, ki jo omogoča večji časovni odmik, vodil v glavnih linijah zelo dobro politiko, od jeseni 1940 do pomladi 1941 pa naj bi vendarle storil nekaj težje razumljivih potez, ki bi jih lahko pojasnil le on sam. "Čemu niso bili privedeni h kraju tajni razgovori z Mussolinijem?" se je vprašal in v tej zvezi opozoril na skrajno težko pozicijo italijanske vojske v vojni z Grki:

Morda bi se dalo z njihovim dokončanjem ublažiti Hitlerjev pritisk, če bi bil z Mussolinijem, ki je bil takrat v bednem stanju, sklenjen nek širši politični sporazum. Ciano je govoril Stakiću, da bi mogel tak sporazum delovati ne le proti Sovjetski zvezi, ampak tudi proti Berlinu. V drugi polovici januarja 1941 je bil knez Pavle pripravljen nuditi odpor Hitlerju. V tem smislu je govoril tudi z dr. I. Šumenkovićem, našim tedanjim ambasadorjem v Ankari, in mu namenil mesto zunanjega ministra v vladi odpora, dr. Konstantinoviću pa položaj predsednika v tej vladi (Jukić 1965, 137).¹⁰

Prav v času, ko naj bi regent Pavle po Jukićevem zatrjevanju (1965, 137) še razmišljal o vladi odpora, pa je vplivni slovenski primorski politik dr. Engelbert Besednjak v Beogradu že izrazito pesimistično zrl na možnost zavezniške zmage. Dr. Besednjak, ki je imel kot nekakšen neformalni minister za propagando

Kongresa evropskih narodnosti v Ženevi med obema vojnama nesporno velike zasluge, da je bila mednarodna javnost še pred velikim spopadom seznanjena z nerešenim vprašanjem slovenske manjšine pod Italijo, se je 19. januarja 1941 v pismu Virgilu Ščeku sicer strinjal, da je nastopil zgodovinski trenutek, "ko je treba rešiti vprašanje naše domačije. Sedaj, ali mi rešitve več ne doživimo!" (Besednjak v Tavčar idr. 1997, 71). Poznal je tudi nauk koroškega plebiscita: "Zgodovina zadnje svetovne vojne nas uči, da si države pridobe le to, kar si same vzamejo. Napake koroškega plebiscita ne smemo ponoviti!" (ibid.). Toda iz strogo zaupne informacije, ki naj bi jo imel o neki nedavni Edenovi izjavi neimenovani važni osebnosti, naj bi bilo razvidno, da ima Nemčija popolno premoč v zraku, ameriška proizvodnja letal pa naj ne bi zadoščala za uravnovešanje tehtnice v času, ko bo Amerika stopila v vojno. Položaj naj bi bil popolnoma negotov, in niti "strokovnjaki ne vedo, kaj bi rekli. Pri nas so generali, ki mislijo, da bodo radi ameriške počasnosti zmagali Nemci. Drugi so spet drugačnega mišljenja" (Besednjak v Tavčar idr. 1997, 71–72).

Dr. Besednjak je skratka ocenjeval, da bo odločitev o usodi Anglije padla že v prihodnjega pol leta in skladno s tem sprožitev propagandne kampanje v britanski in ameriški javnosti označil za preuranjeno. Bil je tudi prepričan, da v trenutku, ko gre za sam obstoj otoške matice britanskega imperija, ni primerno prihajati na dan s pritožbami in z željami slovenske manjšine v Italiji. "Saj bi nas nihče ne poslušal!" Angleži bodo šele takrat, "ko bodo zmage gotovi / ... / imeli čas in voljo nas poslušati!" (Besednjak v Tavčar idr. 1997, 71).

Toda ravno takrat, ko je dr. Besednjak svetoval taktiko previdnega čakanja, je jugoslovanski poslanik v Moskvi dr. Milan Gavrilović nasprotno potegnil prvo odločilno potezo, s katero je v zapleteno politično, diplomatsko in vojaško igro okrog Jugoslavije definitivno vključil tudi vprašanje slovenskih in hrvaških ozemelj pod Italijo. Da bi Jugoslaviji olajšal odločitev za britansko stran, je 24. januarja 1941 posebnemu odposlancu britanske vlade v Moskvi, siru Staffordu Crippsu, navrgel argument, prvič povsem razločno nakazan že konec leta 1935 v študiji jugoslovanskega generalštaba v zvezi z mediteranskimi sporazumi, zatem pa znova s strani najvišjih predstavnikov slovenske odporiške organizacije TIGR (Trst, Istra, Gorica in Reka) v njihovih razgovorih s predstavniki britanske obveščevalne službe v Beogradu leta 1940, o katerih je bila nedvomno obveščena tudi britanska vlada.¹¹ Predlagal je namreč, naj vlada Njegovega Veličanstva regentu Pavlu zagotovi, da Velika Britanija ne bo sklepala separatnega miru na temelju *statusa quo* z Italijo, in Jugoslaviji poda ustrezno ozemeljsko jamstvo, s katerim bi se zavezala, da bo podprla jugoslovansko zahtevo po italijanskem ozemlju, na katerem živijo Slovenci in Hrvati. V predlaganem ozemeljskem jamstvu – kot ga je Cripps posredoval Londonu – naj bi bilo vključeno formalno

priznanje jugoslovanske zahteve “po istrskem polotoku vse do Gorice” in “italijanskih otokih vzdolž jugoslovanske obale”. Takšna gesta britanske vlade naj bi namreč ugodno vplivala na prihodnje zadržanje poslanikovih rojakov in še zlasti Hrvatov (TNA-FO 371/30205/R589/73/92).

Hkrati je Gavrilović dne 24. januarja 1941 in 25. januarja 1941 v Beograd poslal tudi dva telegrama. Z njima je zunanje ministrstvo obvestil o govoricah glede britanskega separatnega miru z Italijo, ki da naj bi ga hotele doseči Združene države Amerike. Po njegovem mnenju bi morala jugoslovanska vlada temu parirati in Veliki Britaniji predlagati, naj v primeru, da tak mir ne bi bil sklenjen na osnovi *statusa quo*, Italija prepusti Grčiji Dodekanez, izprazni Albanijo in Jugoslaviji obljubi Reko, Zadar, Trst, Istro, Gorico in otoke Lošinj, Lastovo in Cres (Breccia 1978, 433; Knoll 1986, 106–107).

Predloga, ki ga je v januarju 1941 podal britanskemu kolegu siru Staffordu Crippsu, ni mogla izreči primernejša osebnost. Dr. Milan Gavrilović, po oznaki nemškega veleposlanika v Beogradu Viktorja von Heerena frankofil, anglofil, liberal in demokrat, pa tudi po lastnem priznanju von Heerenu liberal, demokrat in frankofil, je bil namreč tudi predsednik *Srpske zemljoradničke stranke* in čeprav očitane anglofilstva Nemcu ni hotel ali mogel priznati, je imel zanj vsaj en močan razlog; njegova majhna agrarna stranka je bila na plačilnem seznamu britanske obveščevalne službe (Hoptner 1972, 188).

23. februarja 1941, le dan pred Mussolinijevo vnovično ponudbo Stakiću, je dr. Milan Gavrilović ocenil, da je predlog treba ponoviti. Iz Jukićeve, po umiku jugoslovanske vlade v London nastale rekonstrukcije pomembnih političnih dogajanj v poslednjih mesecih in tednih jugoslovanske kraljevine, ob aretaciji 1. junija leta 1947 zaplenjene dekanu ljubljanske pravne fakultete dr. Borisu Furlanu, je razvidno, da je vsega nekaj dni prej vladi v Beograd poslal telegram in v njem izrazil prepričanje, da je bolje sprejeti boj za neodvisnost in svobodo, kakor nečastno izgubiti oboje. Izrecno je tudi poudaril, da bi morala Jugoslavija že ob samem izbruhu vojne takoj razglasiti pridružitev neodrešenih ozemelj kot svoj najpomembnejši vojni cilj: “Naša borba, če bi jo sprejeli, bi morala takoj na začetku postaviti v ospredje kot svoj cilj združitev vseh naših sonarodnjakov, ne glede na to, v kateri državi žive, z brati v veliki Jugoslaviji” (AS 1931, 7639).

Dr. Milan Gavrilović (ibid.) je v nadaljevanju telegrama zatrdil, da se natanko zaveda velikih nevarnosti takšne politike, da pa na drugi strani obstaja velika nevarnost, da Jugoslovani izgubijo podporo in simpatije anglosaškega sveta, bodisi da Anglosasi sklenejo kompromisni mir s Hitlerjem bodisi da mu diktirajo mir. Glede same sovjetske politike je opozarjal, da je njen glavni cilj pridobiti čim

več časa. Zlasti vojaški krogi, ki naj bi se zavedali nemške nevarnosti, kažejo veliko več pripravljenosti za diplomatske kombinacije kot "Stalin in preostali gospodarji v Kremlju" (ibid.). Gavrilović ni v tej zvezi izključil niti možnosti ruske vojne intervencije, če bi na Balkanu potekal močan in daljši odpor Nemčiji.

Po Jukićevi, v času nastanka vsekakor še sveži rekonstrukciji dogodkov naj bi ta Gavrilovićev telegram v jugoslovanskem zunanjem ministrstvu prejeli 20. februarja 1941. Le po treh dneh je Gavrilović v Moskvi znova vzpostavil stik s sirom Staffordom Crippsom in mu s poudarkom dejal, da bi bilo mogoče močno vplivati na jugoslovansko vlado z britansko obljubo, da bo Jugoslavija po koncu vojne dobila Julijsko krajino (TNA-FO 371/30240/8342 R-960).

Čeprav je bil Gavrilovićev predlog v nasprotju z načelnim stališčem britanske vlade, da se med vojno ne razpravlja o ozemeljskih spremembah, ga je t.i. Južni oddelek (*Southern Department*) britanskega zunanjega ministrstva prepustil v presojo ekspertom t.i. *Foreign Research and Press Service* (FRPS) v oxfordskem Balliol Collegeu, ki ga je od začetka vojne vodil znameniti zgodovinar civilizacij, "veliki" Arnold Toynbee, kot ga je v svojih spominih z rahlo ironijo apostrofiriral sir Gladwynn Jebb (1972, 119).¹² Že zato, da bi bili "zavarovani v vseh pogledih", je profesorju Toynbeeju 29. januarja 1941 sporočil šef Južnega oddelka Philip Nichols, da je treba ugotoviti, "v kolikšni meri lahko Jugoslovani argumentirajo svoje zahteve" glede Istre in Italiji pripadajočih otokov ob jugoslovanski obali (TNA-FO 371/30205 R 589/73/92).

Odločitev, da se to delo prepusti FRPS-ju, je vzbudila ljubosumje med eksperti t.i. *Political Intelligence Department* (PID), drugi večji skupini strokovnjakov, ki so prav tako delali za britansko zunanje ministrstvo. V nasprotni akciji, ki jo je sprožil prav tako znameniti "škotski popotnik", profesor Robert W. Seton-Watson, so izbiro pobijali z argumentom, da te vrste probleme lahko preučijo sami, ne da bi za to porabili petdeset tisoč funtov letnih stroškov, potrebnih za vzdrževanje "Balliolske" sekcije (Whittam 1991, 351).¹³ Protinapad ni uspel, "*Scotus Viator*", čigar odnosi z zunanjim ministrstvom že od srede tridesetih let niso bili več to, kar so bili pred tem, pa si je znotraj britanskega zunanjega ministrstva prislužil oznako, ki ni bila mišljena kot kompliment. Nekdanji "*Appeaser*" Frank Ashton Gwatkin (v Whittam 1991, 351) ga je 11. februarja 1941 jedko označil za moža, ki skuša "pomesti z mnenjem katerekoli druge avtoritete o vsem, kar se dogaja med Dunajem in Črnim morjem."

Če bi se britansko zunanje ministrstvo v februarju 1941 po nasvet o etnografski upravičenosti revizije jugoslovanske meje z Italijo obrnil kar na Setona-Watsona osebno, bi morda res privarčeval nekaj denarja. A če je profesor R. W. Seton-

Watson (1938, 339–340) še tri leta prej v delu *Britain and the Dictators* ugotavljal, da je izmed vseh evropskih obmejnih problemov jugoslovansko-italijanski v načelu najlažji, saj ga je mogoče rešiti s “čistim rezom” vzdolž reke Soče, je bil njegov nekdanji sodelavec, profesor Robert G. D. Laffan, v februarju 1941 bistveno manj radikalen. Laffanov memorandum, dokončan znotraj FRPS dne 5. februarja 1941, je temeljil na načelu etnične delitve, dopolnjene s korektivi ekonomske narave (TNA-FO 371/30240/8342 R-960). S sklicevanjem na uradne rezultate poslednjega avstrijskega štetja iz leta 1910 je sicer tudi Laffan (ibid.) priznaval utemeljenost jugoslovanskih zahtev po temeljiti reviziji rapalske meje. Menil je, da bi Jugoslaviji skladno z narodnostnim principom moralo pripasti nekdanje “Avstrijsko Primorje”, vendar z izjemo Trsta, ravnice zahodno do Tržiča (Monfalcone) in zahodne Istre. Jugoslavija naj bi bila upravičena tudi do Zadra, Reke in otokov Cres, Lošinj in Lastovo. Rapalska meja med Italijo in Jugoslavijo bi se skladno z Laffanovimi priporočili po koncu vojne pomaknila na staro avstrijsko-italijansko mejo izpred leta 1918, zavila proti vzhodu, šla severno od Gorice in Štanjela in se spustila južno od izvira reke Raše, natanko po liniji, ki jo je leta 1919 predlagal ameriški predsednik Woodrow Wilson.

Profesor Laffan (ibid.) je nadalje poudaril, da je Italija s politiko nasilne denacionalizacije med obema vojnama izgubila vsakršno pravico vladati slovenskemu in hrvaškemu prebivalstvu na omenjenih ozemljih. V implicitnem nasprotju s pogosto uporabljenim argumentom italijanske strani, po katerem naj bi dvatisočletna rimska kultura upravičevala nadvlado nad “barbarskimi Slovani” v priključenih vzhodnih provincah, je bila vsekakor zanimiva tudi njegova ugotovitev, da Slovenci v Julijski krajini presegajo povprečno raven pismenosti Italijanov:

O teh Jugoslovanih je mogoče reči, da so bili Hrvati, na splošno, na nižji ekonomski in kulturni ravni kot njihovi italijanski sosedji, da pa so Slovenci, z izjemo Trsta samega, imeli višjo raven pismenosti kot Italijani in da so razvili močne ekonomske in literarne organizacije.

V zaključnem delu je nadalje zapisal nasvet, po katerem naj bi v prihodnji, federalno urejeni jugoslovanski državi, novo pridobljena ozemlja ne prišla pod neposredno ingerenco “nekolikanj ‘balkanskih’ Srbov”, ampak pod bolj “evropsko upravo” Ljubljane in Zagreba (ibid.).¹⁴

Povsem razumljivo je, da v trenutku, ko je bil memorandum naročen, britanski politiki in diplomaciji ni šlo v tolikšni meri za temeljito presojo vseh potrebnih elementov za revizijo meje, temveč predvsem za ustrezno akademsko pokritje, ki naj predhodno podpre eminentno politično odločitev.¹⁵ Izmed obeh

vidikov, obdelanih v Laffanovem memorandumu – torej ocene legitimnosti jugoslovanskih zahtev po reviziji rapalske meje in zatem konkretnih predlogov glede poteka prihodnje meje – so v Južnem oddelku britanskega zunanjega ministrstva upoštevali predvsem prvega, odpovedali pa so se obravnavi podrobnosti drugega dela. V časovni stiski, v kakršni je bila britanska vlada po sprejetju odločitve o izkrcanju sil v Grčiji, je bilo potem, ko se je tej odločitvi pridružil še drugi, 23. februarja 1941 odposlani Crippsov telegram s posredovanim Gavrilovićevim predlogom, naj Velika Britanija Jugoslaviji obljubi “Julijsko krajino” (TNA-FO 371/30240/8342 R-960), seveda treba v prvi vrsti ugotoviti, ali dejanski razlogi za revizijo sploh obstajajo in ali jih velja uporabiti kot sredstvo pritiska na omahujoče jugoslovansko vodstvo.

V tej zvezi se je britansko zunanje ministrstvo posvetovalo tudi z britanskim poslanikom v Beogradu, Ronaldom Campbellom. Slednji je 25. februarja 1941 odgovoril, da v jugoslovanskih političnih krogih vsekakor obstaja bojazen pred sklenitvijo separatnega miru z Italijo. Hkrati je potrdil, da bi bila perspektiva pridobitve Istre in otokov pogodu tako Hrvatom kot Slovencem. Morebitna britanska ponudba bi pomenila tudi privlačno protiutež ponudbam, ki bi jih Jugoslovanom utegnili dati Nemci, je zapisal z očitnim namigom na Solun. Toda on sam – je dodal Campbell – v jugoslovanskih uradnih krogih, razen nejasnih aluzij na Istro, nikoli ni slišal za kakšne zahteve po ozemeljski razširitvi, ki bi segala preko meja istrskega polotoka (TNA-FO 371/30240/8342 R-960).

Odgovor na osnovno vprašanje, ali obstajajo razlogi za povojno revizijo meje, je torej v vseh pogledih izzvenel izrazito pritrdilno. V Južnem oddelku britanskega zunanjega ministrstva sta Rose in Nichols menila, da je na podlagi narodnostnega načela resnično mogoče zagovarjati revizijo rapalske meje, tako da bi Jugoslaviji po vojni pripadel največji del istrskega polotoka in vsi otoki ob dalmatinski obali z izjemo Lošinja (TNA-FO 371/30240/8342 R-960). 26. februarja 1941 je Nichols opozoril, da bi bilo v primeru uporabe takšne vabe treba dobiti vladni pristanek in določiti natančne pogoje, pod katerimi bi državni sekretar sir Anthony Eden tak predlog podal. Da se vlada Njegovega Veličanstva zaveda, da na etnografski osnovi obstajajo močni razlogi *prima facie* za revizijo delov meje in da bo vlada to tudi upoštevala na mirovni konferenci, je zaenkrat vse, kar je treba sporočiti Jugoslovanom, je menil načelnik Južnega oddelka. Povprašal je tudi, ali se ne bi kazalo predhodno posvetovati z ameriškim predsednikom Rooseveltom (TNA-FO 371/30240/8342 R-960).

Roseova in Nicholsova stališča so bila skupaj z Laffanovimi prevzeta v memorandum, ki je bil 1. marca 1941 razdeljen znotraj britanskega vojnega kabineta, torej vlade v ožji sestavi. Na tej podlagi je Vojni kabinet 2. marca

1941 pooblastil britanskega zunanjega ministra Anthonya Edena, ki se je ravno takrat napotil iz Ankare v Atene, da lahko obvesti jugoslovansko vlado, “da vlada Njegovega Veličanstva z naklonjenostjo preučuje vprašanje revizije jugoslovansko-italijanske meje, za katerega veruje, da ga bo lahko postavila in branila na mirovni konferenci” (TNA-CAB 65/18).

Gavrilovićev predlog, izrečen 23. februarja 1941, je britanski Vojni kabinet sprejel 27. februarja 1941¹⁶ (Breccia 1978, 493). Toda za kneza Pavla je sleherna tovrstna odločitev prišla prepozno. Anglofilski regent, ki je bil skladno z oznako Rebece West (1967, 535) Srb le slučajno in ne esencialno, je bil hkrati v dovolj veliki meri politični realist, da zaradi nebeškega carstva carja Lazarja ni bil pripravljen zavreči zemeljskega obstoja jugoslovanske kraljevine. V bitki za čas jo je hotel obvarovati vojne, ves čas s tihim računom, podprtim iz zanesljivih virov, da bo Hitler že v kratkem skoraj vse svoje sile vrgel na vzhod.¹⁷ V interesu golega preživetja je bil pripravljen formalno in navzven ustreči nemški zahtevi (potem ko so jo jugoslovanski pogajalci navznoter že dokaj uspešno izvotlili), verjetno v tistem upanju, da bo mogoče usodo države, ki jo je vodil, ob pravem trenutku vreči na tehtnico zavezniške zmage.

Ko je Pavlov prijatelj, britanski diplomat Terence Shone, prispel v jugoslovansko prestolnico kot prvi najboljši nadomestek za sira Anthonya Edena z namenom prepričati jugoslovanskega regenta, naj privoli v srečanje z britanskim zunanjim ministrom, se je mogel prepričati, v kolikšni meri so bile že izčrpane rezerve odpora, zaradi katerih je Beograd dotlej kljuboval pritiskom Berlina. Potem ko je jugoslovanskega regenta po neuspehu vseh drugih metod prepričevanja poskušal spreobrniti še s citiranjem iz Pavlovega pisma Korinčanom, dvom apostolovega soimenjaka glede možnosti ponovnega “vstajenja od mrtvih” niso bili nič manjši (Wheeler 1980, 47–48). Toda navzlic temu neuspehu je Shone, ki je v Beogradu ostal vse do 27. marca 1941, predsedniku vlade Dragiši Cvetkoviću na prošnjo, naj razume težavnost jugoslovanske vojaške in politične pozicije, s precejšnjo empatijo zagotovil, da lahko v njem vidi prihodnjo “zvesto pričo namenov jugoslovanske vlade, obvarovati svoj narod pred katastrofalno vojno, da bi se zatem, v ugodnejšem trenutku, vanjo vključila na strani zaveznikov” (Shone v Breccia 1978, 538).

Finalni zastor, omenjen v Mussolinijevem predlogu Stakiću, je padel 25. marca 1941, torej natanko na peto obletnico podpisa velikonočnega, italijansko-jugoslovanskega pakta v Beogradu. Simboličnost dogodka je podčrtal tudi *genius loci*. Jugoslovanski pristop k Trojnemu paktu je bil podpisan v dunajskem Belvederu, v baročni palači habsburškega zavojevalca Beograda, princa Evgena Savojskega.

Dva dni zatem je skupina letalskih oficirjev v Beogradu sprožila vojaški udar, ki je zapečatil Pavlovo regentstvo in narode jugoslovanske kraljevine pahnil v vojno. Vojaški udar ni bil naperjen le proti jugoslovanskemu pristopu k Trojnemu paktu (novi zunanji minister dr. Momčilo Ninčić je že v naslednjih dneh sporočil, da jugoslovanski podpis ostaja v veljavi), temveč predvsem proti sporazumu Cvetković-Maček, s katerim je bila leta 1939 vzpostavljena Banovina Hrvaška.

V Londonu so bili seveda prepričani, da so se finančna sredstva, namenjena Gavrilovičevi *Zemljoradniški stranki*, obrestovala, Uprava za posebne operacije (v nadaljevanju SOE) pa izvrstno opravila svoje delo. "Kakšen dan!" je 27. marca 1941 v dnevnik zapisal Hugh Dalton, direktor SOE. "Tekom dneva prihajajo nove podrobnosti in vse bolj jasno postaja, da so se naši fantje dobro odrezali / ... /. Denar, ki smo ga porabili za Srbsko kmečko stranko in druge opozicijske stranke, se je zelo izplačal" (Dalton & Pimlott 1986, 176).

"Kakšen padec!" se je istega dne na Pavlovo odstranitev nasprotno nekoliko manj entuziastično odzval osebni tajnik R. A. B. Butlerja, sir Henry "Chips" Channon:

Bojim se slehernega brezzičnega sporočila, ki bi mi sporočil, da je bil Pavel zaklan v skladu s staro balkansko navado; vsaj kar se mene tiče, je vseh mojih jugoslovanskih užitkov konec; nič več Bleda, Brda in Beograda, nič več palač in pompa, nič več Regenta, ki ga morda nikoli več ne bom videl (Channon & Rhodes James 1970, 263).

Podobno kot "Chips" Channon je tudi Terence Shone (v Biber 1976, 24) v daljšem memorandumu, ki ga je sestavil dan po puču, obžaloval Pavlov padec. Toda razlogi za njegovo obžalovanje so bili bolj načelne in manj zasebne narave. Z neprikrito simpatijo do jugoslovanskega regenta je ugotovil, da z odhodom "našega prijatelja" ni "odstranjena le roka, ki je šest let vodila jugoslovansko zunanjo politiko", temveč je izgubljen tudi "vse do nedavnega najbolj dragocen vir informacij" in "najboljši medij za izvajanje našega vpliva na jugoslovansko politiko, ki smo ga imeli od časov kralja Aleksandra" (ibid.). Ni verjetno, je nadaljeval Shone (ibid.), "da v tej deželi obstoja še kakšna druga osebnost s tako širokim znanjem, inteligenco in sposobnostjo našega prijatelja za nadzor nad jugoslovansko politiko; če je kakšna na pomolu, se še ni pojavila na prizorišču."

29. marca 1941 je slovaški odpravnik poslov v Beogradu obiskal nemškega poslanika Viktorja von Heerena in mu opisal vtise, ki so ga navdajali med ustoličenjem mladega kralja Petra v beograjski Saborni cerkvi. To, kar je videl, je bila pravzaprav le še manifestacija srbskega duha, ki nima več nikakršne zveze z razpoloženjem v državi (Boban 1974, 429–430). Von Heeren se je z njim strinjal in mu odgovoril, da je Jugoslavija v zgodovinskih trenutkih v resnici prenehala biti

Jugoslavija in se umaknila na svojo ozko srbsko platformo, s tem da vsiljuje svojo mentaliteto in odločitve celotni Jugoslaviji. Jugoslavija bo bodisi doumela svoje južnoslovanske dolžnosti v evropskem prostoru ali pa jih ne bo, s čimer bo izrekla smrtno obsodbo celi državi in sama sebe omejila – potem, ko se je že idejno izolirala – tudi teritorialno, na teritorij Srbije, je Slovaku dejal nemški diplomat (ibid.). Odpravnik poslov se je od poslanika Velikonemškega rajha poslovil z jasnim občutkom, da nad jugoslovansko državo “lebdi angel smrti”. Od nje same je odvisno, je zapisal v poročilu Bratislavi, ali jo bo “obeležil s svojo prisotnostjo ali pa bo po izpolnitvi pogojev, ki bodo zelo strogi, angel smrti Jugoslavijo obšel” (Boban 1974, 430).

V času ko je to pisal, je v Berlinu odločitev že padla. Adolf Hitler je namreč 27. marca 1941 ukazal, da je treba Grčijo zasesti, Jugoslavijo pa brez odloga vojaško in kot državno entiteto uničiti. Smrtni udarec ji mora biti zadan z neusmiljeno ostrino in hitro, kot bi “udarila strela”.

Napad se je začel 6. aprila 1941, po nekakšnem nenavadnem naključju prav na dan, ko je britanska vojska osvojila Adis Abebo. Ravno tistega dne, ko se je klavirno končalo poglavje italijanske kolonialne zgodovine v Afriki, je bilo nenadoma konec tudi Mussolinijeve paralelne vojne na Balkanu. In medtem ko je nemški *Wehrmacht* v zadnjem klasičnem *Blitzu* pred velikim napadom na Sovjetsko zvezo reševala Mussolinijeve divizije v Grčiji, si je savojska kraljevina v vojni, ki se je zanj že spremenila v subalterni – torej v celoti podrejeno nemškemu strateškemu vodstvu – poskušala za vsako ceno zagotoviti ustrezen del plena v Jugoslaviji. Zdaj je bil zastavek rimske diplomacije v nasprotnem sorazmerju z lastno vojaško šibkostjo; šlo je za “dediščino stare Avstrije” na Jadranu, v obsegu, ki ga Italiji leta 1915 ni priznal niti Londonski pakt.¹⁸

25. aprila 1941 je neorenesančna palača nekdanje Dravske banovine v Ljubljani, zasedena s strani Italijanov in spremenjena v nekakšno glavno mesto novoustanovljene, Kraljevini Italiji priključene “Ljubljanske province” (*Provincia di Lubiana*), postala prizorišče prizora, ki ga je pozneje v spominskem pričevanju v skoraj dantejevski maniri opisal nekdanji ustaški diplomat, Splitčan dr. Edo Bulat. Člani državne delegacije Neodvisne države Hrvaške (NDH) so se tega dne mimo dveh ženskih kipov dunajskega kiparja Josipa Beyerja, simboloma Moči (*Potestas*) in Zakona (*Lex*), povzpeli po slovesnem stopnišču, kjer jih je pričakal “krivonogi”, v črno uniformirani Italijan in jim na široko odprl vrata v glavno dvorano.

Pred nami se razpre prizor, ki ga zagotovo ni nihče predvideval, niti ga ni bil zmožen predvideti. Potomstvo bi si ga moralo zapomniti kot opozorilo na nevarnost in smrt.

Dvorana je velika, zelo visoka. Prvo, kar nam je padlo v oči, je bil ogromen zemljevid, obešen visoko nasproti nam, ki smo vstopali. Karta je predstavljala prihodnjo Hrvaško. Čeprav fizična, so bile na njej z rdečo barvo označene meje hrvaške države. Kot dober geograf še iz najzgodnejše mladosti, sem takoj opazil, do kam segajo. Tik od Karlovca na jug, zatem pa v ravni črti do Mostarja in v blagem zavoju na severozahodni kot Črne gore. Čuden torzo, ki mu manjka vse od trebuha navzgor. Zdelo se mi je, da me bo bolečina premagala. Celo polovico Hrvaške z Dalmacijo nameravajo odtrgati od hrvaške države! Ničesar od Dalmacije in našega morja ne bi pripadlo Hrvaški. Pa tudi same meje Hrvaške bi bile tako oddaljene od Dalmacije! Komaj se mi je uspelo pobrati od tega udarca (Bulat v Krizman 1978, 459).

Tudi na primeru britanskih ozemeljskih jamstev Jugoslaviji se je torej v veliki meri uresničil *dictum*, po katerem se vse v zgodovini ponovi dvakrat; prvič kot tragedija, drugič kot farsa. Toda tokrat je bilo zaporedje obrnjeno. Z odločno vojno akcijo, sproženo ob pravem času, bi bilo mogoče fašistično agresijo zaustaviti že na začetku, ekspanzionizem italijanske zunanje politike, izražen v Mussolinijevem geslu "ekspandirati ali eksplodirati" (*Espandersi o esplodere*), pa temeljito pristriči z obsežnimi teritorialnimi redistribucijami v korist italijanskih sosed v Sredozemlju. Fašistični "ozemeljski avanturizem" (*imperialismo straccione*) najmanjše in najrevnejše med velikimi silami bi bil tako z razmeroma majhnimi žrtvami zaustavljen, še preden bi se lahko razmahnil in dobil nevarne dimenzije. Toda namesto da bi vodilni liberalni demokraciji zahoda, torej Francija in Velika Britanija, izkoristili to priložnost takrat, ko sta še imeli moč za kaj takšnega, sta v sankcijski krizi sredi tridesetih let pokazali le vsega obžalovanja vredno nemoč in neodločnost. Cena, ki sta jo morala plačati za to, je bila nesorazmerno velika. Razmerje sil v Evropi se je v naslednjih letih hitro prevesilo v njuno škodo, fašistična konstelacija, ki bi ji bilo mogoče očitati vse razen zanemarjanja dejavnika moči, pa je konec tridesetih let izkoristila britansko-francosko politiko "popuščanja" (*appeasment*), radikalno preobrnila evropsko ravnotežje moči in v skoraj dveletni interesni koaliciji s Stalinovo Sovjetsko zvezo v začetku štiridesetih let skoraj zagospodovala evropskemu kontinentu.

Leta 1935–36 si je britanski poslanik sir Ronald Hugh Campbell v pripravi na uvedbo vojnih sankcij proti fašistični Italiji prizadeval dobiti jugoslovanski pristanek na oblikovanje skupne vojaške fronte z Veliko Britanijo, Grčijo in s Turčijo. Jugoslovanski generalštab je tedaj na strani aktivne bilance v primeru zmage na strani Velike Britanije in Francije predvidel tudi možnost pridobitve Istre, Gorice, otokov ob dalmatinski obali in Zadra, oziroma celotnega slovenskega in hrvaškega ozemlja, ki je po prvi svetovni vojni skladno s tajnim Londonskim paktom in poznejšo Rapalsko pogodbo ostalo pod Italijo. Kmalu po sklenitvi mediteranskih sporazumov so dejansko začele krožiti govorice, zabeležene tudi v osebnih noticah dr. Anteja Trumbića, da je Velika Britanija tovrstno zagotovilo Jugoslaviji za primer vojne že tudi podala.

Poskus, uresničiti jugoslovansko-grško-turško kombinacijo s pomočjo ozemeljske obljube Jugoslaviji, se je ponovil spomladi leta 1941, le da je tokrat ta naloga pripadla soimenjaku Ronaldu Ianu Campbellu. Da bi bila farsično-tragična simetrija popolna, je sir Ronald Ian Campbell sira Ronalda Hughu Campbella, ki je odšel za britanskega poslanika v Pariz in tam ostal vse do francoskega zloma junija 1940, zamenjal že kmalu po vstopu Velike Britanije v vojno, 13. decembra 1939. Tudi tokrat si je torej britanski poslanik v Beogradu prizadeval dobiti jugoslovanski pristanek na oblikovanje balkanske diplomatske in vojaške fronte skupaj z Veliko Britanijo, Grčijo in s Turčijo. Da bi Jugoslaviji olajšal odločitev, je Ronald Ian Campbell jugoslovanskemu regentu Pavlu Š. marca 1941 skladno z avtorizacijo zunanjega ministra, sira Anthonya Edena, dejansko podal ozemeljsko ponudbo vlade Njegovega Veličanstva, ki je v veliki meri, čeprav verjetno ne v celoti, ustrezala ozemeljskim aspiracijam, navedenim v študiji jugoslovanskega generalštaba iz konca leta 1935.¹⁹ Toda ta "vaba" je v celoti zgrešila svoj zaželeni učinek. Ponujena je bila vojaško in politično demoraliziranemu vodstvu z vseh strani vojaško obkoljene države, ki ni mogla računati na nikakršno učinkovito pomoč svojih zaveznikov.²⁰

Sredi tridesetih let bi mogla Kraljevina Jugoslavija v povezavi z Grčijo in s Turčijo v primeru vstopa v vojno na strani Velike Britanije in Francije računati ne le na zanesljivo zmago zahodnih liberalnih demokracij, ampak tudi na ozemeljsko zaokrožitev proti zahodu in to – kot je leta 1939 ugotavljal E. H. Carr – že po sami logiki vojnih operacij proti Italiji; torej celo brez domnevne obljube, omenjene v osebnih zapiskih dr. Anteja Trumbića. Toda pogajalska moč Velike Britanije v letu 1941 ni bila več pogajalska moč iste države iz leta 1935, podprta z realno težo zavezništva s Francijo. Kontraktualna moč Londona, nad katerim je potekala zračna bitka, prav tako ni bila več pogajalska moč Londona iz časa pred nemško ofenzivo na zahodu, ko je Velika Britanija v očeh turškega predsednika Ismet İnönüja še vedno veljala za "najmočnejšo zavarovalniško firmo" na celotnem zemeljskem globusu (Gorodetsky 1999, 15). Po letu 1936, ko bi po besedah admirala Andrewa Cunninghama (v Marder 1970, 1340–1341) lahko zgolj britanska kraljeva mornarica z blokado Sueškega prekopa spremenila "potek celotne nadaljnje svetovne zgodovine", se je ravnotežje sil v Evropi hitro prevesilo v korist osi Rim–Berlin, začetna premoč demokratičnih držav pa enako naglo skopnela. *Post tot discrimina rerum* se je namreč na koncu na najbolj fatalen način uresničila Purićeva že navedena, v Ženevi izrečena napoved Edenu, da bo namreč politika popustljivosti in neodločnosti v razmerju do fašističnih diktatorjev posledično pripeljala do tega, da bo Velika Britanija izgubila Francijo, Francija Veliko Britanijo, "vsi preostali pa bomo morali izbirati med Berlinom in Rimom, če ne celo Moskvjo" (Purić v Hoptner 1972, 87).

Ko je torej Velika Britanija spomladi leta 1941 Kraljevini Jugoslaviji dejansko podala ozemeljsko ponudbo, da bi ji olajšala kombinacijo z Grčijo in s Turčijo, se je že tudi sama borila za svoj goli obstoj. Knez Pavle bi v prvih mesecih leta 1941 potreboval predvsem zagotovilo učinkovite britanske vojne pomoči, toda te mu Velika Britanija niti pri najboljši volji ni mogla ponuditi. Če ni hotel zakriviti uničenja lastne države, jugoslovanski regent preprosto ni mogel pristati na tovrstno ponudbo.

Je torej britanska ozemeljska ponudba zapadla, še preden bi lahko začela veljati? Dne 27. decembra 1941, na dan, ko je jugoslovanska vlada britanskemu zunanjemu ministrstvu predala prvi uradni memorandum, povezan z vprašanjem meja, je bil dr. Milan Grol s svojim intimnim "sovražnikom", dr. Milanom Gavrilovićem, pri zunanjem ministru, dr. Momčilu Ninčiču. Vpričo Grola je Gavrilović vprašal Ninčiča, zakaj 27. marca 1941 od Britancev ni zahteval obljube za Trst in Istro, in zatrdil, da je on sam takšno obljubo zahteval in dobil v času predhodne vlade (Grol 1990, 78). Da Grol tej trditvi ni bil pripravljen verjeti, je prišlo zelo jasno do izraza v celi vrsti vprašanj, ki jih je vpričo dr. Kreka konec januarja 1941 zastavil dr. Milanu Gavriloviću. Sledila so znova večkrat ponovljeni Gavrilovićeve pritožbi, da je Ninčičevo nepristajanje na sestanek z Edenom po 27. marcu 1941 zakrivilo "slab položaj pri Angležih" in "zamujeno priložnost, da bi od Angležev dobili garancijo za Istro" (ibid.). "Torej vi mislite", je Gavriloviću 26. januarja 1942 ugovarjal dr. Milan Grol,

da bi nam Angleži – ki nam, ko smo bili v Jeruzalemu, niso hoteli v Churchillovem govoru garantirati niti integritete – v Beogradu mesec dni prej garantirali tudi Istro? / ... / Kaj je več veljalo na tehtnici, ta njihova zamujena podpisana menica ali stotisoči naših žrtev? (Grol 1990, 104).

"Tako ni prišlo do angleške obveze in mi se borimo", je tik pred koncem leta 1941, ko je 10. decembra v Londonu tudi sam osebno iz Gavrilovićeveh ust slišal za pobudo, podano siru Staffordu Crippsu, resignirano lamentiral slovenski politik, monsignor Franc Gabrovšek.²¹ Toda, ali je bilo z vojaškim porazom v aprilski vojni in teritorialnim razkosanjem Jugoslavije res vse izgubljeno, kot so z omembo "zapadle menice" očitno menili tudi nekateri drugi člani londonske vlade? Ali ni Kraljevina Jugoslavija po izvršenem državnem udaru dne 27. marca 1941 in hitrem vojaškem uničenju v aprilu, s svojim lastnim žrtvovanjem *in articulo mortis* izpolnila najpomembnejši pogoj, predviden za aktiviranje britanske ozemeljske garancije? Tako rekoč vsi dokumenti, s katerimi se je britanska stran pozneje odzvala na ustrezne jugoslovanske diplomatske korake v tej zvezi, so namreč potrjevali obstoj in veljavnost tovrstne ozemeljske obveze, vendar s pomembno domnevo, da jugoslovanska vlada verjetno ne razpolaga z uradnim zapisnikom o podani izjavi.²²

Ko je Michael L. Rose konec leta 1942 v zvezi s pobudo predstavnika SOE Pearsona, da bi bilo morda dobro, če bi britanska vlada Slovincem podala kako javno izjavo glede meja, da bi s tem spodbudila njihov odpor, rekapituliral dotlej podvzete korake v tej zvezi, je posebej omenil v marcu 1941 dano pooblastilo britanskemu poslaniku v Beogradu, Ronaldu Ianu Campbellu, da lahko vlado regenta Pavla obvesti o britanski pripravljenosti, podpreti jugoslovanske zahteve gleda revizije meje "v Istri" na mirovni konferenci in zatem ponovno, po državnem puču 27. marca 1941 podano avtorizacijo poslaniku Campbellu, da lahko zagotovilo ponovi tudi novi, Simovičevi vladi. Rose je v tej zvezi ugotovil, da ni jasno, ali je Campbell to storil, toda poleti 1941, ko se je vrnil v London, je na vprašanje, ali je zagotovilo podal, sam odgovoril pozitivno. Zanimiva je bila Roseova domneva v tej zvezi: "Toda jugoslovanska vlada je morda izgubila zapisnik o tej izjavi, narejen tik preden so Nemci okupirali deželo" (TNA-FO 371/33471/R 6539).

Že kmalu po prihodu jugoslovanske kraljevske vlade v London je te vrste razlago potrdil tudi pomočnik jugoslovanskega zunanjega ministra, dr. Ilija Jukić:

Kar se tiče angleških obljub v pogledu naših upravičenih ozemeljskih aspiracij za primer, da stopimo v vojno kot del balkanske defenzivne fronte ali brez tega, toda zaradi nemško-italijanske akcije na Balkanu, sem dobil obvestilo s strani g. Dewa tako v Ilidji ²³ kot tukaj v Londonu, da te obljube obstajajo in da so bile sporočene g. Cvetkoviću in ponovljene pozneje tudi gen. g. Simoviću, preds. Kr. Vlade (AS 1931, 7645).

Toda k temu je tudi značilno dodal: "O tem v Bgd, v našem Min. za Zun. zadeve, nisem videl nobenega dokumenta. V tej angleški obljubi je bilo po besedah g. Dewa rečeno, da bodo naše upravičene zahteve 'vzete v ugodno obravnavo', ko se bo delal mir" (ibid.).

96 Notes

¹ Maja 1935 je Mussolini maršalu De Bonu sporočil, da namerava s svojim kurzom nadaljevati "tudi, če to pomeni prelom z Anglijo, celo v primeru ekstremne hipoteze, vojne z Anglijo" (Bosworth 2002, 301).

² Jugoslovanska vlada je dne 12. decembra 1935 takšno stališče potrdila tudi pismeno (Avramovski 1986, 340).

³ Šele 12. decembra 1935 je bil minister vojske in mornarice seznanjen tudi s konkretnim vprašanjem britanskega poslanika, ali lahko britanska vlada v primeru italijanskega napada na britansko floto v Sredozemlju "z gotovostjo računa na uporabo jugoslovanskih pristanišč, dokov in olajšav, kot tudi na sodelovanje jugoslovanskih sil z namenom odpora italijanskemu napadu" (Avramovski 1964, 22).

⁴ Italijanski generalštab je v obdobju 1935–36 v primeru italijansko-britanskega konflikta računal s kratkim potekom vojne in popolnim italijanskim porazom (Petersen 1973, 488). Toda pozneje, v letu 1936, se je ta realistična skromnost prevesila v svojevrstno megalomanijo. Še v oktobru 1936 se je v vojaškem vodstvu fašistične Italije govorilo o "razbojniški vojni" (*guerra brigantesca*) proti "zamaščenim" in pacifističnim zahodnim demokracijam (Knox 2001, 86–87).

⁵ "Na splošno bi bilo treba našo politično ravnanje uskladiti tako, da bi se čim pozneje angažirali, če bi bilo to nujno, kajti za vojne priprave potrebujemo najmanj 3–4 mesece" (Avramovski 1964, 28).

⁶ Če se je zdela vojna jeseni leta 1935 dovolj blizu, da je švicarski veleposlanik v Rimu, Georges Wagnière (1945, 249), 17. oktobra 1935 obvestil Bern o stanju skrajne napetosti in poudaril, da naj bi bili v Rimu celo najbolj trezni ljudje prepričani, da spopada z britanskim imperijem ni več mogoče odvrniti, je natanko po enem letu, 17. oktobra 1936, Milan Antić, jugoslovanski minister Dvora in najožji politični svetovalec regenta Pavla, registriral vest, ki je nakazovala možnost, da neposredna vojna nevarnost še ni povsem mimo (Hoptner 1972, 90). Profesor Robert William Seton-Watson, ugledni britanski ekspert za Srednjo in Jugovzhodno Evropo, je namreč po sedmih letih znova obiskal Jugoslavijo in opozicijskemu politiku Miši Trifunoviću ob tej priložnosti zaupno dejal, da namerava Velika Britanija v kratkem vojaško obračunati z Italijo. V ta namen naj bi London že sklenil sporazum s Parizom, za svojo kombinacijo pa bi hotel pridobiti še Berlin. Načrt naj bi bil s francosko in z nemško pomočjo uresničen v šestih mesecih, Velika Britanija pa bi za njegovo uresničitev potrebovala tudi Jugoslavijo. Seton-Watson, ki je na Brdu pri Kranju obiskal kneza Pavla in govoril s Stojadinovićem, Korošcem in z Mačkom, ob tem ni pozabil omeniti, da na obisk prihaja tako rekoč v funkciji službenega predstavnika britanskega zunanjega ministrstva (Hoptner 1972, 90). O osnovnem namenu Seton-Watsonovega obiska v Jugoslaviji cf. Sundhausen (1982, 91–92).

⁷ Med temi razlogi je bilo vsekakor najpomembnejše vprašanje sklenitve hrvaško-srbskega sporazuma (Pirjevec 1990, 207). V nevarnih zunanjepolitičnih preizkušnjah, pred katerimi se je konec tridesetih let znašla z revizionističnimi sosedi obdana heterogena in heteroklitna jugoslovanska kraljevina, je regent Pavle prvo nalogo videl v premostitvi in izgladitvi njenega najhujšega notranjepolitičnega nasprotja; in v resnici je bil Sporazum o ustanovitvi Banovine Hrvaške sklenjen tik pred izbruhom druge svetovne vojne.

⁸ Nekaj dni zatem je tudi ameriški veleposlanik v Londonu Joseph P. Kennedy sporočil predsedniku Rooseveltu, da mu je britanski ambasador v Rimu, sir Percy L. Loraine, izjavil, da Velika Britanija ne bo napadla ali blokirala Italije v primeru italijanskega napada na Jugoslavijo (Breccia 1978, 253).

⁹ Po Hoptnerjevem mnenju (1972, 217) Pavel, nasprotno, ni imel nobene izbire več. Pavel ni mogel sprejeti Mussolinijeve ponudbe, ker bi novi italijansko-jugoslovanski pakt Italijanom samo olajšal osvojitve Grčije: "Sedaj Jugoslavija ni bila več soočena z enostavno alternativo: ali skleniti novi sporazum z Italijo ali podpisati Trojni pakt. Zdaj je bilo jasno, da bo novi sporazum z Italijo pomenil tudi dvig zastora za sam Trojni pakt. Ni bilo več veliko možnosti, da Jugoslavija obdrži svoj priljubljeni položaj nevtralc, in tudi ne, da se pogodi z manjšim velikanom, razen če bi sprejela tako odvratne pogoje, kot je izmenjava prebivalstva ali obljuba Soluna po osvojitvi Grčije s strani Italije. Igranje na karto Rima proti Berlinu ni bilo več mogoče. Hitler je sedaj držal v rokah vse adute. Teden dni po Stakičevi vrnitvi domov je Mussolini ukazal svojemu ambasadorju v Beogradu, naj prekine razgovore z Jugoslovani in bojišče prepusti Nemcem" (ibid.).

¹⁰ V tej zvezi prim. Konstantinovičev dnevniški zapis (1998, 271–273) o razgovoru s knezom Pavlom z dne 15. februarja 1941.

¹¹ Glede na to, da so z britanskimi agenti v Jugoslaviji že vse od jeseni leta 1939 tesno sodelovali pripadniki t.i. "Čokove organizacije" – to poimenovanje za TIGR je bilo uveljavljeno v britanskih dokumentih – bi bilo seveda zanimivo raziskati, v kolikšni meri bi na Gavrilovičev predlog posredno ali neposredno vplivali tudi predhodni poskusi I. M. Čoka in sodelavcev, v stiku s pripadniki britanske obveščevalne službe doseči obvezujočo britansko izjavo glede prihodnosti slovenskih in hrvaških ozemelj pod Italijo. Tako je na primer Čok v pismu "ministru Kraljevine Jugoslavije" v Moskvi, Milanu Gavriloviću, datiranjem v Ankari s 15. aprilom 1941, zapisal, da je njegova organizacija "Angležem naredila velike usluge na terenu" (PAIR/4; dr. Gorazdu Bajcu, ki je arhiv uredil, se zahvaljujem, ker mi je ljubeznivo posredoval ta dokument). To sodelovanje še vedno traja "in obstaja namera, da naše organizacije tudi pod nemško okupacijo izvedejo v okupirani Jugoslaviji pomembne naloge. Ob samem začetku smo izjavili in stalno izjavljamo Angležem, da je edina nagrada, ki jo pričakujemo in zahtevamo za svoje delo, naslednje: po zmagi mora Julijska Krajina (kot tudi Koroška) do etnografske meje z Latini (in z Germani) pripasti Jugoslaviji in tvoriti z njo eno državno celoto. V tej zvezi hočemo z njihove strani doseči tudi formalno obvezo in smo že stopili v pogajanja z njimi" (ibid.). Glede uspeha oziroma neuspeha teh prizadevanj gl. Kristen (2002, 78–80), Kristen (2006, 206–228). Vsekakor je značilno, da se je Čok na Gavriloviča v istem pismu obrnil kot na "starega znanca in prijatelja", ki je med srbskimi politiki vedno kazal "največ razumevanja, interesa in ljubezni za Istro in za našo borbo" (ibid.). V tej zvezi morda velja omeniti zanimivo podrobnost: ko se je po padcu Pariza in nemškem zajetju francoskih arhivov začel intenziven lov na pripadnike TIGR-a, se je Alojz Knez, sredi avgusta 1940 v poročilu italijanske obveščevalne službe notranjemu ministrstvu posebej označen kot član "Čokove organizacije" (Ferenc 1977, 125), zatekel z Jesenic v Beograd in se tam nekaj časa skrival v hiši dr. Milana Gavriloviča (Ferenc 1977, 260).

¹² "Na sceni se je pojavil veliki Arnold Toynbee, takrat načelnik Foreign Research and Press Service. Bil je velik zagovornik svetovne vlade in je imel Attleeya na svoji strani, da ne govorim o Staffordu Crippsu" (Jebb 1972, 119–120).

¹³ Seton-Watsonovo nasprotovanje odločitvi za Toynbeejev FRPS je morda imelo kaj opraviti tudi z njegovim "odpadniškim" statusom v tej ustanovi. 30. julija 1940 je bil sir Robert Bruce Lockhart priča prelomnemu trenutku, ki je pomenil tudi profesorjev sloves od Chatham House. V tej "hiši", v kateri so čez pol leta izdelali memorandum o upravičenosti jugoslovanskih zahtev po reviziji meje z Italijo, je pod vodstvom R. W. Seton-Watsona prav tega dne izbruhnil svojevrsten upor. "Uporniki" so zahtevali združitev s PID, dostop do telegramov britanskega zunanjega ministrstva, brez katerih ni mogoče izdelovati političnih memorandumov, in konec politike nekooperiranja s *Political Intelligence Department* (Lockhart & Young 1980, 71).

¹⁴ Izvirno besedilo memoranduma je bilo v celoti v angleškem jeziku objavljeno že v dokumentarni prilogi k pionirski razpravi dr. Dragovana Šepića *Velika Britanija i pitanje revizije jugoslavensko-*

talijanske granice 1941 (Šepić 1976).

¹⁵ Britanski zgodovinar in zagovornik jugoslovanskega Trsta, J. P. Taylor (1983, 153) je sicer verjetno malo pretiraval, ko se je o pomenu Chatham House v svojih spominih izrazil z neskritim podcenjevanjem: "Dvomim, da so v zunanjem ministrstvu sploh kdaj prebrali enega samega izmed obsežnih poročil, ki jih je Chatham House producirala. To seveda ni preprečilo, da ne bi na velik strošek davkoplačevalcev obstajala še naprej, vse do konca vojne."

¹⁶ Mark Wheeler (1980, 32–33) omenja ta datum kot dan "nenadne odločitve" Vojnega kabineta, da pooblasti Edena, ki je takrat z generalom Dillom potoval po Bližnjem vzhodu, da lahko ponudi Jugoslovanom rektifikacijo meje z Italijo v slehernem pogovoru, "ki bi ga lahko imel z njimi". Toda istočasno Wheeler (ibid.) navaja tudi 3. marca 1941 kot dan avtorizacije zunanjemu ministru, po kateri lahko Jugoslovanom ponudi perspektivo ozemeljske revizije, da bi jih na ta način pripravil na prehod na britansko stran: "To je bil torej kontekst, v katerem so Britanci formulirali ponudbo ozemlja Jugoslovanom: ozemlje naj služi kot bodoča kompenzacija za takojšen vstop v vojno zoper Nemčijo." V literaturi je mogoče običajno naleteti bodisi na en, bodisi na drug datum, navaja pa se tudi 2. marec 1941 kot datum Edenove avtorizacije. Le italijanski zgodovinar Alfredo Breccia (1978, 493) je izrecno opozoril, da je bila ta vladna odločitev o avtorizaciji sprejeta na njeni seji "27. februarja in ne 3. marca 1941 kot piše WOODWARD".

¹⁷ Bliss-Lane je 30. marca 1941 sporočil v Washington, da je Hitler sam knezu Pavlu dejal, naj Jugoslavija v lastnem interesu podpiše pristop k Trojnemu paktu, kajti že v juniju ali juliju bo napadel Rusijo. Ameriški poslanik je za to izvedel iz zanesljivega vira, ki bi mogel biti isti kot za britansko poslaništvo (FRUS 1941 B, 937).

¹⁸ O italijanskih načrtih v tej zvezi dokaj koncizno Burgwyn (2009, 35–61).

¹⁹ 22. marca 1941 je britanski zunanji minister sir Anthony Eden sira Ronalda Iana Campbella znova avtoriziral, da lahko jugoslovanskemu vojaškemu vodstvu sporoči, da bo imela Jugoslavija, če se pridruži Veliki Britaniji v vojni, na razpolago britansko vojaško pomoč v največji možni meri in udeležbo pri skupnem bazenu oskrbe in "da bomo zagovarjali" jugoslovansko zahtevo po Istri na mirovni konferenci (TNA-FO 371/30253/R 2872).

²⁰ 16. marca 1941 je jugoslovanski premier Dragiša Cvetković Campbellu sicer samozavestno dejal, da bo v primeru, če bodo Nemci postavili kakšno nemogočo zahtevo, uprizoril obmejni incident v Istri, kjer so Italijani zbirali čete in kjer so bila hrvaška in slovenska čustva neposredno prizadeta. Toda sodelovanju z Nemčijo naklonjeni zunanji minister Cincar-Marković je istega dne britanskemu poslaniku izjavil, da jugoslovanski generali nikakor ne bi hoteli vstopiti v vojno (Wheeler 1980, 257).

²¹ Gabrovšek se je namreč udeležil seje vlade v Londonu, na kateri je dr. Milan Gavrilović prvič poročal vladi o svoji domnevno neuspešni akciji v Moskvi. Po Gavrilovičevem predlogu, podanem siru Staffordu Crippsu, naj bi se – tako Franc Gabrovšek neposredno po referatu dr. Milana Gavrilovića – "Anglija obvezala, da Jugoslav.(iji) da vse, kar so njene teritorialne zahteve – torej Gorica, Trst, Reka itd. – ta pa gre z Anglijo čez drn in strn. Tri dni po tej sugestiji je že Eden stavil tak predlog, pa ni dobil odgovora." (Dokument last dr. Janeza A. Arnež. Dr. Arnežu se zahvaljujem, ker mi je dopustil vpogled v Gabrovškove dokumente). Predlog naj bi zavrnili dr. Aleksander Cincar-Marković, Dragiša Cvetković in – kot pripominja dr. J. A. Arnež – "morda tudi knez Pavle, ne da bi se posvetovali s preostalimi člani vlade ali jih vsaj obvestili o predlogu" (Arnež 2002, 290; Arnež 1997, 36–37).

²² Obširneje o problematiki britanskih ozemeljskih jamstev Kraljevini Jugoslaviji Kristen (2001, 260–300).

²³ Arminius Roderick Dew je bil do aprila 1941 svetnik na britanskem poslaništvu v Beogradu. Glede njegove prve izjave Jukiću, izrečene v Ilidži pri Sarajevu, lahko domnevamo, da je morala biti podana v dneh med 11. in 13. aprilom 1941, ko se je jugoslovanska kraljevska vlada na begu pred Nemci zaustavila v Palah pri Sarajevu.

100 Viri in literatura

Arnež, J. A., 1997. *Gabrovškov dnevnik: Msgr Gabrovšek's diary 1941–1945*. Studia Slovenica, Ljubljana, Washington D.C..

Arnež, J. A., 2002. *SLS Slovenska ljudska stranka. Slovenian people's party 1941–1945*. Studia Slovenica, Ljubljana, Washington D.C..

Aron, R., 1983. *Memoires. Première partie: L'éducation politique (1905–1939)*. Julliard, Paris.

Avramovski, Ž., 1964. Pitanje učešća Jugoslavije u vojnim sankcijama protiv Italije za vreme italijanske agresije na Etiopiju (1935–1936). *Jugoslovenski istorijski časopis* 1, 13–36.

Avramovski, Ž., 1968. *Balkanske zemlje i velike sile 1935–1937: Od italijanske agresije na Etiopiju do jugoslovensko-italijanskog pakta*. Prosveta, Beograd.

Avramovski, Ž., 1986. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921–1938*. Vol. 2., 1931–1938. Arhiv Jugoslavije, Globus, Zagreb.

Barker, E., 1978. *Britanska politika na Balkanu u drugom svjetskom ratu*. Globus, Zagreb.

Biber, D., 1976. Knez Pavle v konfinaciji. *Časopis za suvremenu povijest* VIII/2–3, 19–46.

Boban, L., 1974. *Maček i politika HSS 1928–1941. Iz povijesti hrvatskog pitanja*. Vol. 2. Liber, Zagreb.

Bosworth, R. J. B., 2002. *Mussolini*. Arnold, London.

Burgwyn, J. H., 2009. *Imperij na Jadranu: Mussolinijevo osvajanje Italije 1941–1943*. Ciceron, Mengeš.

Brescia, A., 1978. *Jugoslavia 1939–1941. Diplomazia della neutralità*. Giuffrè Editore, Roma.

Carr, E. H., 1978. *The Twenty Years' Crisis 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*. Macmillan, London.

Channon, H. & Rhodes, J. R. (ur.), 1970. *Chips: The Diaries of Sir Henry Channon*. Penguin, Harmondsworth.

Churchill, W. S., 1966. *The Second World War: Vol. 3 – The Fall of France*. Cassell, London.

Colville, J., 1987. *Downing Street Diaries 1939–1955*. Vol. 2. Spectre, London.

Dalton, H. & Pimlott, B. (ur.), 1986. *The Second World War Diary of Hugh Dalton 1940–45*. Jonathan Cape, London.

De Risio, C., 1981. *Rat u ratu 1940–1943*. Centar za informacije i publicitet, Zagreb.

Engel, G. & Kotze, H. (ur.), 1974. *Heeresadjutant bei Hitler 1939–1943: Aufzeichnungen des Majors Engel*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart.

Ferenc, T., 1977. *Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940*. Založba Borec, Ljubljana.

Gathorne-Hardy, G. M., 1952. *A Short History of International Affairs 1920–1939*. Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, London, New York, Toronto.

Gorodetsky, G., 1999. *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia*. Yale University Press, New Haven, London.

Grol, M., 1990. *Londonski dnevnik 1941–1945*. Filip Višnjić, Beograd.

Hoptner, J. B., 1972. *Jugoslavija u krizi 1934–1941*. Otokar Keršovani, Rijeka.

Jebb, G., 1972. *The Memoirs of Lord Gladwyn*. Weidenfeld and Nicolson, London.

Jukić, I., 1965. *Pogledi na prošlost, sadašnjost i budućnost hrvatskog naroda*. Hrvatska politička knjižnica, München.

Jukić, I., 1974. *The Fall of Yugoslavia*. Harcourt, Brace Jovanovich, New York, London.

Kacin Wohinz, M., 1997. Ob “abesinski” vojni. *Prispevki za novejšo zgodovino* 37(2), 123–139.

102 Knoll, H., 1986. *Jugoslawien in Strategie und Politik der Alliierten 1940–1943*. Oldenbourg Verlag, München.

Konstantinović, M., 1998. *Politika sporazuma: Dnevničke beleške 1939–1941, Londonske beleške 1944–1945*. Mir, Novi Sad.

Knox, M., 2001. *Hitler's Italian Allies. Royal Armed Forces, Fascist Regime, and the War of 1940–1943*. Cambridge University Press, Cambridge.

Kristen, S., 2001. Trieste ali Trst? Britanska ozemeljska jamstva Kraljevini Jugoslaviji in njihov zapoznani in kontroverzni odmev v historiografiji in memoaristiki. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies* 38/39, 260–300.

Kristen, S., 2002. *Istrsko vprašanje: Iz zgodovine slovensko-hrvaške razmejitve v Istri*. Založba 2000, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.

Kristen, S., 2006. *Meje in misije: Dileme slovensko-hrvaške razmejitve v Istri v vojaškem, političnem, diplomatskem in obveščevalnem metazu II. svetovne vojne*. Založba 2000, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.

Krizman, B., 1978. *Ante Pavelić i ustaše*. Globus, Zagreb.

Lockhart, B. & Young, K. (ur.), 1980. *The Diaries of Sir Robert Bruce Lockhart: 1939–1965*. Vol. 2. Macmillan, London.

Marder, A., 1970. The Royal Navy and the Ethiopian Crisis of 1935–36. *American Historical Review* 75(5), 1327–1356.

Petersen, J., 1973. *Hitler – Mussolini: Die Entstehung der Achse Berlin-Rom 1933–1936*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

Pirjevec, J., 1990. La classe dirigente jugoslava ed i rapporti con l'Italia fascista alla fine degli anni Trenta. *Qualestoria* 1, 201–215.

Seton-Watson, R. W., 1938. *Britain and the Dictators: A Survey of Post-War British Policy*. Cambridge University Press, Cambridge.

Stojadinović, M., 1970. *Ni rat ni pakt: Jugoslavija između dva rata*. Otokar Keršovani, Rijeka.

Sundhaussen, H., 1982. *Die Geschichte Jugoslawiens 1918–1980*. Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz.

Šepić, D., 1976. Velika Britanija i pitanje revizije jugoslavensko-talijanske granice 1941. *Zgodovinski časopis* XXX(1–2), 47–77.

Tavčar, M., Pelikan, E. & Troha, N., 1997. *Korespondenca Virgila Ščeka 1918–1947*. Viri: 11. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana.

Taylor, A. J. P., 1983. *My Personal History*. Hamish Hamilton, London.

T. P., 1936. "Ako bi..." *Istra*, 1. 2. 1936, 1.

Van Creveld, M. L., 1973. *Hitler's Strategy 1940–1941: The Balkan Clue*. Cambridge Press, Cambridge.

Vinaver, V., 1985. *Jugoslavija i Francuska između dva rata: Da li je Jugoslavija bila francuski "satelit"*. Institut za savremenu istoriju, Beograd.

Wagnière, G., 1945. *Dieciocho años en Roma*. Turissa Ediciones, Barcelona.

West, R., 1967. *Black Lamb and Grey Falcon: The Record of a Journey through Yugoslavia in 1937*. Macmillan, London.

Wheeler, M. C., 1980. *Britain and the War for Yugoslavia 1940–1943*. East European Monographs. Boulder, Columbia University Press, New York.

Whittam, J. R., 1991. Drawing the Line: Britain and the Emergence of the Trieste Question, January 1941 – May 1945. *English Historical Review* 106(419), 314–370.

104 ARHIVSKI VIRI:

AS [Arhiv Republike Slovenije] 1931, RSNZ SRS, tehnična enota (t. e.) 580, 80–1 (Proces Nagode), 7639.

AS [Arhiv Republike Slovenije] 1931, RSNZ SRS, tehnična enota (t. e.) 580, 80–1, 7645.

FRUS [Foreign Relations of the United States] 1936 I.

FRUS [Foreign Relations of the United States] 1941 B, 937.

PAIR/4 – Privatni arhiv Ivana Rudolfa.

TNA – CAB [The National Archives – Cabinet Papers] 65/18.

TNA – FO [The National Archives – Foreign Office] 371/30205/R589/73/92.

TNA – FO [The National Archives – Foreign Office] 371/30240/8342 R-960.

TNA – FO [The National Archives – Foreign Office] 371/30253/R 2872.

TNA – FO [The National Archives – Foreign Office] 371/33471/ R 6539.

About the Contributors / O avtorjih

Colin H. Williams

Colin H. Williams is Research Professor in the School of Welsh, Cardiff University, UK. His scholarly interests are Sociolinguistics and Language Policy in Multicultural Societies, Ethnic and Minority Relations and Political Geography. He has held visiting appointments at the Pennsylvania State University, (1982–83), University of Lund, (1982 and 1988), MHSO Toronto (1993), Oxford University (2001–2002), Ottawa University (2009–2010) and Oxford University (2010). Currently he serves as Chair of the Steering Committee of the ESRC/HEFCW Centre for Bilingualism, University of Bangor (since 2007), a Member of Scientific Steering Committee of Lingua Mon, Barcelona (since 2006) and of *Euskaltzaindia*, Royal Academy of the Basque Language (since 2006).

Colin H. Williams je redni profesor v School of Welsh na Univerzi Cardiff v Angliji. Njegova znanstvenoraziskovalna področja zajemajo sociolingvistiko, jezikovno politiko v multikulturnih družbah, etnične oziroma manjšinske odnose in politično geografijo. Kot gostujoči profesor je predaval na Pennsylvania State University (1982–83), na univerzi v Lundu (1982 in 1988), na MHSO Toronto (1993), na univerzi v Oxfordu (2001–2002, 2010) in na univerzi v Ottawi (2009–2010). Trenutno je predsednik upravnega odbora ESRC/HEFCW Centra za dvojezičnost univerze v Bangorju (od 2007), član upravnega odbora organizacije Lingua Mon v Barceloni (od 2006) in Euskaltzaindie na Kraljevi akademiji za baskovski jezik (od 2006).

Susanna Pertot

Susanna Pertot was born in Trieste/Trst (Italy). She graduated from the University of Trieste and completed her MA and PhD in Psychology at the University of Ljubljana. She is a clinical and research psychologist. She was employed previously at IRRSAE-FVG, the regional pedagogical research institute of the Italian Ministry of education, and later at SLORI – the Slovene Research Institute in Trieste. She is still affiliated to SLORI as a Member of the Scientific Committee, and works as scientific coordinator on the Strategic project “JEZIK-LINGUA: Multilingualism as a Value and Importance of the Border between Italy and Slovenia”, co-financed by the European Regional Development Fund and national funds under the Italy-Slovenia 2007–2013 Cross-border Cooperation Programme. Her research and publications are on

bilingual issues, bilingual processing, multilingual education and schooling, and biculturalism and identity of the Slovene minority in Italy.

107

Susanna Pertot je diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze v Trstu. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je magistrirala in doktorala iz psihologije. Je klinična psihologinja in raziskovalka. Zaposlena je bila na Deželnem raziskovalnem pedagoškem inštitutu IRRSAE – FJK Ministrstva za šolstvo Republike Italije, pozneje pa na SLORI-ju – Slovenskem raziskovalnem inštitutu v Trstu. Danes je članica Znanstvenega sveta SLORI in dela kot znanstvena koordinatorka na strateškem projektu Jezik-Lingua: Večjezičnost kot bogastvo in vrednota čezmejnega slovensko-italijanskega območja. Projekt je v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija–Italija 2007–2013 sofinanciran iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj. Susanna Pertot raziskuje in objavlja na temo dvojezičnosti, dvojezičnega procesiranja, večjezičnega izobraževanja, večkulturnosti in identitete slovenske narodne skupnosti v Italiji.

Rhian Siân Hodges

Rhian Siân Hodges is a Sociology and Social Policy Welsh-medium lecturer at Bangor University, Wales. The author's specific published research interests include minority language education, language transmission and language planning through education. The author has recently completed a Ph.D. (2010) entitled *Towards the Light: Welsh-medium Education in Rhymni Valley – Parents Reasons for Choosing Welsh Medium Education for their Children*. The author is particularly passionate about this field of study as she herself, is a product of Welsh-medium education and comes from a non-Welsh-speaking background in Bargoed, South Wales.

*Rhian Siân Hodges je predavateljica na valižansko govorečem Oddelku za sociologijo in socialno politiko na Univerzi Bangor. Avtoričino specifično raziskovalno področje zajema izobraževanje v manjšinskem jeziku, jezikovno transmisijo in jezikovno planiranje v izobraževanju. Nedavno (2010) je končala doktorsko disertacijo z naslovom *Proti svetlobi: Izobraževanje v valižanskem jeziku v dolini Rhymni – razlogi staršev za šolanje otrok v valižanščini*. Avtorica se temu področju posveča s posebno ljubeznijo, saj se je, čeprav izvira iz nevaližanskega okolja v Južnem Walesu, tudi sama šolala v valižanskem jeziku.*

108 Samo Kristen

Samo Kristen is Senior Scientific Collaborator at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana. He studied law in the Faculty of Law, University of Ljubljana and earned his PhD in Contemporary History in 2000 (Faculty of Arts, University of Ljubljana). His main fields of research are the so-called "Trieste Question" and the history of the Croat-Slovene border in Istria, but he has also written about the history of specialised research on autochthonous minorities in Slovenia, the German minority in Slovenia (and former Yugoslavia, i.e., Croatia and Serbia) and other topics. He is the author of two scientific monographs: *Istrsko vprašanje: iz zgodovine slovensko-hrvaške razmejitve v Istri* (Ljubljana, Društvo 2000, Inštitut za narodnostna vprašanja, 2002) and *Meje in misije: dileme slovensko-hrvaške razmejitve v Istri v vojaškem, političnem, diplomatskem in obveščevalnem metazu II. svetovne vojne* (Ljubljana, Društvo 2000, Inštitut za narodnostna vprašanja, 2006).

Samo Kristen je višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Diplomiral je na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, leta 2000 pa na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani doktoriral iz sodobne zgodovine. Eno izmed težišč njegovega raziskovalnega dela je vprašanje slovenske zahodne meje oz. diplomatska zgodovina tržaškega vprašanja, v tem okviru pa tudi zgodovina slovensko-hrvaške razmejitve v Istri. Objavljal je tudi na temo specialističnega raziskovanja avtohtonih manjšin v Sloveniji, o nemški manjšini v Sloveniji in o drugih vprašanjih. Je avtor dveh znanstvenih monografij: *Istrsko vprašanje: Iz zgodovine slovensko-hrvaške razmejitve v Istri* (Ljubljana, Društvo 2000 in Inštitut za narodnostna vprašanja, 2002) in *Meje in misije: Dileme slovensko-hrvaške razmejitve v Istri v vojaškem, političnem, diplomatskem in obveščevalnem metazu II. svetovne vojne* (Ljubljana, Društvo 2000 in Inštitut za narodnostna vprašanja, 2006).

Reviewers in 2011

Recenzenti prispevkov v letu 2011

We highly appreciate the help of all the experts, who reviewed the articles submitted for publication in *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies*, in 2011.

Zahvaljujemo se strokovnjakom, ki so v letu 2011 recenzirali prispevke za revijo Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja.

Doc. dr. Simona Bergoč, Fakulteta za humanistične študije Koper, Univerza na Primorskem

Prof. dr. Miroslav Bertoša, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Dr. Romana Bešter, znanstvena sodelavka, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana

Bojan Brezigar, predsednik Institucionalnega paritetnega odbora za vprašanje slovenske manjšine, Trst

Doc. dr. Sara Brezigar, znanstvena sodelavka, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana

Prof. dr. Lucija Čok, Inštitut za jezikoslovne študije, Univerza na Primorskem

Doc. dr. Tomaž Deželan, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Dr. Bojan Godeša, znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana

Doc. dr. Boris Jesih, višji znanstveni sodelavec, Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana

Izr. prof. dr. Miran Komac, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani

Dr. Boštjan Kravanja, asistent, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

Izr. prof. dr. Irvin Lukežič, Filozofski fakultet u Rijeci

Dr. Avguštin Malle, Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu

Dr. Mojca Medvešek, znanstvena sodelavka, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana

Dr. Mirjam Milharčič Hladnik, višja znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko izseljenišтво in migracije, Ljubljana

- 110** Doc. dr. Helena Motoh, znanstvena sodelavka, Inštitut za sredozemske humanistične in družboslovne študije, Fakulteta za humanistične študije Koper, Univerza na Primorskem
- Prof. dr. Albina Nečak-Lük, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
- Doc. dr. Mojca Pajnik, znanstvena sodelavka, Mirovni inštitut, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
- Mag. Antonija Petričušić, Pravni fakultet, Univerza u Zagrebu
- Prof. dr. Tom Priestly, University of Alberta, Canada
- Doc. dr. Jaka Repič, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta Univerza v Ljubljani
- Prof. ddr. Rudi Rizman, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
- Mag. Mitja Sardoč, Pedagoški inštitut, Ljubljana
- Janez Stergar, prof. zgod., strokovni svetnik, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
- Izr. prof. dr. Alenka Švab, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
- Dr. Nevenka Troha, znanstvena svetnica, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana
- Dr. Štefka Vavti, znanstvena sodelavka, Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu
- Prof. dr. Marta Verginella, Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
- Izr. prof. dr. Jernej Zupančič, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
- Prof. dr. Mitja Žagar, znanstveni svetnik, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
- Dr. Janja Žitnik Serafin, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljeništvu in migracije, Ljubljana

Guidelines for Contributors

111

General

The editorial board of **Treatises and Documents, The Journal of Ethnic Studies** welcomes the submission of scholarly articles in the field of ethnic and minority studies, especially on racial and ethnic relations, ethnic identity, nationalism, xenophobia, the protection of (ethnic, national, linguistic, religious, and other) minorities, migration, multiculturalism and related subjects. The journal is particularly interested in discussions regarding ethnic and minority issues in the so- called Alpine-Adriatic-Pannonian area and all comparative studies, which include – only partially or as a whole - this geographic area. This area comprises the Alpine arc, the hinterland of the eastern Adriatic and Pannonian Basin. More technically, this area includes the following countries: Albania, Austria, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Czech Republic, Italy, Germany (especially the southern part), Hungary, Kosovo, Montenegro, Romania, Serbia, Slovakia and Slovenia. Also Macedonia and Bulgaria may be interesting cases.

Three issues of the journal are published every year, usually in April, September and December.

Articles that are submitted must be original, unpublished material and should not be simultaneously under consideration - either in whole or in part - for publication elsewhere.

The journal encourages the submission of articles in English, since this enables authors to present their ideas and work to a broader public. However, articles in other languages – with a special emphasis on the Slovenian language – are also welcome. The abstracts of the articles are always published in the language of the article and in English.

Authors who do not have native or equivalent proficiency in English must prior to submission have the article read by someone with this proficiency. This step ensures that the academic content of your paper is fully understood by journal editors and reviewers. Articles which do not meet these requirements will most likely not be considered for publication.

112 Manuscripts should be submitted in electronic form and must include:

- ♦ the submitted article, with the title in the language of the article and in English;
- ♦ an abstract of the article in the language of the article and in English; this should include a brief presentation of the issues discussed, the methodology used, the main findings and the conclusions;
- ♦ 3 – 7 key words the language of the article and in English.

The length of the title, the abstract and the key words in one language should not exceed 1,300 characters (including spaces). More detailed information about the form of submitted manuscripts is presented in the prescribed template, available at the journal's website (<http://www.inv.si>).

In a separate document please submit: the title of the article, the author(s) name and a brief biographical note on each author with full contact information (for publication in the journal). Please refer to the template (at the journal's website) for further detailed information.

All submitted manuscripts are subjected to peer-review procedure by at least two reviewers. The review procedure is double blind. Authors may be asked to revise their articles bearing in mind suggestions made by the editors or reviewers. The final decision on publication rests with the editorial board.

Manuscripts should be sent by e-mail, in Word (.doc): editorTD@guest.arnes.si.

Format and Style

The preferred **length for articles** is between 30,000 and 45,000 characters, including spaces (between approx. 4,500 and 6,500 words). Longer articles may be accepted at the discretion of the editorial board. A limited number of endnotes are permitted, if they are used for explanatory purposes only. They should be indicated serially within the article.

Authors should take into careful consideration also the **style and format requirements** of the journal, which are presented in the template (available at <http://www.inv.si>) in more detail. Particular attention should be paid to the formatting of references, single spacing throughout and the inclusion of keywords and abstracts. Articles that do not meet these requirements will be returned for modification before being read and reviewed.

Referencing Style

113

The **Harvard author-date system** of referencing must be used for bibliographical references in the text and in the alphabetical list of references at the end of the article. Authors should ensure that all and only those references cited in the text appear in the list of references. General bibliographies should not be provided. Authors must also follow the requirements regarding referencing style and format as presented in the table of examples, available at the journal's website (<http://www.inv.si>).

Ethnicity, the book series on ethnicity and nationalism, published by the Institute for Ethnic Studies (IES), presents its Volume No. 7:

A shared vision Intercultural dialogue – a global paradigm to promote linguistic and cultural diversity.

Edited by: Sonja Novak Lukanovič

Published by: Inštitut za narodnostna vprašanja/
Institute for Ethnic Studies and Slovenian
National Commission for UNESCO, 2010,
234 pp.

From the content:

- ♦ *Tamara Borgoyakova:* Minority Languages in Multicultural Setting: the Case of Khakassia
- ♦ *Terrence G. Wiley and Gerda de Klerk:* Common Myths and Stereotypes regarding Literacy and Language Diversity in the Multilingual United States
- ♦ *Sonja Novak Lukanovič:* Language Diversity in Slovenia
- ♦ *Marija Jurić Pahor:* The Alps-Adriatic Region: An Exploration of Ethnic-National Diversity and Cross-Border Dialogue
- ♦ *Teresa L. McCarty:* Conserving and Promoting Ethnolinguistic Diversity – Lessons from Native American Education
- ♦ *Perry Gilmore:* Cultural Diversity in Higher Education: Insights from an Alaskan Case Study

Ordering information:

Inštitut za narodnostna
vprašanja / Institute for
Ethnic Studies, Erjavčeva
26, 1000 Ljubljana,
Slovenia.

Contact person:

Janez Stergar,
janez.stergar@guest.arnes.si

Price: 14 €

A SHARED VISION

Intercultural Dialogue – A Global Paradigm
to Promote Linguistic and Cultural Diversity

Ethnicity, the book series on ethnicity and nationalism, published by the Institute for Ethnic Studies (IES), presents its Volume No. 8:

Ethnos und Politik Was Wollen die Kärntner Slowenen?

Author: Boris Jesih

Published by: Inštitut za narodnostna vprašanja/
Institute for Ethnic Studies and Založba Drava/
Publishing house Drava (Austria), 2010,
252 pp.

From the content:

- ♦ Die politische Partizipation im Rahmen eines “idealen” Modells des Minderheitenschutzes
- ♦ Die Minderheitenfrage in den bilateralen Beziehungen zwischen Slowenien und Österreich
- ♦ Die Kärntner Slowenen und Formen ihrer politischen Partizipation
- ♦ Die Beziehungen zu der politischen Parteien und die Kandidaturen bei Wahlen
- ♦ Eine Fallstudie aus der Gemeinde Bad Eisenkappel-Vellach

Ordering information:

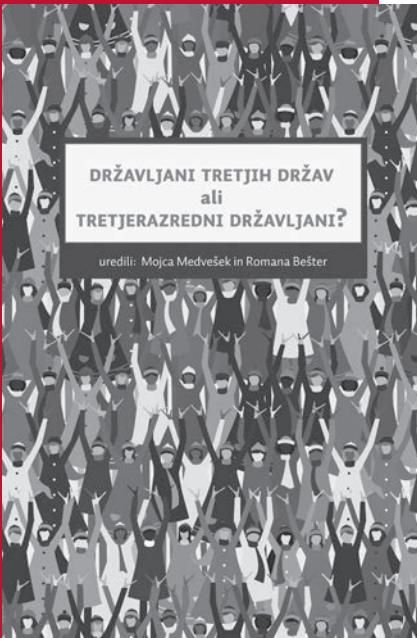
Inštitut za narodnostna
vprašanja / Institute for
Ethnic Studies, Erjavčeva
26, 1000 Ljubljana,
Slovenia.

Contact person:

Janez Stergar,
janez.stergar@guest.arnes.si

Price: 19,80 €

Ethnicity, the book series on ethnicity and nationalism, published by the Institute for Ethnic Studies (IES) presents its Volume No 9:

Državljeni tretjih držav ali tretjerazredni državljeni? Integracija državljanov tretjih držav v Sloveniji

Uredili / Edited by: Mojca Medvešek in Romana Bešter

Izdal / Published by: Inštitut za narodnostna vprašanja / Institute for Ethnic Studies, 2010, 326 pp.

From the content:

- ♦ *Felicita Medved:* Slovenska politika integracije – “od prvih do tretjih državljanov”
- ♦ *Mojca Medvešek:* Demografske in socioekonomske značilnosti državljanov tretjih držav v Sloveniji
- ♦ *Barbara Kejžar in Felicita Medved:* “Smo res dobrodošli?” Stiki in komunikacija med imigranti in pristojnimi državnimi institucijami
- ♦ *Sara Brezigar:* “Dobrodošli v Slovenijo, vendar ne zahtevaj te preveč!” Izseki iz življenja državljanov tretjih držav na trgu delovne sile v Republiki Sloveniji
- ♦ *Janez Pirc:* Stanovanjska problematika državljanov tretjih držav v Sloveniji
- ♦ *Romana Bešter in Mojca Medvešek:* Vključevanje migrantskih otrok v vzgojno-izobraževalni sistem
- ♦ *Martina Bofulin in Romana Bešter:* Enako zdravstvo za vse? Imigranti v slovenskem zdravstvenem sistemu

Ordering information:

Inštitut za narodnostna vprašanja / Institut for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia

Contact person:

Janez Stergar,
janez.stergar@inv.si

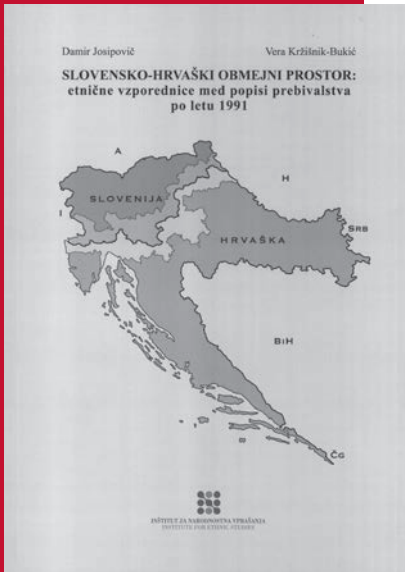
Price: 15 €

*Book series Inter-ethnic relations in the border area
between Slovenia and Croatia
Editor: dr. Vera Kržišnik-Bukić*

Slovensko-hrvaški obmejni prostor: etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991

Avtorja / Authors: Damir Josipovič, Vera
Kržišnik-Bukić

Izdal / Published by: Inštitut za narodnostna
vprašanja / Institute for Ethnic Studies, 2010, str. /
pp. 252, Tretji zvezek / Third Volume.

Ordering information:

Inštitut za narodnostna
vprašanja / Institut for
Ethnic Studies, Erjavčeva 26,
1000 Ljubljana, Slovenia

Contact person:

Vera Kržišnik-Bukić
vera.krzisnik@guest.arnes.si

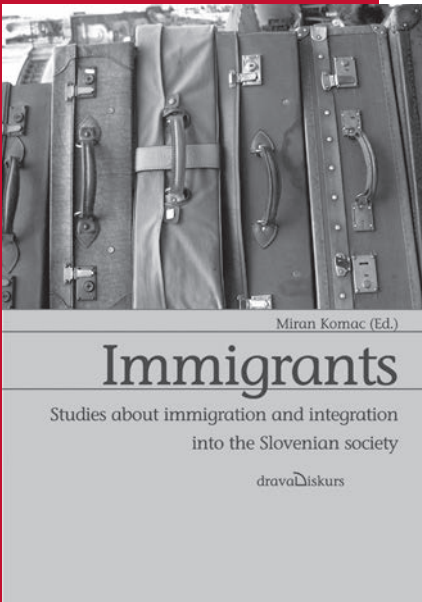
Price: 25 €

From the content:

- ♦ Identifying the Slovenian-Croatian border area
- ♦ Theoretical and methodological principles of research related to borderlands
- ♦ Review and analytical insight into the recent scientific and professional literature
- ♦ Demographic analysis of census data and interrelated comparison of Slovenian and Croatian population censuses in 1991 and 2001/2002 for the Slovenian and Croatian part of the entire common border region
- ♦ The creation of the Slovenian national minority in Croatia and the Croatian national minority in Slovenia

Ethnicity, the book series on ethnicity and nationalism, published by the Institute for Ethnic Studies (IES), presents its Volume No. 10:

Immigrants Studies about Immigration and Integration into the Slovenian Society

Edited by: Miran Komac

Published by: Inštitut za narodnostna vprašanja/
Institute for Ethnic Studies and Založba Drava/
Publishing house Drava (Austria), forthcoming,
540 pp.

From the content:

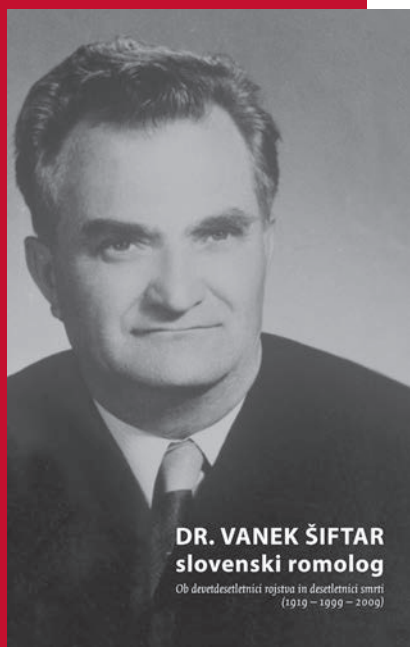
- ♦ *Felicita Medved*: Citizens of the New State – the Initial Determination of Slovenian Citizenship and Corrective Amendments
- ♦ *Barbara Kejžar*: Dual Citizenship as an Element of Integration Policy
- ♦ *Janez Pirc*: Slovenia within the Contemporary European Union Migration Context
- ♦ *Danilo Dolenc*: Immigration to Slovenia from the other Former Yugoslav Republics after WWII
- ♦ *Romana Bešter*: Socioeconomic Integration of Immigrants from the Former Yugoslavia and Their Descendants in Slovenia
- ♦ *Miran Komac*: The Media and the “New” National Communities
- ♦ *Petra Roter*: The Role of Language in the Integration Process
- ♦ *Mojca Medvešek*: Reflection on Intolerance and Ethnic Distance in Slovene Society
- ♦ *Sara Brezigar*: Ethnic Discrimination in Public Administration, the Armed Forces and the Police
- ♦ *Tatjana Pezdir*: Contacts and Bonds with the Place of Origin: “When You’re in the Company of Your Own People, You Feel Completely Different.”

Ordering information:

Drava Verlag, Tarviser
Straße 16, A-9020
Klagenfurt / Celovec,
Austria, e-mail: office@
drava.at.

Price: 34.80 €; CHF 49.90

Dr. Vanek Šiftar - slovenski romolog. Ob devetdesetletnici rojstva in desetletnici smrti (1919 - 1999 - 2009)

Uredil / Edited by: Mladen Tancer

Izdal / Published by: Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja / Institute for Ethnic Studies; Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija / dr. Šiftar Foundation; Murska Sobota: Svet romske skupnosti Republike Slovenije / The Council of the Roma Community of the Republic Slovenia, 2011, 263 str. / pp.

Ordering information:

Inštitut za narodnostna
vprašanja / Institut for
Ethnic Studies, Erjavčeva
26, 1000 Ljubljana,
Slovenia

Contact person:

Vera Klopčič,
vera.klopccic@inv.si

Iz vsebine / From the content:

V pričujoči monografiji o Vaneku Šiftarju, slovenskemu romologu so objavljeni prispevki Vaneka Šiftarja, v izvorni obliki. Dr. Šiftar je v svojih delih in strokovnem udejstvovanju v slovenskem prostoru prvi obravnaval širše razsežnosti položaja Romov in s svojim zavzemanjem odločilno prispeval k razvoju romologije kot posebne interdisciplinarne vede.

td

The Institute for Ethnic Studies (IES) is the successor of the Minority Institute, which was founded in 1925 as one of the first such research institutions in the world. In 1944 it was the only such institution operating in occupied Europe.

Today, IES is the leading institution on ethnic and minority studies in Slovenia and employs about 30 researchers in various fields of research.

Inštitut za narodnostna vprašanja (INV) je naslednik Manjšinskega inštituta, ki je leta 1925 nastal kot ena prvih tovrstnih raziskovalnih institucij v svetu. Leta 1944 je bila to edina delujoča tovrstna ustanova v okupirani Evropi.

Danes je INV v Sloveniji vodilna institucija na področju preučevanja manjšinskih in etničnih studij in zaposluje okoli 30 raziskovalcev na različnih področjih.

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

treatises and documents

Journal of Ethnic Studies

razprave in gradivo

Revija za narodnostna vprašanja

From the content / Iz vsebine

Paradigm Shifts, Geostrategic Considerations and Minority Initiatives
Colin H. Williams

Identitetne spremembe med Slovenci v Italiji v družinah učencev šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji
Susanna Pertot

Integrative or Instrumental Incentives? Non-Welsh-speaking parents and Welsh-medium education in the Rhymni Valley, South Wales
Rhian Siân Hodges

Rojstvo tragedije iz duha farse: domnevna in resnična ozemeljska zagotovila Velike Britanije Kraljevini Jugoslaviji v letih 1936–1941
Samo Kristen

Since 1960

treatises and documents

Journal of Ethnic Studies

razprave in gradivo

Revija za narodnostna vprašanja

December 2011

Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies is an interdisciplinary Journal. It was established in 1960. Its original aim was to publish longer, in-depth papers ('Treatises') on ethnic and minority issues, and documents related to those issues.

Nowadays the Journal publishes a wide range of scholarly articles on ethnic and minority issues, with special emphasis on topics relevant for the so-called Alpine-Adriatic-Pannonian geographical area.

Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja je bila leta 1960 ustanovljena z namenom objavljanja daljših razprav o etničnih in manjšinskih vprašanjih in pomembnih dokumentov.

Danes v reviji objavljamo širok nabor znanstvenih prispevkov s področja etničnih in manjšinskih studij, posebno pozornost pa posvečamo pomembnim temam iz t. i. alpsko-jadransko-panonskega prostora.

